

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
FAKULTA MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

TEORETICKÉ A HODNOTOVÉ VÝCHODISKÁ
EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE

Dizertačná práca

19200/D/2010/2409197600

Vedný odbor: 67 - 21 - 9 medzinárodné vzťahy
Vedúci práce: doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Školiace pracovisko: Katedra medzinárodných politických
vzťahov

Bratislava 2010

PhDr. Ľudmila Dolná

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Ľudmila Dolná

Vedný odbor: Medzinárodné vzťahy

Typ záverečnej práce: Doktorandská záverečná práca

Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Teoretické a hodnotové východiská európskej integrácie

Cieľ:

Podat' detailnejší obraz o teoretických a hodnotových východiskách a rozšíriť tak túto problematiku, nakoľko ide o dôležitú súčasť európskej integrácie. Zadefinovať základné pojmy politickej etiky, teórií a hodnôt. Porovnať jednotlivé teoretické prístupy a zhodnotiť ich. Práca je zameraná na zosumarizovanie teoretickej a hodnotovej bázy.

Anotácia:

Zámerom dizertácie je analyzovať teoretické modely a hodnoty európskej integrácie a vytvoriť tak rámec, ktorý môže slúžiť pre ucelenejšie štúdium procesov európskej integrácie.

Práca by mala sústrediť na popis dvoch základných otázok, „prečo“ sa intergácia vyvíja daným smerom a „ako“ sa dá jej vývoj interpretovať tak, aby sa z neho dalo poučiť do budúcnosti. Práve na tieto dve otázky odpovedá štúdium teórií a hodnôt.

Hodnoty boli vnímané ako prvotný spoločný menovateľ, okolo ktorého sa utvárali záujmy a neskôr postoje aktérov integrácie.

Teórie, ktoré vysvetľujú proces integrácie podľa rôznych modelov, sú v kombinácii s hodnotovým systémom dôležité pre zorientovanie sa v problematike.

Odporúčaná literatúra:

ROSAMOND, B. 2000. *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000.

EILSTRUPE-SANGIOVANNI, M. 2006. *Debates on European Integration*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

SUTOR, B. 1999. *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999.

HAAS, E. B. 1966. *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press, 1966.

MONNET, J. 1976. *Mémoires*. Paris: editions Fayard, 1976.

Vedúci: Doc. PhDr. Milan Márton, CSc.

Katedra: Katedra medzinárodných politických vzťahov

Vedúci katedry: Doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.

Dátum schválenia: September 2001

Schválil: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
deknaka FMV EU

Čestné vyhlásenie

Čestne vyhlasujem, že záverečnú prácu som vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru.

Dátum:

Podpis:

PodĎakovanie

Ďakujem predovšetkým svojmu školiteľovi doc. PhDr. Milanovi Mártonovi, CSc. za jeho cenné rady a podnety pri konzultáciách, za pomoc pri zhromažďovaní materiálu a všetky pripomienky. V neposlednom rade mu chcem poďakovať za jeho trpezlivosť a podporu.

Moja vďaka patrí aj mojej rodine, predovšetkým manželovi a rodičom za ich všestrannú pomoc a pochopenie. Deťom Ďakujem za trpezlivosť.

Rovnako Ďakujem aj profesorovi Antoniovovi M. Baggiovovi z univerzitného inštitútu Sophia v Loppiane v Taliansku, ako aj priateľom P. Giustovi, P. Ferraremu, M. Čalfovej a ďalším za ich podnety a dôveru.

Abstrakt

DOLNÁ, Ľudmila: *Teoretické a hodnotové východiská európskej integrácie* (Dizertačná práca) - Ekonomická univerzita v Bratislave. Fakulta medzinárodných vzťahov; Katedra medzinárodných politických vzťahov. - Vedúci dizertačnej práce: doc. PhDr. Milan Márton, CSc. - Bratislava: FMV EU, 2010. - 184 s.

Cieľom dizertačnej práce je podať detailný obraz o teoretických a hodnotových východiskách pre európsku integráciu a analyzovať ich, nakoľko v odbornej literatúre sa tejto problematike nevenuje veľká pozornosť. Zo štúdia pritom vyplynulo, že ide o dôležitú súčasť európskej integrácie. Práca je rozdelená na tri kapitoly. Obsahuje 3 tabuľky a 11 grafov. Prvá kapitola je venovaná teoretickým a hodnotovým východiskám európskej integrácie vo všeobecnosti. V ďalšej časti sa analyzujú jednotlivé teórie európskej integrácie, od tzv. preteórií až po súčasné teórie. Všetky zachytávajú v stručnosti historickú perspektívu, základné charakteristické prvky a krátke hodnotenie a kritiku. Tretia kapitola sa venuje politickým, ekonomickým a právnym hodnotám európskej integrácie a konkrétnym meraniam európskeho hodnotového výskumu z Tilburskej univerzity. Prostredníctvom štúdia hodnotových a teoretických východísk sa práca sústreďuje na zodpovedanie dvoch centrálnych otázok „prečo“ a „ako“ prebiehal proces európskej integrácie. Novosťou tejto práce je práve zosumarizovanie jednotlivých úrovní hodnôt a teórií a poukázanie na ich dôležitosť pri štúdiu integračného procesu. Spoločne utvárajú rámec, ktorý môže slúžiť pre ucelenejšie štúdium procesov európskej integrácie. Teoretické a hodnotové východiská boli rozpracované interdisciplinárne, prelínajú sa tu poznatky z teórie medzinárodných vzťahov, európskych štúdií, sociológie, politológie aj štatistiky.

Kľúčové slová: Európska integrácia. Teórie európskej integrácie. Hodnoty európskej integrácie. Európske hodnotové štúdie. Jean Monnet.

Abstact

Dolná Ľudmila: Theoretical and Value Sources of the European Integration (Dissertation) - Economic University in Bratislava. Faculty of International Relations; Department of International Political Relations. - Advisor: doc. PhDr. Milan Márton, CSc. - Bratislava: FMV EU, 2010. - 184 s.

The goal of the dissertation is to offer a detailed view and analysis on theoretical and value sources of European Integration, as insufficient attention is addressed to this topic in specialized literature. However, this study demonstrates that it is an important part of European Integration. The work is split into three parts and includes 3 tables and 11 charts. The first chapter covers theoretical and value sources of European Integration in general. Particular theories of European Integration are being analyzed in the next chapter, from so-called pre-theories up to modern theories. All of them contain a brief historical perspective, fundamental characteristics and short evaluation and critics. The third chapter is dedicated to political, economical and legal values of European integration and to actual results of European Value Study realized by university of Tilburg. By means of study of the theoretical and value sources, the dissertation focuses on answering two key questions „Why“ and „How“ the process of European Integration got in progress. The innovation of this work relates to providing a summary of particular levels of values and theories and confirmation of their importance in integration process studies. Both, theories and values form a frame which can be helpful for studies of European Integration processes. Theoretical and value sources have been worked out in an interdisciplinary form, using knowledge from the Theory of International Relations, European Studies, Sociology, political Science and Statistics, as well.

Keywords: European Integration. Theories of the European Integration. Values of European Integration. European Value Study. Jean Monnet.

ÚVOD	11
-------------------	-----------

1 PREDPOKLADY PRE TEORETICKÉ A HODNOTOVÉ VÝCHODISKÁ EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE	18
---	-----------

1.1 TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ	18
1.1.1 <i>Teória</i>	18
1.1.2 <i>Teória a integrácia.....</i>	21
1.2 HODNOTOVÉ VÝCHODISKÁ.....	28
1.2.1 <i>Definície hodnôt</i>	29
1.2.2 <i>Pokus o klasifikáciu hodnôt.....</i>	31
1.2.3 <i>Politická etika.....</i>	33
1.2.4 <i>Pluralizmus a základný hodnotový konsenzus.....</i>	35
1.2.5 <i>Civilizačné hodnoty</i>	37
1.3 KORENE MYŠLIENKY EURÓPSKEJ JEDNOTY	43
1.3.1 <i>Prvé náznaky európskeho zjednotenia</i>	43
1.3.2 <i>Renesančné a rano-novoveké projekty.....</i>	45
1.3.3 <i>Projekty 18. a 19. storočia.....</i>	48
1.3.4 <i>Integračné snahy po I. svetovej vojne.....</i>	51

2 TEÓRIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE.....	56
---	-----------

2.1 POČIATOČNÉ TEÓRIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE	56
2.1.1 <i>Federalizmus.....</i>	59
2.1.2 <i>Funkcionalizmus.....</i>	64
2.1.2.1 <i>Funkcionalizmus v diele Davida Mitranyho</i>	66
2.1.3 <i>Transnacionalizmus</i>	73
2.2 NEOFUNKCIONALIZMUS	78
2.2.1 <i>Premisy neofunkcionalizmu.....</i>	78
2.2.2 <i>Neofunkcionalizmus a princípy Európskych spoločenstiev.....</i>	81
2.2.3 <i>Neofunkcionalistická logika</i>	83
2.2.4 <i>Efekt spillover</i>	84
2.2.5 <i>Neofunkcionalizmus ako všeobecná teória regionálnej integrácie</i>	89
2.3 INTERDEPENDENCIA - TEÓRIA VZÁJOMNEJ ZÁVISLOSTI	93
2.4 SÚČASNÉ TEÓRIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE	95
2.4.1 <i>Koncepcia viacúrovňového spravovania.....</i>	95
2.4.2 <i>Nový inštitucionalizmus</i>	97
2.4.3 <i>Politické siete.....</i>	99
2.4.4 <i>Teória supranacionálneho spravovania</i>	100

2.5	MEDZIVLÁDNE TEÓRIE	101
2.5.1	<i>Realizmus.....</i>	102
2.5.2	<i>Neorealizmus.....</i>	103
2.5.2.1	<i>Výzvy neorealizmu</i>	104
2.5.3	<i>Liberálny intergovernmentalizmus.....</i>	105
2.5.4	<i>Konfederalizmus a konsociativizmus</i>	110
2.6	KONŠTRUKTIVIZMUS.....	111
2.6.1	<i>Konštruktivizmus ako prístup k európskej integrácii</i>	115
2.6.2	<i>Sociálny konštruktivizmus a neofunkcionalizmus</i>	117
3	HODNOTY EURÓPSKEHO INTEGRAČNÉHO PROCESU	
	119	
3.1	JEAN MONNET A EURÓPSKA INTEGRÁCIA	119
3.1.1	<i>Monnetova metóda - hodnotové východisko.....</i>	125
3.2	HODNOTY ZAKLADATEĽOV EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV	130
3.2.1	<i>Mier, prosperita, supranacionalizmus</i>	132
3.3	SÚČASNÉ HODNOTY V PROJEKTE EURÓPSKEJ ÚNIE	135
3.3.1	<i>„Zjednotení v rozmanitosti“</i>	137
3.3.2	<i>Sloboda</i>	138
3.3.3	<i>Demokracia, právny štát.....</i>	139
3.3.4	<i>Ludské práva</i>	141
3.3.5	<i>Rovnosť</i>	144
3.3.6	<i>Solidarita.....</i>	145
3.3.7	<i>Subsidiarita.....</i>	146
3.4	EURÓPSKE HODNOTOVÉ ŠTÚDIE	148
3.4.1	<i>Európske základné hodnoty - mapa.....</i>	152
3.5	NÁBOŽENSKÝ A MORÁLNY PLURALIZMUS V SÚČASNEJ EURÓPE	161
3.5.1	<i>Náboženstvo a morálka vo všeobecnosti.....</i>	161
3.5.2	<i>Teórie náboženského pluralizmu</i>	164
3.5.3	<i>Merania a analytické stratégie.....</i>	165
3.5.3.1	<i>Závislé premenné</i>	165
3.5.3.2	<i>Nezávislé premenné.....</i>	166
3.5.4	<i>Trendy náboženského a morálneho pluralizmu</i>	167
	ZÁVER	173
	BIBLIOGRAFIA.....	177

Zoznam grafov a tabuliek

GRAF 1	Priemerné skóre krajín z pohľadu dvoch dimenzii	153
GRAF 2	Skóre krajín z pohľadu autonómno- socioliberálnej dimenzie	154
GRAF 3	Skóre krajín z pohľadu normatívno-náboženskej dimenzie	155
GRAF 4	Čisté generačné rozdiely v hodnotách (1999/2000)	156
GRAF 5	Skóre krajín s autonómno-sociálnym liberalizmom v rokoch 1981, 1990 a 1999	157
GRAF 6	Skóre krajín s autonómno-sociálnym liberalizmom v rokoch 1990 a 1999	158
GRAF 7	Priemerné skóre krajín s normatívno - náboženskými hodnotami v rokoch 1981, 1990 a 1999	158
GRAF 8	Priemerné skóre krajín s normatívno - náboženskými hodnotami v rokoch 1990 a 1999	159
GRAF 9	Posuny v náboženskom pluralizme	169
GRAF 10	Posuny v pluralizme s ohľadom na morálku osobného záujmu	170
GRAF 11	Posuny v stupni pluralizmu s ohľadom na občiansku benevolenciu	171
TABUĽKA 1	Stratégie alternatívnych aktérov	87
TABUĽKA 2	Haas-Schmitterov model	91
TABUĽKA 3	Prístup J. Petersona	97

Úvod

V súčasnosti prebieha množstvo diskusií o fungovaní Európskej únie, o jej politickom a právnom usporiadaní, hovorí sa o možných alternatívach jej budúceho vývoja. Vidíme veľa sporných otázok súvisiacich s fungovaním a tiež ďalším rozširovaním Európskej únie, ktoré sa v nedávnej minulosti prejavovalo v problematickom prijímaní Lisabonskej zmluvy zo strany jednotlivých štátov, či rôznej miere akceptácie Charty základných práv. Rovnako sú sporné aj diskusie o budúcom usporiadaní únie s akcentom na ďalších potenciálnych členov ako Turecko, Chorvátsko, Srbsko, či Ukrajinu. Veľký počet aktérov, komplexný model fungovania únie a meniace sa postoje spôsobujú, že aj pre skúseného bádateľa sa európsky integračný proces javí ako zložitý a neprehľadný. Pre dôkladné poznanie stavu vecí a pre zorientovanie sa v náročnej problematike európskej integrácie, je potrebné mať aspoň propedeutický prehľad o teóriách a hodnotách Európskej únie. Odpovieme si tak na dve základné otázky. Prvou je „prečo“ sa vývoj uberal daným smerom, na akých základoch sa integrácia budovala a druhou je „ako“ sa dá interpretovať jej vývoj tak, aby sa z neho dalo poučiť a čerpať aj do budúcnosti.

Na otázku „ako“ interpretovať vývoj únie odpovedajú rôzne modely usporiadania, ktoré sú popísané teóriami európskej integrácie. Úlohou teórie je poukázať na dôležité fakty a špecifikovať vzťahy, ktoré medzi nimi prebiehajú.

Na otázku „prečo“ sa vývoj uberal daným smerom odpovedá štúdium hodnôt. Pre hlbšie pochopenie európskeho integračného procesu je nevyhnutné spoznať hodnoty, ktoré stáli a stoja v jeho pozadí. Skúmanie postojov štátov a ich politických predstaviteľov by nás mohlo viesť k povrchným a mylným záverom, pretože politické postoje sa často menia a sú závislé na mnohých ťažko predvídateľných faktoroch (výsledky volieb, vývoj ekonomiky atď.). Viac ako samotné postoje je preto dôležité poznať záujmy štátov, ktoré trvalejšie ovplyvňujú postoje politickej

reprezentácie. Poznanie štátnych záujmov pomáha odkrývať štruktúru a dynamiku medzinárodných vzťahov. Ak však chceme správne interpretovať a predvídať ďalší vývoj európskeho integračného procesu, štúdium na úrovni záujmov nepostačuje. Je potrebné ešte hlbšie bádanie po zdrojoch, z ktorých najtrvalejšie a najmenej meniace sa štátne záujmy vychádzajú. Týmito východiskami sú hodnoty, ktoré ovplyvňujú záujmy a tie samotné postoje aktérov. Hodnoty sa nemenia takou rýchlosťou ako postoje, pretrvávajú niekedy celé generácie. Už Karl Deutsch tvrdil, že podobnosti v základných hodnotách vedú k väčšej dôvere medzi ľuďmi. Vyššia dôvera povzbudzuje k väčšej spolupráci a ekonomickej integrácii. A ekonomická integrácia, vedie k väčšej politickej integrácii.

V súčasnej literatúre sa integračnému procesu venuje viacero rôznych autorov ako napríklad Petr Fiala a Markéta Pitrová *Evropská unie*, či John McCormick *Poznávame Európsku úniu*. Ide o ucelené učebné texty, ktoré zahŕňajú historický vývoj a fungovanie Európskej únie. Obsahujú aj veľmi stručnú charakteristiku teórií európskej integrácie, ale chýba rozsiahlejšie rozpracovanie a kritika. Ak však zúžime okruh štúdia len na teoretické alebo hodnotové východiská európskej integrácie, literatúry je pomerne málo.

Teóriám integrácie sa detailnejšie venovali Ben Rosamond *Theories of European Integration* a Mette Eilstrupe-Sangiovanni *Debates on European Integration*. V slovenskej odbornej literatúre sa teoretickému štúdiu európskej integrácie venuje niekoľko slovenských politológov, ako Darina Malová, Erik Láštic, avšak súhrnné dielo o európskych teóriách absentuje. Zo slovenských autorov je dobré spomenúť ešte Ľubomíra Tokára, ktorý sa venuje teóriám európskej integrácie v niektorých publikovaných štúdiách.

Hodnoty európskej integrácie sú v zahraničnej aj slovenskej literatúre rozpracované len čiastočne. Bernhard Sutor vo svojej práci *Politická etika* uvažuje o politických hodnotách vo všeobecnosti, objasňuje, v čom sa politické hodnoty líšia od individuálnych a poukazuje na dôležité miesto inštitúcií v politickej etike. Etike Európskej únie sa venuje aj Paolo Giusta v

práci *Ethic Matters*. Zmienky o európskych hodnotách nájdeme aj v publikáciách Milana Mártona či Marty Zágoršekovej.

Literatúra, ktorá by sa venovala zároveň aj teoretickým aj hodnotovým východiskám k dispozícii nebola. Práve z tohto pohľadu sa domnievame, že práca o teoretických a hodnotových východiskách má v tomto kontexte svoje opodstatnenie.

Hlavným cieľom tejto práce je priniesť detailnejší obraz o teoretických a hodnotových východiskách. Podstatné je ich popísať, nakoľko v odbornej literatúre sa tejto problematike nevenuje veľká pozornosť a zo štúdia vyplynulo, že ide o dôležitú súčasť európskej integrácie. Hlavný cieľ práce prinesie odpoveď na dve základné otázky, ktoré sme si položili na začiatku: „prečo“ sa vývoj integrácie uberal daným smerom, a „ako“ sa dá interpretovať jej vývoj tak, aby sa z neho dalo poučiť a čerpať aj do budúcnosti. To je hlavný prínos spracovania teórií a hodnôt.

Zároveň sme si zadefinovali niekoľko vedľajších úloh: objasniť základné pojmy teórie a politickej etiky, ktorá sa priamo zaoberá štúdiom politických hodnôt. Dôležitou úlohou je ďalej porovnať jednotlivé teoretické prístupy a zhodnotiť ich. Ďalšou úlohou je zistiť, ako sa hodnoty postupne vyvíjali a popísať, či hodnoty zakladateľov Európskych spoločenstiev korešpondujú so súčasnými hodnotami únie.

Žiadna samostatná metóda ani teória nedokážu samostatne pristúpiť k objasneniu celého integračného procesu. Ben Rosamond zdôrazňuje dôležitosť metodologického pluralizmu. Zo všeobecných logických metód bolo možné využiť analýzu a syntézu, ako samozrejme aj komparatívnu metódu, ktorá je charakteristická najmä pre druhú kapitolu teórií európskej integrácie. Prvá kapitola využila analýzu skúmanej oblasti.

Východiskovými prácami boli práce Bena Rosamonda *Theories of European Integration* a Mette Eilstrupe-Sangiovanniho *Debates on European Integration*. Ide o veľmi ucelené publikácie s prehľadnou štruktúrou a kritikou. Ďalej boli použité primárne pramene literatúry s možnosťou priameho štúdia Davida Mitranyho o funkcionalizme, Ernsta

Haasa či Leona Lindberga o neofunkcionalizme, Karla Deutscha o transnacionaizme, Jamesa Caporasa a ďalších.

Pri štúdiu hodnotových východísk boli dôležitým prameňom knižné publikácie zdokumentované grafmi a meraniami vďaka práci W. Artsa, J. Hagenaarsa a L. Halmana *The Cultural Diversity of European Unity*, priamo zo skupiny Európskych hodnotových štúdií (*European Value Study*). Výskum iniciovala koncom sedemdesiatych rokov Katolícka univerzita v Leuvene, ktorej cieľom bolo pokúsiť sa empiricky určiť základné hodnotové vzory Európy a približovanie, alebo vzdiaľovanie sa hodnotových orientácií obyvateľov európskych krajín. Významná bola aj práca talianskeho autora Pasquale Ferraru *Non di solo Euro* a Paola Giustu *Ethic Matters*. Pri štúdiu európskych hodnôt v historickej fáze ich vývoja bolo aj dielo Jeana Monneta *Mémoires*. Nemenej podstatným prameňom štúdia boli dokumenty Európskej únie, Lisabonská umluva, Charta základných práv a iné.

Prvá kapitola sa venuje sa predpokladom teoretických a hodnotových východísk. Objasňuje význam teoretickej práce a jej spojenie s európskou integráciou. Rozoberá teóriu a jej aktuálnosť vo všeobecnosti a prístupy rôznych autorov.

Keďže hodnoty sú veľmi rozšíreným pojmom, druhá podkapitola mala za úlohu ich definovať vo všeobecnosti a vytýčiť okruh, v ktorom sa bude v rámci hodnotových východísk pohybovať naša práca. Je tu aj pokus o klasifikáciu hodnôt, z ktorej vyplýva, že sa budeme venovať prevažne spoločenským, politickým hodnotám, ktoré mapuje politická etika. Pri úvode do hodnotovej problematiky boli dôležité aj tzv. civilizačné hodnoty, ktoré sa etablovali v našej európskej spoločnosti. Dedičstvo klasiky zo starovekého Grécka a Ríma v podobe slobody, zákona a poriadku sa neskôr pretransformovalo do slobody pod vládou zákona. Silné je ďalej dedičstvo kresťanstva a osvietenstva, ktoré v histórii zanechali hodnoty ako dôstojnosť ľudskej osoby, slobodu, racionalitu. Bolo dôležité poukázať, že západná civilizácia je odrazom všetkých prúdov a hodnoty, ktoré ponúka sú hodnotami pluralistickej spoločnosti.

Záver úvodnej kapitoly patrí koreňom myšlienky európskej jednoty. Ide o rýchly exkurz dejinami od starovekého Grécka, cez renesančné a rano-novoveké projekty integrácie až po obdobie po prvej svetovej vojne. Pre nás bolo dôležité zachytiť akékoľvek integračné tendencie v histórii, pretože to súvisí s teoretickými a hodnotovými postojmi, ktoré sa neskôr v Európe utvárali.

Druhá kapitola sa zaoberá samotnými teóriami európskej integrácie.

Prvá časť druhej kapitoly sa venuje tzv. preteóriám európskej integrácie ako federalizmus, funkcionalizmus a transnacionalizmu. Tie sa vyvinuli ešte pred samotnou udalosťou integrácie v Európe alebo inde. Ich cieľom nebolo vysvetľovať variácie v existujúcom procese integrácie, ale načrtnúť nové projekty. Možno je trochu iróniou dejín, že prvé integračné teórie boli vytvorené prevažne americkými autormi. Povojnová americká behaviorálna revolúcia v sociálnej vede upriamovala väčšiu pozornosť na teoreticky orientovaný výskum ako na normatívny alebo historický. Americkí vedci mali podporu v projektoch, ktoré potom slúžili tvorcom americkej politiky a Európa bola ideálnym miestom pre testovanie existujúcich teórií. Mierová integrácia v Európe bola vnímaná ako veľkolepý projekt.

Druhá podkapitola opisuje neofunkcionalizmus, najvplyvnejšiu teóriu tohoto obdobia, ktorá je opísaná v dielach Ernsta Haasa, Leona Lindberga a iných. Neofunkcionalisti sa snažili vysvetliť, ako sa ekonomická integrácia šírila z jedného sektora na druhý a nastolili tiež požiadavku politickej integrácie. Hlavným argumentom bolo, že vytvorenie nadnárodných inštitúcií by podporilo integráciu štátov v spoločných záujmoch.

Stručne definujeme aj teóriu vzájomnej závislosti, interdependenciu, ktorá je niekedy považovaná za východisko k súčasným nadnárodným teóriám.

Ďalšia časť sa v značnej miere venuje súčasným teóriám európskej integrácie, v prvej časti nadnárodným, ako koncepcii viacúrovňového spravovania, novému inštitucionalizmu, či teórií supranacionálneho

spravovania. Druhá časť rozoberá stále aktuálne medzivládne teórie ako neorealizmus, liberálny intergovernmentalizmus, konfederalizmus či konsociativizmus. Na záver je rozobratý konštruktivizmus, ktorý poukázal na konštitutívny efekt inštitúcií a vytvoril premisu, že sociálne inštitúcie a aktéri sa navzájom ovplyvňujú. Jedna podkapitola sa venuje aj otázke, či bol neofunkcionalizmus predchodcom konštruktivizmu umiernennej racionálnej voľby.

Všetky teórie integrácie zachytávajú v stručnosti historickú perspektívu, základné charakteristické prvky a krátke hodnotenie a kritiku.

Tretia kapitola sa venuje hodnotám samotnej európskej integrácie. Keďže už samotný historický proces európskej integrácie je nevyhnutný na poukázanie niektorých hodnôt, prvá podkapitola v tretej časti práce sa zaoberá historickým vznikom Európskych spoločenstiev s dôrazom na postavu Jeana Monneta. Rozoberáme aj východiskovú Monnetovu koncepciu, ktorá v sebe skrýva hlboké hodnotové posolstvo. Ďalej sa venujeme hodnotám zakladateľov ES, mieru, prosperite, supranacionalizmu.

Tretia časť poslednej kapitoly rozoberá súčasné hodnoty európskeho projektu, ktoré sú buď priamo deklarované v textoch o ES, alebo vyplývajú z podstaty únie. Ide o slobodu, demokraciu, právny štát, ľudské práva, rovnosť, solidaritu a subsidiaritu. Motto EÚ „zjednotení v rozmanitosti“ predstavuje hodnotu, ktorá stojí v pozadí celého fungovania procesu integrácie.

V predposlednej podkapitole je analyzovaná nová disciplína, Európske hodnotové štúdie a jej prínos pre zmapovanie základných európskych hodnôt. Súvisí s tým aj náboženský a morálny pluralizmus v Európe, ktorý je zdokumentovaný grafmi a meraniami vďaka práci W. Artsa, J. Hagenaarsa a L. Halmana *The Cultural Diversity of European Unity*.

V slovenskej verejnosti sa problematika hodnôt a teórií v súčasnosti veľmi nerozoberá, určite aj z dôvodu jej zdanlivej neaktuálnosti či akejsi

termínovej zložitosti. Avšak ak sa dobre podarí pochopiť východisko, je to najlepšia cesta k celkovému poňatiu stavu vecí.

1 Predpoklady pre teoretické a hodnotové východiská európskej integrácie

1.1 Teoretické východiská

„Hľadať vzťahy a súvislosti bez teórie je ako strieľať do neviditeľného terča: nielen by sme minuli veľa nábojov, ale aj keby sme zasiahli stred, nikto by to nikdy nevedel!“

K. Waltz

Teória nikdy nezodpovedá realite, ani realita sa nestotožňuje s nijakou teóriou ani so žiadnym modelom, ktorý predstavuje a predsa je nevyhnutným predpokladom pre objasnenie všetkých procesov, nevynímajúc ani proces európskej integrácie. Teória nie je teda konštrukciou pravdy alebo reprodukciou reality, i keď môže často dochádzať k takémuto typu interpretácie. Úlohou teórie je poukázať na dôležité fakty a špecifikovať vzťahy, ktoré medzi nimi prebiehajú.¹

1.1.1 Teória

„Teória sa rodí z predpokladu a je schopná rozvoja, ak je tento predpoklad potvrdený“,² toto tvrdí K. Waltz, predstaviteľ realistickej školy vo svojej práci *Teória medzinárodnej politiky*. Teória v tomto slova zmysle sa ani tak nezhoduje s tradičnou politickou teóriou, ktorá skôr filozoficky interpretuje ako teoreticky vysvetľuje. Dôležitý je poznatok, ktorý ďalej uvádza tento autor, že aj keď čerpá z reality, ktorú sa snaží vysvetliť, teória zostáva stále od nej odlúčená. Pretože realita nikdy nezodpovedá jednej jedinej teórii, ani modelu, ktorý predstavuje.³ Teória vysvetľuje vždy iba časť reality, preto o nej aj Albert Einstein hovorí, že „teória môže byť

¹ Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979, s. 52.

² Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979, s. 39.

³ Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979, s. 46.

odskúšaná skrze skúsenosť, ale teória sa nemôže vytvoriť, ak vychádza zo skúsenosti.“⁴

Úlohou teórie je poukázať na dôležité fakty a špecifikovať vzťahy, ktoré medzi nimi prebiehajú, má za úlohu izolovať oblasť akcie, aby sa mohlo k problematike pristupovať racionálne. Izolácia je podmienkou; teória potom nepozostáva z toho, čo vyzoruje, ale z vysvetlení, ktoré zo všetkého plynú.⁵ Každú teóriu jej tvorca začína neistým spôsobom, ale napriek tomu je možné identifikovať niekoľko špecifických znakov, ktoré každá teória so sebou obnáša:

- izolácia, t. z. brať do úvahy len určitý počet akcií a interakcií, pričom ostatok považovať za nemenný
- abstrakcia, čo znamená zanedbať niektoré znaky, aby sme sa sústredili na iné
- agregácia, alebo spájanie roztrúsených prvkov podľa kritérií teoretického plánu
- idealizácia, t. z. konať, ako by sme dosiahli dokonalosť, alebo hranicu, aj keď to nie je možné; akákoľvek by bola zvolená metóda zjednodušovania, základný cieľ zostáva, aby sa určila hlavná tendencia, hlavný motor a základné faktory.⁶

Teórie sú nevyhnutné, ak máme vytvoriť pozorovania sociálnych fenoménov. Podľa Gerryho Stokera nám teória „pomáha vidieť les pred stromami“. Ak chce niekto podať vysvetlenie nejakého javu, tak teórie si vyberú určité faktory ako dôležité alebo relevantné. Bez takéhoto výberového procesu sa neuskutoční žiadne dobré pozorovanie. Pozorovateľ by zostal pochovaný pod množstvom detailov a nebol by

⁴ Einstein, A.: citované in: Harrisom E.: *Hypothesis and Perception*. London: Allen and Unwin, 1970, s. 121.

⁵ Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979, s. 52.

⁶ Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979, s. 52.

schopný odmerať vplyv rôznych faktorov na vysvetľovaný jav. Teórie je potrebné presne vyhodnotiť, lebo usporadúvajú všetky pozorovania.“⁷

Toto tvrdenie nehovorí len o dôležitosti teórií, ale predovšetkým o tom, že žiadny úsudok o sociálnych fenoménoch sa nedá uskutočniť v teoretickom vákuu. Všetky písané veci, aj novinové články o EÚ sú zasadené do určitej teoretickej perspektívy, narábajú so špecifickými pojmami. Napríklad podpis Jednotného európskeho aktu (1986) si každá teória vysvetľovala po svojom, niektorí ho považovali za kľúčový prevrat v rámci Európskeho spoločenstva, iní za každodenný politický skutok z čisto utilitaristického hľadiska. Avšak nie len teórie si odporujú a niekedy vyvolávajú nesúhlas. Je rovnako dôležité skúmať aj historické obdobie, v ktorom sa tá či oná teória vyvíjala. Sociálne poznanie nikdy nie je neutrálne.⁸ Teória nie je dôležitá len pri identifikácii toho, čo je dôležité. Všetky javy sú multidimenzionálne a teoretici sa musia rozhodnúť, čo budú chcieť vysvetliť z toho množstva vecí, ktoré sú obsiahnuté v každej situácii. Musia prísť na to, ktorá vec je najdôležitejšia, no zároveň musia identifikovať vzťahy medzi rozličnými dimenziami. Teoretické debaty možno viesť o rôznych spôsoboch, ako dosiahnuť alebo pripraviť určité poznanie. Rôzne teoretické perspektívy vytvárajú rôzne typy poznania.⁹ Každá teoretická perspektíva má svoju vlastnú doménu deskripcie a explanácie, ktorá ovplyvňuje úroveň analyzovaných dát.¹⁰ Alebo inak povedané, každá teória začína základným obrazom sociálnej reality, na ktorom je nadstavba z teórie, ktorý zahŕňa spôsoby zhromažďovania poznania.

Existujú rôzne typy teórií a každá z nich má iný cieľ. Teóriu niektorí považujú za právne stanoviská, iní ju považujú za nástroj pomocou ktorého bádatelia skúšajú hypotézy o sociálnych fenoménoch. Pre ďalších

⁷ Stoker, G.: *Introduction*, in: D. Marsh and G. Stoker (eds.), *Theory and Method in Political Science*. Basingstoke: Macmillan, 1995, s. 16-17, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 4.

⁸ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 5.

⁹ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 7.

¹⁰ Alford, R. A. and Friedland, R.: *Powers of Theory: Capitalism, the State and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

je teoretizovanie aktivitou s normatívnymi dôsledkami, pre iných politickým aktom: spôsobom ako kritizujeme súčasný stav s perspektívou urobiť všetko pre ľudskú slobodu v budúcnosti. A nakoniec, teória môže zahŕňať uvažovanie nad samotným procesom teoretizovania.¹¹

Scott Burchill predstavuje šesť kritérií, podľa ktorých hodnotí teórie medzinárodných vzťahov:

1. či teória pochopila dej alebo proces
2. či má teória dostatočnú vysvetľovaciu schopnosť
3. či má teória úspech v predpovedaní udalostí
4. či má teória intelektuálnu konzistenciu a koherenciu
5. či má teória cieľ
6. či má teória schopnosť kritickej sebareflexie a či sa dokáže intelektuálne zniest' s inými teóriami¹²

1.1.2 Teória a integrácia

Už na začiatku integrácie vznikla otázka, či štáty vytvorili skutočne nový post – národný politický systém, v ktorom mala vláda národných vlád ustúpiť. Západná Európa prechádzala hlbokou transformáciou, kde sa politická autorita od základov menila. Okrem národného štátu bolo badať nový druh štátnej formy. Všetky tieto udalosti predstavovali pre teoretikov dostatočné stimuly na bádanie. V päťdesiatych rokoch dokonca diskusie o európskej integrácii hrali kľúčovú rolu v celých medzinárodných vzťahoch, prebehli aj debaty o medzinárodných organizáciách. V podstate integračné teórie dopomohli aj k vzniku nových neštátocentrických prístupov v medzinárodných vzťahoch.

¹¹ Burchill, S.: Introduction in S. Burchill and A. Linklater with R. Devetak, M. Peterson and J. True: *Theories of International Relations*. Basingstoke: Macmillan, 1996, s. 8, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 8.

¹² Burchill, S.: Introduction in S. Burchill and A. Linklater with R. Devetak, M. Peterson and J. True: *Theories of International Relations*. Basingstoke: Macmillan, 1996, s. 24, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 9.

Čo sa však snažili vysvetliť? Ernst Haas v roku 1971, po dlhoročnom premýšľaní a bádaní napísal, že „sa urobí veľký krok na ceste k integrovanej teórii regionálnej integrácie, ak sa nám podarí objasniť, čo navrhujeme vysvetliť, alebo predpovedať.“¹³ Toto je tzv. večný problém integračných teórií. Čo sa snažia vysvetliť všetci teoretici EÚ? E. B. Haas hovorí, že je potrebné nájsť závislú premennú.

Od definície závisí, či definujeme integráciu ako ekonomický alebo politický fenomén. Ak ide o ekonomický fenomén, akú úroveň prepojenosti národných ekonomík musia dosiahnuť, aby sa mohli nazývať integrované? Je dosiahnutie zóny voľného obchodu tou dostatočnou podmienkou? Alebo cieľom ekonomickej integrácie je dosiahnutie spoločného trhu, alebo plnej ekonomickej a monetárnej únie? Plodí ekonomická integrácia v určitom okamihu politickú integráciu? Alebo vytvára politická integrácia podmienky pre ekonomickú? Pri politickej, vyžaduje rozplynutie národnej autority? Je podmienená vytvorením nového typu autority, nadnárodnými inštitúciami? Zjednodušene povedané, čo to znamená povedať, že Európa je integrovaná? Je tu tiež dôležité si stanoviť, či považujeme integráciu za proces alebo výsledok? So všetkými týmito problémami sa stretávame v prvotných teóriách, ako boli funkcionalizmus, neofuncionalizmus. Karl Deutsch sa líši od ostatných v tom, že on jasne definoval integráciu ako vznik bezpečnostných komunít (alebo zón mieru). E. B. Haas napríklad definuje integráciu ako „dobrovoľné vytvorenie širších politických jednotiek, ktoré sú si vedomé zdržania sa sily vo vzťahu medzi zúčastnenými inštitúciami“¹⁴ a na inom mieste ako „proces, pri ktorom sú politickí aktéri na rôznych národných úrovniach presvedčení o tom, že presunú svoju lojalitu, očakávania a politické aktivity na nové centrum, ktorého inštitúcie majú alebo požadujú jurisdikciu nad existujúcimi národnými štátmi. Konečný výsledok procesu politickej integrácie je nová

¹³ Haas, E. B.: *The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*. in: Lindberg, L. N. and Scheingold, S. A. (eds), *European Integration: Theory and research*. Cambridge: Harvard University Press, 1971, s. 18.

¹⁴ Haas, E. B.: *The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing*. in: Lindberg, L. N. and Scheingold, S. A. (eds), *European Integration: Theory and research*. Cambridge: Harvard University Press, 1971, s. 4.

politická komunita.¹⁵ Iný autor, Michael Hodges definuje integráciu ako „formovanie nových politických systémov iných ako sú doposiaľ existujúce separátne politické systémy.“¹⁶ Ťažkosti pri definovaní integrácie vyjadril presvedčivo Donald Puchala, ktorý porovnáva pokus o definíciu ku skupine slepých mužov, ktorí majú za úlohu zdefinovať slona.¹⁷ Každý má chytiť inú jeho časť a popísať ako vyzerá. Samozrejme, že sa v názoroch veľmi rozchádzajú. Táto často citovaná analógia ilustruje rozličné prístupy k analýzam. Problémy pri kolektívnom učení budú vždy vychádzať na povrch, lebo každý muž sa zo svojej skúmanej časti snaží popísať celok. Keby sa všetci muži od začiatku pustili do debaty a rozprávali sa o počiatočných stavoch, ľahšie by dosiahli celkový pohľad na slona.

William Wallace definuje integráciu ako „vytvorenie a udržanie intenzívnych a rozličných ciest k interakcii medzi predtým autonómnymi jednotkami.“¹⁸ Vzniká tu ešte otázka, či rôzne obdobia integrácie vyžadujú odlišné teoretické prístupy?

Integračné teórie nie sú novodobým poznatkom. Myšlienky federácie a konfederácie sa historicky tiahnu od stredoveku - ide o Danteho myšlienky o svetovom cisárstve, o federálne usporiadanie podľa Abbé Saint-Pierra v USA (1713) alebo známe Kantovo ponímanie federálneho zväzku z roku 1795.¹⁹

Tu je dobré položiť si otázku Jamesa Rosenaua: „Čoho je Európska únia inštanciou?“ Dôležité je ďalej si ozrejmiť, čo chceme dosiahnuť

¹⁵ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968, s. 16.

¹⁶ Hodges, M.: *Introduction* in M. Hodges (eds.), *European Integration*. Harmondsworth: Penguin, 1972, s. 13., in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 12.

¹⁷ Puchala, D. J.: *Of Blind Men, Elephants and International Integration*, *Journal of Common Market Studies* 10, 1972 in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 12.

¹⁸ Wallace, W.: *Introduction: The Dynamics of European Integration*, in: W. Wallace (ed.), *The Dynamics of European Integration*. London: Pinter/RIIA, 1990, s. 9 in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 13.

¹⁹ Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: ARCHA, 1996.

štúdiom EÚ a kam chceme orientovať naše výskumy. Zdá sa, že EÚ má aspoň štyri rôzne podoby:

1. EÚ, pod ktorou sa rozumie medzinárodná organizácia
2. EÚ podľa súčasného slovníka ako inštanca regionalizmu v globálnej politickej ekonómii
3. EÚ ako užitočná pozícia pre štúdium vytvárania politickej dynamiky – inštanca zložitého politického systému
4. EÚ ako inštanca čohokoľvek iného ako toho, čím je európska integrácia ako fenomén sui generis, keďže európska integrácia je len jedna, nedá sa vypracovať všeobecná integračná teória, nedá sa širšie zovšeobecňovať

Každý z týchto prístupov je otvorený mnohým teoretickým perspektívam. Zakladatelia integračnej teórie si mysleli, že zovšeobecnenie príde z ich intenzívnych prípadových štúdií Európskeho spoločenstva. Výsledky by potom poslúžili k sformulovaniu hypotézy k všeobecnej integračnej teórii v najširšom slova zmysle. Tieto aspirácie nachádzame v dielach Karla Deutscha²⁰, Ernsta Haasa²¹, Philippa Schmittera²² a Josepha Nyea²³ a súviseli s časopisom *Journal of Common Market Studies* v roku 1962. William Wallace obhajuje jedinečnosť historickej perspektívy Európy a tvrdí, že nikto iný nebude môcť celkom nasledovať jej príklad, lebo bol daný historickými skutočnosťami.²⁴

²⁰ Deutsch, K. W., Burrell, S. A., Kann, R. A., Lee, M., Lichterman, M., Lindgren, R. E., Loewenheim, F. L. and Van Wangeren, R. W.: *Political Community and the North Atlantic Area: Interbational Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1957.

²¹ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968.

Haas, E. B.: *International Integration: The European and the Universal Process*, *International Organization* 15, 1961.

²² Schmitter, P. C.: *A Revised Theory of European Integration*, in: Lindberg, L. N. and Scheingold, S. A. (eds.), *Regional Integration: Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.

²³ Nye, J. S.: *Comparing Common Markets: A revised Neo-Functionalist Model*, in: Lindberg, L. N. and Scheingold, S. A. (eds.), *Regional Integration: Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.

²⁴ Wallace, W.: *Regional Integration: The West European Experience*. Washington DC: Brookings Institution, 1994, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 17.

Ak je však EÚ jedinečnou inštanciou samou o sebe, vzniká dilema. Výsledky sa nebudú dať nikdy zovšeobecniť, práve kvôli jej jedinečnosti a tak všeobecné teórie integrácie vlastne nikdy existovať nebudú. Jedinečnosť EÚ je aj jej bariérou pri všeobecnom teoretizovaní. Nieкто povedal: „Nemáme ani jednu všeobecnú teóriu americkej či nemeckej politiky, tak prečo by mala byť všeobecná teória EÚ?“²⁵ S. Hix však nepochybuje, že EÚ predstavuje veľmi plodné pole pre sociálnovedné teórie.

Integračná teória nemá význam len preto, aby nám vysvetlila ako funguje EÚ alebo proces regionalizácie, ale aj preto, čo nám môže povedať o používaní rôznych nástrojov pre rozvoj politických vied.

Dnes, viac ako kedykoľvek predtým, je žiadúce pochopiť počiatky a celkový charakter európskej integrácie. Napríklad v súčasnosti sa tvrdí, že integrácia ustanovila v Európe bezpečnostný systém. Vytvorenie nadnárodných inštitúcií ako Európskeho spoločenstva uhlia a ocele a Európskeho ekonomického spoločenstva bolo potrebné, aby sa Nemecko zaintegrovalo do rodiny európskych národov. Iní tvrdia, že integrácia vznikla na čisto ekonomických motívoch ako snaha o stimulovanie medziregionálneho obchodu a investícií. Práve kvôli takýmto tvrdeniam je podstatné postaviť do svetla celostné teoretické prístupy.²⁶

Ďalšou podstatnou vecou je ozrejmiť, že európske integračné štúdie sa vyvíjali spolu s inými disciplínami a tak sa navzájom ovplyvňovali s medzinárodnými vzťahmi, komparatívnou politológiou, medzinárodnou politickou ekonómiou, sociológiou a medzinárodným právom. Napríklad Karl Deutsch, autor tzv. „teórie komunikácie“ v integračných teóriách, v päťdesiatych rokoch vychádzal zo sociológie, antropológie a sociálnej psychológie. V nedávnej histórii rozvoj kritického a konštruktivistického prístupu v medzinárodných vzťahoch od roku 1990 zanechal dôležitú

²⁵ Hix, S.: CP, IR and the EU! *A Rejoinder to Hurrell and Menon, West European Politics* 19 (4), 1996, s. 804., in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 17.

²⁶ Eilstrupe-Sangiovanni, M.: *Debates on European Integration*, New York: Palgrave Macmillan, 2006, s. XIV.

stopu aj v integračných teóriách. Na druhej strane aj štúdium európskej integrácie ovplyvnili iné disciplíny. Zrod prvých integračných teórií v rokoch 1950 a 1960 zrevolucionizoval štúdium medzinárodných vzťahov, upriamiac pozornosť na neštátnych, nadnárodných aktérov. V sedemdesiatych rokoch boli integračné štúdiá pionierom vo vývoji teórie medzinárodných režimov a interdependencie. Európa tiež slúžila ako testovacia pôda pre teoretické prístupy, ktoré sa vyvinuli v iných kontextoch ako teórie colných únií, optimálnych menových zón.

Tzv. preteórie európskej integrácie ako federalizmus, funkcionalizmus a transnacionalizmus sa vyvinuli ešte pred samotnou udalosťou integrácie v Európe alebo inde a boli normatívne a preskriptívne. Ich cieľom nebolo vysvetľovať variácie v existujúcom procese integrácie, ale načrtnúť nové projekty, tak ako v 18. a 19. storočí bolo hlavným cieľom eliminovať vojnu. Federalisti sa snažili delegovať moc vyššie centrálnym autoritám, aby zaistili mier. Funkcionalisti na druhej strane odmietli myšlienku koncentrácie moci u jednej politickej authority, báli sa hrozby nacionalizmu na vysokej úrovni. Naopak, podporovali disperziu authority voči medzinárodným organizáciám a funkčným agentúram aby sa zrušilo prepojenie na národný štát. Transnacionalisti ponúkli víziu integrácie, ktorá bola od základu kompatibilná s pokračovaním suverenity štátnosti. Cieľom malo byť vytvorenie medzinárodných bezpečnostných komunít, v ktorom by členské štáty nebrali do úvahy vojnu ako možný politický nástroj. Od roku 1950 sa debata okolo EÚ sústredila na benefity a príčiny integrácie práve na konkrétnom regióne európskych komunít. Zrod ESUO v roku 1952 a EHS v roku 1958 otvorilo debatu vedúcu k podmienkam úspešnej nadnárodnej inštitúcie, akou bola Vysoká autorita v ESUO. Možno je trochu iróniou osudu, že prvé integračné teórie boli vytvorené prevažne americkými autormi. Americkí vedci mali podporu v projektoch, ktoré potom slúžili tvorcom americkej politiky a Európa bola ideálnym miestom pre testovanie existujúcich teórií. Mierová integrácia v Európe bola vnímaná ako veľkolepý projekt.

Medzi najvplyvnejšie teórie obdobia patril neofunkcionalizmus, opísaný v dielach Ernsta Haasa, Leona Lindberga a iných. Neofunkcionalisti sa snažili vysvetliť, ako sa ekonomická integrácia šírila z jedného sektora na druhý a nastolili tiež požiadavku politickej integrácie. Hlavným argumentom bolo, že vytvorenie nadnárodných inštitúcií by podporilo integráciu štátov v spoločných záujmoch. Tomuto odporovali intergovernmentalisti, ktorí popreli akúkoľvek nezávislú kauzálnu rolu nadnárodných inštitúcií. Tvrdili, že štátne exekutívy zostanú hlavnými arbitrami integrácie. Spor medzi supranacionalistami a intergovernmentalistami sa tiahne od roku 1960 a s rôznymi obmenami pretrváva dodnes. Napríklad obdobie po Jednotnom európskom akte v roku 1987 a po Maastrichtskej zmluve v roku 1992 zaznamenalo oživenie neofunkcionalizmu ako aj novej formy liberálneho intergovernmentalizmu, ktorý potvrdzuje dominanciu vládnych aktérov, ale presahuje klasický intergovernmentalizmus teoretizovaním domáceho pôvodu štátnych preferencií.

V roku 1990 bola zavedená z medzinárodných vzťahov konštruktivistická a kritická perspektíva integrácie. V kontraste s racionálnymi teóriami ako sú neofunkcionalizmus a intergovernmentalizmus, ktoré zdôrazňovali integračné stimuly, konštruktivizmus zdôrazňuje úlohu intersubjektívnych socializačných mechanizmov v integrácii. V deväťdesiatych rokoch sa dostali medzi integračné teórie aj alternatívne perspektívy ako feministická a post-štrukturalistická teória, alebo normatívna teória občianstva.

Mette Eilstrup-Sangiovanni hovorí, že súčasná regionálna integračná teória vymiera²⁷. Je pravdou, že mnohé teórie zlyhali v predpovediach o budúcom vývoji EÚ, preto sa pýtame, aká je ich zásluha? Na druhej strane disciplíny ako komparatívna politika alebo medzinárodná politika len ťažko dokážu popísať európske integračné štúdie ako separátnu disciplínu.

²⁷ Eilstrup-Sangiovanni, M.: *Debates on European Integration*, New York: Palgrave Macmillan, 2006, s. 461.

1.2 Hodnotové východiská

V predchádzajúcej podkapitole sme sa venovali teórií vo všeobecnosti. Táto podkapitola sa pozastaví všeobecne pri hodnotách.

Pre hlbšie pochopenie európskeho integračného procesu je nevyhnutné spoznať hodnoty, ktoré stáli a stoja v jeho pozadí. Skúmanie postojov štátov a ich politických predstaviteľov by nás mohlo viesť k povrchným a mylným záverom, pretože politické postoje sa často menia a sú závislé na mnohých ťažko predvídateľných faktoroch (výsledky volieb, vývoj ekonomiky atď.). Viac ako samotné postoje je preto dôležité poznať záujmy štátov, ktoré trvalejšie ovplyvňujú postoje politickej reprezentácie. Poznanie štátnych záujmov pomáha odkrývať štruktúru a dynamiku medzinárodných vzťahov. Ak však chceme správne interpretovať a predvídať ďalší vývoj európskeho integračného procesu, štúdium na úrovni záujmov nepostačuje. Je potrebné ešte hlbšie bádanie zdrojov, z ktorých najtrvalejšie a najmenej meniace sa štátne záujmy vychádzajú. Týmito východiskami sú hodnoty. Hodnoty sú pozadím, na ktorom sa uskutočňuje celý život. Od hodnôt, aké vyznáva jednotlivec sa dajú odvodiť jeho záujmy a postoje. Každý jednotlivec, ale rovnako aj každá väčšia spoločenská jednotka združená za určitým účelom, má svoje hodnoty, ktoré ak aj navonok neprezentuje, ale v samotnej podstate sa nimi riadi. Ak sa aj v teórií medzinárodných vzťahov podarí preniknúť za postoje jednotlivých aktérov, ktoré sú evidentné a za záujmy, ktoré sa dajú od postojov odvodiť, až k hodnotovým východiskám, je to akoby sa podarilo prísť k jadrú skúmanej veci. Omnoho jednoduchšie sa potom hodnotí daná problematika, nevynímajúc európsku integráciu. Integrácia je procesom, ktorý trvá už šieste desaťročie a jej produktom boli Európske spoločenstvá, neskôr Európska únia. Sú hodnoty tohto produktu stále odrazom pôvodných hodnôt, kvôli ktorým iniciátori európskej integrácie začali svoju myšlienku realizovať?

M. Márton vo svojej publikácii *Kultúra a medzinárodné vzťahy* opisuje tri predstavy Európy s odlišným systémom hodnôt. Prvou je technokratická predstava o Európe s akcentom na trh a ekonomickú

spoluprácu, ktoré sú priamo spojené s konceptom homo oeconomicus, strategickej racionality a individualizmom. Druhá predstava o Európe je založená na preferovaní spoločných kresťanských hodnôt. Táto vyzdvihuje hlavne hodnoty náboženské a kultúrne. Tretia predstava o integrácii vychádza z občianskych hodnôt, z občianskych a ľudských práv. Ide o inštitucionalizovanie určitých hodnôt, ktoré predpokladá konsenzus.²⁸

O hodnotových prameňoch európskeho integračného procesu a súčasnom hodnotovom rámci Európskej únie pojednáva vo väčšom detaile tretia kapitola tejto práce. Skôr ako však začneme skúmať hodnoty v perspektíve európskej integrácie, pokúsme sa bližšie zadefinovať tento pojem. Čo je hodnota a aké typy hodnôt máme namysliť?

1.2.1 Definície hodnôt

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že hodnota vyjadruje čosi, čo je dobré.²⁹

Podľa Konovho Etického slovníka³⁰ sú *etické hodnoty* jednou z foriem prejavu morálnych vzťahov spoločnosti. Pod hodnotou chápe hodnotové predstavy, ktoré sa vzťahujú na oblasť morálneho vedomia, morálne normy, princípy, ideály, pojmy dobra a zla, spravodlivosti a šťastia.

Podľa Politologického slovníka³¹ je *hodnota* všeobecný pojem pre všetko, čo si ľudia cenia alebo vážia ako také, nie ako prostriedok k dosiahnutiu niečoho iného. Predstavuje to, čo je vzácne, za čím sú ochotní ísť aj za cenu obeť. Keďže v každej oblasti života si ľudia vytvárajú hodnoty im zodpovedajúce, vzniká v ich vedomí určitá stupnica hodnôt. Pre hlbšie pochopenie ich obsahu a gradácie je nutné poznať

²⁸ Márton, M. a kol.: *Kultúra a medzinárodné vzťahy. Vybrané kapitoly*. Bratislava: Ekonóm, 2004, s. 47.

²⁹ Dufeu, S.: *Valeurs et constitutions européennes. Une identité entre deux mythes: universalisme et frontières*. Paris: L'Harmattan, 2005, s. 15 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 36.

³⁰ Kon, I. S. a kolektív, *Etický slovník*, Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1975.

³¹ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J.: *Politologický slovník*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 74.

ekonomické, kultúrne, sociálne, politické a iné podmienky spoločenského prostredia, v ktorom vznikajú a pôsobia.

Tento istý slovník³² definuje aj *politickú hodnotu*. Politickú hodnotu chápe politológia ako skutočnú alebo predpokladanú skutočnosť, ku ktorej politické subjekty zaujímajú hodnotiaci postoj, pripisujú jej v politickom živote významné miesto a jej dosiahnutie pociťujú ako potrebu. Politická hodnota môže byť v konkrétnom prípade faktický alebo požadovaný stav občianskej slobody, demokracie, pravdivosti politických informácií, vedeckosti spoločenského zriadenia, kultúry politického jednanja atď. Môže to byť aj určitý model politického usporiadania spoločnosti, štátu, volebného systému, vzťahov medzi štátom a občanmi, aj charakter politickej osobnosti. Žiadna z týchto skutočností však nie je politickou hodnotou sama o sebe. Stáva sa ňou až vtedy, ak je určitý subjekt nútený vyberať medzi viacerými alternatívami politického života, dávať prednosť niektorým pred ostatnými, uvažuje, ktoré sú za daných okolností pre uspokojenie jeho politických potrieb najvhodnejšie. Podľa Politologického slovníka³³ patrí medzi najvyššie politické hodnoty sloboda občanov, súbor ľudských práv, právny štát, sociálna spravodlivosť, humanizmus, demokracia, kultúra, morálka a zodpovednosť, pravdivosť politického myslenia a konania a s tým súvisiaci súlad medzi slovami a činmi. Pre skúmanie hodnotových východísk európskej integrácia je dôležitá práve kategória politických hodnôt, t. j. hodnôt, ktoré súvisia so vzťahom jednotlivca a štátu.

Keď hovoríme o hodnotách, je potrebné sa aspoň krátko pristaviť pri axiológii. Etymologicky sa slovo axiológia skladá z gréckych pojmov „axíos“ (cenný, hodný, hodnotný) a „logos“ (slovo, slovie). Doslovný preklad by znamenal „hodnoslovie“. Podľa M. Várossa, známeho slovenského axiológa, rozumieme pod axiológiou všeobecnú teóriu

³² Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J.: *Politologický slovník*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 160.

³³ Adamová, K., Křížkovský, L., Šouša, J.: *Politologický slovník*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001, s. 160.

hodnotenia a hodnôt.³⁴ Kategória hodnoty nie je výlučne etickou kategóriou. Človek ju používa vo všetkých oblastiach svojej činnosti. Aby mohla etika objasniť, čo je to hodnota a hodnotový charakter morálky, siaha po všeobecnej teórii hodnoty - axiológii.

Hodnota sa objavuje vo filozofii veľmi skoro, aj keď nie pod vlastným menom. Najskôr sa vyjadruje v pojmoch ako „dobro“, „krása“, (Platón) „slasť“, „blaženosť“, alebo aj v negatívnej podobe „bolesť“, „utrpenie“ (Demokritos, Epikuros). Na začiatku rozvoja filozofie, axiológia ešte neexistovala. Jej význam sa však dá badať v ontológii, najvyššie bytie je chápané ako najvyššia hodnota. Až I. Kant mal zásluhu na tom, že hodnota sa ujala ako samostatná filozofická kategória a to vďaka jeho presunu filozofického záujmu od ontológie ku gnozeológii. Nepriamo sa vyčlenila axiologická dimenzia sveta, „to, čo je“ a „to, čo má byť“. I. Kant odčlenil svet vecí a dejov od sveta noriem. Vďaka novovekej nemeckej filozofii dochádza ku konštituovaniu filozofie hodnôt ako osobitnej disciplíny. Teraz v krátkosti prejdeme ku klasifikácii hodnôt vo všeobecnosti.

1.2.2 Pokus o klasifikáciu hodnôt

Môže byť toľko druhov hodnôt, koľko je funkcií, z hľadiska ktorých možno hodnotiť, pričom prakticky každý objekt (jav, vec, osoba, udalosť) sa dá hodnotiť z viacerých hľadísk, čiže môže byť nositeľom viacerých niekedy aj mnohopočetných hodnôt.³⁵

Takto formulovaná premisa podľa M. Várossa by mala postačovať, aby axiológia rezignovala o pokus klasifikácie hodnôt. To, že sa však filozofia hodnôt aj axiológia pokúšajú o klasifikáciu hodnôt, má svoje praktické aj teoretické dôvody: úsilie zmocniť sa tohto systému pre potreby vedeckej teórie.

³⁴ Váross, M.: *Úvod do axiológie*, Bratislava: nakladateľstvo EPOCHÁ, 1970.

³⁵ Váross, M.: *Úvod do axiológie*, Bratislava: nakladateľstvo EPOCHÁ, 1970, s. 13

Axiológia sa asi nezhodne na jednej hodnotovej klasifikačnej schéme, lebo raz sa môžu zdať jednotlivé časti hodnôt príliš všeobecné a teoretické, inokedy príliš pragmatické.

Osobitným druhom hodnôt sú ekonomické hodnoty. M. Városov ich uvádza na prvom mieste, pričom sa v axiológii niekedy ani nepovažujú za predmet axiologického skúmania.

Na pojem dobra sa viažu mravné (morálne, etické) hodnoty. Pojem mravných hodnôt v čomsi splýva a v čomsi aj nesúvisí s náboženskými a právnymi hodnotami. Ďalšou skupinou hodnôt sú estetické hodnoty. Zvláštnou kategóriou estetických hodnôt sú umelecké hodnoty. K pojmu pravdy sa viažu hodnoty, ktoré možno nazvať hodnotami poznania alebo noetické hodnoty.

Podľa Vladimíra Brožíka³⁶ môžeme hodnoty rozdeliť podľa niekoľkých kategórií. Z hľadiska procesu hodnotenia rozoznávame hodnotu ako predmet hodnotenia, ako pozíciu hodnoteného objektu v našej činnosti, ako relacionálny jav bez bližšieho určenia a preto aj bez prívlastku. V druhom rade rozoznávame hodnotu ako výsledok hodnotenia, čiže ako hodnotu estetickú, etickú, úžitkovú, politickú, právnu, čiže ako kvalitu funkcie už zmeranú príslušnou normou.

Z hľadiska predmetu hodnotenia poznáme hodnoty reálnych objektov, udalostí, vzťahov. To sú hodnoty, ktoré zvykneme považovať za objektívne. Potom sú hodnoty konceptuálne, myslené, ktorých typickým reprezentantom sú napríklad ideály. Patria sem aj všetky hodnotové predstavy, ktoré nás tešia, alebo ktorých sa bojíme. Majú dôležitejšie poslanie v našich hodnotových orientáciách.

Z hľadiska subjektu hodnotenia rozlišujeme hodnoty osobné a hodnoty spoločenské, celej pospolitosti. Ide o hodnoty etické, právne, náboženské.

³⁶ Brožík, V.: *Hodnotové orientácie*, Bratislava: IRIS, 2000. s. 15.

Z hľadiska motivácie ide o hodnoty východiskové, s ktorými sme v reálnom kontakte a ktoré viac či menej uspokojujú naše potreby a hodnoty očakávané, ktoré projektujeme, o ktoré sa usilujeme.

Z hľadiska polarity rozlišujeme ešte hodnoty kladné a hodnoty záporné.

Nás zaujímajú predovšetkým hodnoty spoločenské a z hľadiska predmetu hodnotenia tak objektívne, ako aj konceptuálne hodnoty, čiže ideály. Podrobnejšiemu členeniu spoločenských hodnôt s akcentom na politické hodnoty, sa budeme venovať ešte v tretej kapitole.

1.2.3 Politická etika

V prechádzajúcom odseku sme krátko spomenuli delenie hodnôt vo všeobecnosti. My sa budeme venovať zvlášť hodnotám politickým, ktoré z hľadiska subjektu hodnotenia zaraďujeme medzi spoločenské hodnoty. V tejto stati sa preto bližšie pozrime na politickú etiku, ako kategóriu, ktorá zastrešuje politické hodnoty a na význam pojmu inštitúcia.

Nemecký politológ Bernhard Sutor vymedzuje politiku ako starostlivosť o zabezpečenie spoločného dobra spoločnosti a v negatívnom vymedzení ako zabraňovanie násiliu. Politiku vníma ako usmerňované hľadanie kompromisov v konfliktoch záujmov a vyvažovanie mocenských potenciálov pomocou dohôd, zákonov, inštitúcií.³⁷

Politická etika by sa mala ako sociálna etika na jednej strane pýtať na kvalitu zákonov, poriadkov a inštitúcií a na druhej strane sa musí ako etika jednotlivcov pýtať na základnú mravnú kvalitu konajúcich. Musí byť zároveň etikou inštitúcií aj etikou čností.

V minulosti existovala iluzórna predstava, že ľudskú spoločnosť možno prostredníctvom umelého technického zásahu uviesť s konečnou platnosťou do poriadku tak, že potom už nebudú potrebné nijaké politické

³⁷ Sutor, B.: *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999, s. 74.

úsilia, ani politická etika. Takto chcel Thomas Hobbes konštruovať mierový poriadok iba na základe zmluvy o privlastnení. Podľa názoru B. Sutora Karol Marx veril, že odstránenie súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov vyrieši problém spolunažívania, pretože takto vzniknutá beztriedna spoločnosť utvorí skutočného človeka. V takýchto ideológiách sa chápe človek veľmi zjednodušene, redukuje sa len na jednu dimenziu, u Hobbesa na pud sebazáchovy a u Marxa na sociálno-ekonomické potreby.

Inštitúcia sa často zamieňa s organizáciou alebo sa kladú na rovnakú úroveň. Organizácia patrí do sociológie skupín, inštitúcia medzi hodnoty a normy, hoci ani v sociológii nie je používanie tohoto slova jednotné. Ako organizácia sa označujú formálne skupiny, ktoré sú zamerané na určité ciele a vykazujú zodpovedajúcu kompetenčnú štruktúru (podnik, spolok, strana). Inštitúcie sú normatívne útvary, celé zväzky noriem, ktoré sa stali usporadúvajúcimi zariadeniami spoločnosti. Ich cieľom je v rozmanitých oblastiach ľudského života účelne regulovať stále sa opakujúce súvislosti konania a organizovať vzájomné spolunažívanie.³⁸ Napríklad manželstvo organizuje spolunažívanie pohlaví, škola organizuje výchovu a vzdelávanie mimo rodiny, trh reguluje výmenu tovarov. Tieto štruktúry oslobodzujú človeka od nutnosti stále nanovo premýšľať a rozhodovať sa, ako by sa mal v opakujúcich sa procesoch spoločenského života správať.

Inštitúcie nie sú ako organizácie účelovými formáciami, ktoré možno na základe rozhodnutia zúčastnených jednoducho a rýchlo zmeniť. Nie sú ani prostými nástrojmi na určité ciele, ktoré sa odvrhnú, keď už nie sú potrebné. Sú to spoločensky odôvodnené útvary, ktoré sú nositeľom zmyslu s nárokom na platnosť.

Význam inštitúcií nemožno podceňovať, ale ani preceňovať. Poskytujú sociálnemu životu určitú stabilitu a istotu v orientácii a v konaní. Slúžia na vonkajšiu stabilizáciu ľudského správania. Majú síce morálne nároky, ale nie sú pánom morálnej podstaty človeka. Nemajú sa ani

³⁸ Sutor, B.: *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999, s. 27.

pokúšať o získanie takejto morálnej nadvlády. Právo a inštitúcie majú ten zmysel, aby zabezpečili pre spolunažívanie potrebné minimum morálky. Mali by zabezpečovať vnútorný mier, ale nemali by si klásť nárok morálne zlepšiť človeka, prevychovať ho. Takýto nárok vedie k výchovnej diktatúre.

Podľa B. Sutora by mala politika využívať čo možno najmenej morálnu podstatu osoby, jej svedomie. Čo nemožno vyjadriť rečou všeobecných zákonov, to sa nesmie ani vyžadovať od celej spoločnosti ako partikulárna morálka. Morálne kvality politiky sa podľa neho nemerajú individuálnou morálkou politikov. Morálna kvalita politiky závisí predovšetkým od toho, či sa jej darí rozumným spôsobom používať prostriedky spoločného inštitucionálneho poriadku na pokojné urovnávanie konfliktov, na zabezpečovanie mieru a na rozmnožovanie sociálnej spravodlivosti.³⁹

1.2.4 Pluralizmus a základný hodnotový konsenzus

Hodnoty, ktoré majú byť chránené základnými právami sa interpretujú a posudzujú rôznymi spôsobmi. Práve vo verejnom politickom živote sú viditeľné veľké rozdiely v hodnotovom presvedčení spoločenských skupín a zmeny v hodnotovom povedomí. Hodnotové presvedčenia si navzájom konkurujú a menia sa. Z toho vyplývajú sociálno-etické otázky: môže pluralistická spoločnosť dostatočne zaručiť spoločné hodnotové orientácie?

Pluralizmus znamená viac ako len prirodzenú skutočnosť, že spoločnosť sa skladá z mnohých jednotlivcov a skupín. Z historického a sociologického pohľadu je predpokladom moderného pluralizmu rozčlenenie a dezintegrácia sociálnych oblastí ľudskej existencie na súkromný život, voľný čas, rodinu, prácu a hospodárstvo, kultúru, vedu a náboženstvo. Ľudia sa orientujú v týchto oblastiach na rôzne ciele. Pluralizmus sa stále viac rozvíja ako sociálny a hospodársky, ako vedecký

³⁹ Sutor, B.: *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999, s. 77.

a kultúrny, ako náboženský a svetonázorový, ako politický pluralizmus strán a aj ako pluralizmus životného štýlu v súkromnej oblasti. Hodnotenie takejto spoločnosti nie je jednoduché a treba sa vyhnúť zjednodušeniu. Definitívne hodnotenie nie je možné, pretože sa dnes nachádzame len uprostred dejinného vývoja, kde je pluralizmus len jedným z jeho znakov. Musíme ho akceptovať ako historickú skutočnosť. Demokraticky usporiadaná pluralistická spoločnosť potrebuje tým menej konsenzus hodnôt, čím viac je zaručený konsenzus pravidiel a poriadku. Aj nezlučiteľné presvedčenia môžu pri určených pravidlách vzájomne vychádzať. Je však potrebný aj konsenzus hodnôt, pretože:

a) pravidlá a poriadky sú založené na hodnotách, inak by boli úplne ľubovoľne a svojvoľne meniteľné;

b) politické orgány musia pri uskutočňovaní právnych a mierových funkcií, funkcií zabezpečovania blaha a kultúry neprestajne rozhodovať aj o hodnotách a na hodnoty sa orientovať.

Od sedemdesiatych rokov minulého storočia sa o tejto problematike diskutuje ako o základných hodnotách. Diskutuje sa o možných spoločných hodnotách pluralistickej spoločnosti a o silách, ktoré sú kompetentné starať sa o tieto hodnoty (spoločnosť, štát, cirkev). Na zachovanie konsenzu v základných hodnotách sú spoluzodpovedné všetky sily spoločnosti, ale aj štátne orgány. Spoločnosť a štát tvoria tí istí ľudia. Hodnoty na ktorých stavia štát, na ktoré orientuje svoju politiku, môžu vychádzať len zo spoločnosti, z presvedčení, ktoré sú v nej zažité, z postojov ľudí, z orientácií a záujmov sociálnych skupín. Celková bilancia hodnôt dnešnej spoločnosti nie je možná.

Štát, v našom prípade ani orgány EÚ, nemožno vylúčiť zo spoluzodpovednosti za konsenzus týkajúci sa základných hodnôt spoločnosti. Keďže v týchto inštitúciách sa formálne uskutočňuje dohoda spoločnosti o základných veciach, majú ony samy ústredný význam pre tento konsenzus.

Je potrebné rozlišovať štátom uzákonené právo a zažité mravné hodnoty občanov (morálku). Právo nemôže a nemá upravovať všetky

aspekty mravnosti, ale len vonkajšie pravidlá nutné na spolunažívanie. Nepýta sa na vnútorné zmýšľanie (morálku), stačí len vonkajšie uposlúchnutie zákonov. Štát nie je strážcom mravov a morálky, lebo by porušoval spoločné dobro, bol by netolerantný. Na druhej strane je však právo súčasťou mravného poriadku spoločnosti. Chráni všeobecne uznávané hodnoty ktoré majú personálny pôvod v ľudskej osobe a sú pre život v spoločnosti nevyhnutné. Nesmie vznikáť dojem, že na jednej strane stoja hodnoty a na druhej strane právo. Právny poriadok má sám za základ etické hodnoty, ktoré nesmie v ich konkrétnej forme zanedbávať.

1.2.5 Civilizačné hodnoty

Na začiatku tejto kapitoly je potrebné si objasniť pojem civilizácia. Dne sa pojem civilizácia často zamieňa s pojmom kultúra. Tu si môžeme pomôcť definíciou M. B. Zágoršekovej, ktorá pri rozlišovaní medzi týmito dvoma pojmami používa argument hodnotovej preferencie. Všeobecne sa dá formulovať tak, že všetko, čo je výsledkom produkcie človeka patrí síce do ľudskej civilizácie, ale nemá rovnakú hodnotu a význam pre ľudský život. Z preferencie vzniká predstava a pojem kultúry.⁴⁰ Pod kultúrou rozumie vertikálne konštruovaný sociálny systém, podmienený dichotómiou hodnotových preferencií sociálnych aktérov.⁴¹

V niektorej literatúre sa stretávame aj s pojmom civilizačných hodnôt. Tieto hodnoty sa s politickými hodnotami vo veľkej miere prelínajú, sú však dôležité pre pochopenie civilizačného rámca, do ktorého proces európskej integrácie zapadá. Jednotliví autori uvádzajú rôzny počet svetových civilizácií. O. Spengler uvádza deväť - indickú, arabskú, mexickú, čínsku, babylonskú, egyptskú, antickú, ruskú a západoeurópsku. Arnold J. Toynbee ich uvádza sedem - západokresťanskú, pravoslávno-kresťanskú, islamskú, hinduistickú, ďalekovýchodnú s Japonskom, budhistickú, kresťanskú s monofyzitmi, stúpenkami zoroastrizmu. Súčasný autor S.

⁴⁰Zágoršeková, M. B.: *Kultúry v medzinárodných vzťahoch*, Bratislava: Ekonóm, 2009, s. 54.

⁴¹Zágoršeková, M. B.: *Kultúry v medzinárodných vzťahoch*, Bratislava: Ekonóm, 2009, s. 30.

Huntington nachádza osem svetových kultúr - západnú, konfuciánsku, japonskú, islamskú, hinduistickú, slovansko-ortodoxnú, latinsko-americkú a budhistickú. Niektorí autori uvádzajú tzv. západnú, alebo euroamerickú civilizáciu ako napríklad J. Kurth profesor politických vied na Swarthmore College, v USA.

My sa pristavíme pri pojme západná civilizácia. Ide o veľmi komplexný pojem, ktorý sa vzťahuje na spôsob života ľudí prevažne na územiach západných teritórií a štátov sveta. Hrozí však, že autori, ktorí sa týmto pojmom zaoberajú, vnášajú do svojich hodnotení vlastné hodnotové preferencie a nie sú objektívni.

James Kurth tvrdí, že západná civilizácia vyrastala z troch rôznych tradícií.⁴² Z klasickej kultúry Grécka a Ríma, kresťanského náboženstva a osvietenstva modernej doby. Niektorí vykladači považujú západnú civilizáciu za syntézu týchto troch tradícií, iní zdôrazňujú ich vzájomný konflikt. Najväčší konflikt zostáva medzi kresťanským náboženstvom a osvietenstvom. Prvá z tradícií Západu je klasická kultúra. Vo sfére politiky je gréckym prínosom idea republiky, zatiaľ čo Rímania prispeli ideou Ríše. Podobne od Grékov pochádza idea slobody, rímskeho pôvodu je idea zákona. Ich kombinácia pomohla západnému konceptu slobody pod vládou zákona.

Kresťanstvo formovalo západnú civilizáciu mnohými spôsobmi. Kresťanská teológia založila posvätnosť osoby a vyzývala k poslušnosti voči autorite. Tieto myšlienky ďalej prehĺbili a podporili koncept slobody pod vládou zákona.

Tretím zdrojom západnej civilizácie bolo osvietenstvo, ktoré prišlo s myšlienkami liberálnej demokracie, slobodného trhu a viery v rozum a vedu, ktoré boli používané ako základné prostriedky k porozumeniu sveta. Zvlášť anglická revolúcia z roku 1688 vyzdvihla slobodu a konštitucionalizmus, zatiaľ čo Francúzska revolúcia z roku 1789 zdôraznila

⁴² Kurth, J.: *Western Civilization, Our Tradition*. The Intercollegiate Review, Fall 2003/Spring 2004, s. 5-13.

myšlienky demokracie a racionalizmu s heslami „sloboda, rovnosť a bratstvo“.

Západná civilizácia nie je a nikdy nebude nejakým kompaktným celkom. Vyznačuje sa značnou diverzitou.

Samotný výraz „západná civilizácia“ je trochu anomáliou. V skutočnosti nie je zrovnateľný s označeniami bežne používanými pre iné civilizácie (islamská civilizácia, hinduistická civilizácia, pravoslávna civilizácia). Tie si udržujú náboženskú identifikáciu. Pred osvietenstvom ľudia tiež používali označenie „kresťanský svet“. Ako sa tento termín zmenil na označenie „západná civilizácia“ je veľmi podstatný pre pochopenie meniacej sa podstaty našej civilizácie.

Osvietenstvo bolo príčinou sekularizácie väčšiny intelektuálnych elít kresťanského sveta. Ich civilizácia už nebola označovaná týmito slovami, i keď podstatná časť populácie zostávala naďalej kresťanská. Francúzsko a priemyselná revolúcia rozšírili idey osvietenstva medzi dôležité vrstvy obyvateľstva. Od čias osvietenstva nie je možno hovoriť o našej civilizácii výlučne ako o kresťanskom svete. Ako tvrdí profesor J. Kurth, asi jedno storočie bola naša civilizácia označovaná výrazom „Európa“. Bola to zároveň doba, ktorá bola svedkom vlny osídľovania Nového sveta a súbežného procesu etablovania nových nezávislých národov.⁴³ Preto sa stal výraz „európska civilizácia“ nevhodným. Na začiatku 20. storočia sa rozmýšľalo nad označením „západná civilizácia“. Avšak krátko potom, ako bol tento výraz vymyslený, začal byť používaný v negatívnom kontexte civilizačného úpadku, predovšetkým v knihe Oswalda Spenglera *Úpadok západu*.

Američania dali pojmu západnej civilizácie nový význam, najprv vďaka svojmu prístupu k mohutnej vlny európskych migrantov do Ameriky a potom pre svoj postoj voči európskym národom v priebehu dvoch svetových vojen v samotnej Európe. V priebehu prvých desaťročí 20.

⁴³Kurth, J.: *Western Civilization, Our Tradition*. The Intercollegiate Review, Fall 2003/Spring 2004, s. 5-13.

storočia spočívala západná civilizácia v očiach Američanov hlavne na myšlienke slobody a individualizmu, stelesnených v liberálnej demokracii, slobodnom trhu, konštitucionalizme a vláde zákona. Američania o tomto súbore myšlienok hovorili ako o „americkom kréde“. Tieto myšlienky súviseli s britským osvietenstvom a zároveň aj nepriamo s klasickou a kresťanskou tradíciou.

Americká angažovanosť na strane západných spojencov v oboch svetových vojnách priniesla so sebou redefiníciu pojmu západnej civilizácie. Tá bola nanovo charakterizovaná ako „spojenecká predstava dejín“ (the Allied scheme of history), jej pilierom sa stal americký pocit historického poslania. Spojenie americkej energie a európskeho odkazu dodalo myšlienke západnej civilizácie silu a legitimitu a to v Amerike aj v Európe.⁴⁴

V dobe studenej vojny, najmä v päťdesiatych rokoch, bolo „spojenectvo“ západnej civilizácie asi najsilnejšie. V nasledujúcich desaťročiach sa stala terčom útokov a od tej doby zostáva západná tradícia v neustálej defenzíve.

Kresťanská tradícia bola v šesťdesiatych rokoch vystavovaná systematickému tlaku, ktorého intelektuálnym a ideologickým ohniskom bolo osvietenstvo. Osvietenci vždy verili v rozum a vedu ako jediné nástroje, ktorými sa dalo poznávať svet a dať mu zmysel. Tento sekulárny duch bol prítomný v osvietenском hnutí od počiatku, ale v šesťdesiatych rokoch sa etabloval na univerzitách, čo prispelo k jeho šíreniu. Osvietenская mentalita prenikala medzi väčšinu príslušníkov elít. Tento myšlienkový a kultúrny vývoj bol podporovaný rozvojom technológií a ekonomiky. Západné elity tento vývoj legitimovali ako pokrokové naplnenie osvietenských myšlienok, akými sú sloboda a rovnosť jednotlivcov. Kresťanská tradícia bola v Európe oslabená aj zmenami, ku ktorým prišlo v etnickom zložení obyvateľstva. V šesťdesiatych rokoch do Európy

⁴⁴ Kurth, J.: *Western Civilization, Our Tradition*. The Intercollegiate Review, Fall 2003/Spring 2004, s. 5-13.

dorazila mohutná vlna imigrácie z islamských krajín, ktorá trvá dodnes. Dôsledkom je vznik veľkých moslimských komunit, ktoré tvoria niekedy päť až desať percent populácie európskych krajín. To len núti európske politické elity vytláčať kresťanstvo z verejného priestoru.

I keď kresťanská tradícia upadá na celom Západe, výsledky v Európe a Amerike nie sú rovnaké. Kresťanské cirkvi v Európe sú veľakrát zviazané s tradičnými politickými stranami a spoločenskými autoritami. Spolu s tým, ako upadajú tieto autority (šírením demokratického a komerčného ducha), upadajú aj kresťanské cirkvi. Ale ako tvrdí profesor Kurth⁴⁵, v Amerike je to odlišné. Existuje tam veľký počet rôznych denominácií, nezávislých na štáte a na sebe navzájom. To spôsobilo, že prakticky od začiatku USA tu vznikol akýsi druh demokracie náboženskej a demokracie trhu. Ak bola nejaká cirkev zdiskreditovaná, mohli sa americkí kresťania presunúť do inej cirkvi a uchovať si pritom základnú kresťanskú vieru. Preto je kresťanstvo v USA vitálnejšie ako v Európe. Pre veľkú časť americkej populácie je kresťanské náboženstvo naďalej veľmi dôležité a má svoj civilizačný význam.

Dá sa povedať, že dnes hlavnou západnou tradíciou, ktorú prijímajú politické, intelektuálne a hospodárske elity, je tradícia osvieteniská. V očiach amerických hospodárskych elít je to hlavne britské (alebo anglo-americké) osvietenstvo s jeho dôrazom na slobodu jednotlivca, ktorá je stelesnená v liberálnej demokracii a slobodnom trhu. Pre európske elity (a pre americké intelektuálne elity sústredené v akademických a novinárskych kruhoch) je to osvietenstvo francúzske s jeho dôrazom na racionalizmus elít. Odmietnutie kresťanskej viery západnými elitami neznamena, že odmietajú akékoľvek vyznanie. Kenneth Minoque popísal tieto náhrady viery ako a) idea pokroku, b) marxizmus a c) olympizmus (z *angl. olympism*), čo je súčasná viera v to, že osvieteniská intelektuálna elita by mala dosiahnuť „zlepšenie situácie ľudí... v globálnom merítku nahnaním svetovej populácie do jediného spoločenstva založeného na

⁴⁵ Kurth, J.: *Western Civilization, Our Tradition*. The Intercollegiate Review, Fall 2003/Spring 2004, s. 5-13.

univerzálnej platnosti a dodržiavaní zodpovedajúcich ľudských práv.“⁴⁶ Olympizmus, ktorý v dnešnej dobe prevažuje, vidí už aj v samotnej západnej civilizácii prekážku pre vytvorenie globálneho a univerzálneho projektu. Táto ideológia ladí so záujmami globálnych korporácií. V priebehu prvej polovice studenej vojny nachádzali americké korporácie svoje obchodné príležitosti v Európe, čo zodpovedalo definícii západnej civilizácie. Ale v druhej polovici studenej vojny začali tieto korporácie expandovať do ne-západných regiónov, až nakoniec expandovali do celého sveta. Preto je pre globálne korporácie dôležité, aby boli spájané aj s myšlienkami univerzálnymi a globálnymi. Namiesto západnej spoločnosti sa používa multikultúrna spoločnosť a politický systém západného konštitucionalizmu sa zmenil na „vládu“ transnacionálnych nevládných organizácií. Namiesto západnej civilizácie je tu civilizácia globálna s globálnymi hodnotami, kde budú za univerzálne náboženstvo označované univerzálne ľudské práva.

Rozpad hodnôt európskej kultúry, humanizmu a úpadok etických a svetonázorových hodnôt intenzívne skúma aj A. Schweitzer.⁴⁷ Ďalším veľkým kritikom západnej civilizácie je O. Spengler. Moderná západná kultúra je podľa neho faustovská a varuje pred jej úpadkom, nakoľko sa duchovné hodnoty nahrádzajú materiálnymi.

Zaujímavo vidí Európu H. Salman. Podľa neho je jej postavenie vyjadriteľné ako akýsi stred medzi Áziou a Amerikou. V Ázii človek stále žije "v krajine bohov", v Európe prichádza človek na zem, hľadá zmyslovo vnímateľný svet. "Dieťa Európy" - Amerika je fascinovaná materiálnym svetom. Európa môže zo svojej pozície udržiavať tieto dva svety v rovnováhe.⁴⁸

⁴⁶ Kenneth, M.: *Christophobia and the West*. The New Criterion, June 2003, s. 4-13.

⁴⁷ Schweitzer, A.: *Kultúra a etika*. Bratislava: 1986, s. 12.

⁴⁸ Salman, H.: *Evropa v novém světle. Evropská kultura jako střed mezi Východem a Západem*. Praha: Étos, 1994, s. 45 in: Márton, M. a kol. *Kultúra a medzinárodné vzťahy. Vybrané kapitoly*. Bratislava: Ekonóm, 2004, s. 8.

1.3 Korene myšlienky európskej jednoty

Myšlienky európskeho zjednotenia sa formovali v Európe už od najstarších čias. V tejto podkapitole sú len stručne načrtnuté niektoré z množstva prúdov a ideí obsiahnuté v dielach najdôležitejších reprezentantov. Na základe toho možno vidieť, koľko myšlienkových prúdov a teórií formovalo úsilie o integráciu štátov v Európe. Propagátori európskej jednoty hľadali hlavne spôsoby humanizácie moci a zabezpečenia mieru.

1.3.1 Prvé náznaky európskeho zjednotenia

Podľa symbolického gréckeho mýtu európska kultúra môže ďakovať za svoj vznik láske najvyššieho Boha Dia k fénickej princeznej Európe, ktorú uniesol od rodiny na Kréte v podobe býka. Európska kultúra vznikla na báze gréckej a rímskej kultúry spojenej s kresťanským náboženstvom.

Už grécke polis zápasili s dilemou samostatnosti mestských štátov a potrebou jednoty. Tento problém sa snažili vyriešiť cestou vytvárania zväzu štátov. Prvým prejavom tejto myšlienky bola inštitúcia amphiktyona, súdneho tribunálu, t.j. náboženského a politického zväzu viacerých štátov. Samostatné mestské štáty boli však ochotné vzdať sa časti svojich suverénnych práv len v čase spoločného ohrozenia.

Federatívna myšlienka však stroskotala a na jej miesto od čias Alexandra Veľkého (4. st. p. K.) nastúpila idea svetovej ríše a univerzalizmu. Alexander chcel spojiť národy a kultúry Východu a Západu v univerzálnej harmónii svojej svetovej ríše, v ktorej prevážili centralistické mocenské techniky a praktiky despotických východných ríš.

Myšlienku jednotnej svetovej ríše prevzali Rimania a neskoršie i kresťania. Pokúsili sa realizovať v praxi organizácie štátu ideu svetovej jednoty, pohrávajúc sa s myšlienkou ríše „božského kráľa“ a federatívnou ideou „univerzálneho bratstva“. Idea kozmopolitizmu sa stala vedúcou úlohou ríše. Rimania pokladali za svoje poslanie, aby slúžili celému ľudstvu na základe princípu jednoty, poriadku a práva. Postupne však

začali prevládať centralistické ríšske tendencie. Na miesto slobodne politizujúceho občana nastúpil v Rímskej ríši na jednej strane ľud riadený z centra a na druhej strane božský monarcha.

Kresťanstvo, ktoré sa od 4. storočia stalo náboženstvom celej Rímskej ríše bolo schopné zjednotiť Európu tak zo sociálneho ako aj z kultúrneho hľadiska, ba navyiac malo vplyv aj na hospodárstvo. V dobe rozpadu ríše Augustinus Aurelius zachránil situáciu tak, že oddelil náboženstvo od štátu, postavil proti sebe mesto božie a pozemskú diablovu ríšu. Augustinus zachránil kresťanstvo a ideu univerzalizmu, ale za cenu ich podriadenia autorite cirkvi, čím sa paralyzovalo slobodné politické uvažovanie.

Západné kresťanstvo sa podarilo zjednotiť Karolovi Veľkému, korunovanému v roku 800 pápežom za cisára. Nemožno však o ňom hovoriť ako o otcovi Európy, pretože tento pojem sa vtedy nepoužíval. Po jeho smrti sa však ríša rozdrobila vo feudálnej anarchii.

Výraz Európa sa začína používať až od 14. storočia, ale pojmy „kresťanské“ a „európske“ boli ešte aj v 16. a 17. storočí synonymá. Pápeži sa neusilovali o politické zjednotenie európskych národov, ale uznávali aj rôzne autonómie a jednotlivé národy považovali za samostatné jednotky. Snažili sa rozširovať medzi nimi spoločné kresťanské hodnoty a zjednocovať ich tak nábožensky.

O spojenie ríše a univerzálneho kresťanstva a o centralizáciu moci sa usilovalo Rímsko-nemecké cisárstvo, no bez väčšieho úspechu.

V 13. storočí sa začala nová éra politického života a myslenia v západnom kresťanskom svete. Najvýznamnejšou postavou tohto obrodzenia bol Tomáš Akvinský, ktorý dokázal kresťansky asimilovať Aristotela a spojiť jeho učenie so Svätým písmom. Zavrhol augustínovskú dogmu Božieho štátu a na základe Aristotela hlásal, že človek sa rodí do spoločnosti a môže sa realizovať iba v nej.

Dante Alighieri vo svojom diele *O jedínovláde* reagoval na rastúcu anarchiu vtedajšej spoločnosti. Navrhol univerzálneho cisára, ktorý by mal

byť mravne dokonalým a spravodlivým, a mal by vládnuť prostredníctvom „virtu“ (cnosťou, mravnosťou), čo je podľa neho základom mieru a práva. Dante však nechcel vytvoriť jednu centralistickú absolútnu svetovú monarchiu. Podľa neho cisár určuje len základnú líniu politickej organizácie.

V 16. storočí existovali rôzne obranné spolky, v ktorých sa realizoval konfederatívny typ štátneho usporiadania, ako napr. švajčiarsky zväz kantónov, konfederácia nemeckých územných kniežatstiev, Utrechtská únia, alebo neskoršie spojenectvo amerických kolónií.

Náboženské tradície mali aj v období renesancie a osvietenstva veľký vplyv na vývoj európskeho zjednotenia. Tvorcovia projektov európskeho zjednotenia boli väčšinou veriaci kresťania. M. Sully bol hugenot (francúzsky kalvín), W. Penn a J. Bellers quaker, A. Saint-Pierre katolík, J. J. Rousseau vyrastal v kalvínskej Ženeve, J. G. Herder, E. Kant, E. Burke boli protestanti, Wilson kalvín. Všetci podporovali federalistické zjednotenie európskych štátov na spoločnom základe kresťanskej kultúry a morálky, napriek poreformačnej náboženskej roztrieštenosti Európy. Mnohí z nich nezostali ani pri hraniciach kresťanstva a Európy, ale premýšľali o svetovom štáte (Dante, Crucé, Komenský, Bentham a Kant). Ich plány síce zostali v svojej dobe utópiami, ale stali sa silnou inšpiráciou pre neskorších politikov a mysliteľov.

Európske zjednotenie vždy odôvodňovalo potrebu obrany voči nejakej „barbarskej“ mocnosti. Bol ňou islam, Osmanská ríša alebo aj cárske Rusko. Jediným kozmopolitom bol v 17. storočí E. Crucé, ktorý v prospech svetového obchodu požadoval spoluprácu všetkých krajín sveta bez ohľadu na náboženské alebo národné rozdiely.

1.3.2 *Renesančné a rano-novoveké projekty*

Normandský právnik, „pamfletista“ a radca Filipa IV. Pekného Pierre Dubois (lat. Petrus Bosco) obhajoval záujmy kráľa proti templárskemu rádu a šľachte. P. Dubois bol pod vplyvom utopistických myšlienok

Danteho. Vo svojom diele *O znovuzískaní Svätej zeme* hľadal realistickejšiu cestu uskutočnenia utopistických ideí. Vo svojom návrhu sa sústredil už nie na celý svet, ale na Európu a odmietal vytvorenie univerzálnej monarchie v záujme mieru. Jiří z Poděbrad, vodca husitov, guvernér a od roku 1458 český kráľ ako prvý politik z mocenskej pozície podporoval myšlienku kresťanského obranného zväzu proti Turkom. Spolu so svojimi radcami vypracoval návrh *Zmluvy o nastolení mieru v celom kresťanstve* a vyzval panovníkov k jeho realizácii (aj francúzskeho kráľa Ľudovíta XI., uhorského panovníka Mateja Korvína alebo pápeža Pia II.), ktorí sa však usilovali o zosadenie husitského kráľa. Týmto plánom ďaleko predbehol svoju dobu, stal sa aktuálnym až keď sa zrodila OSN ako univerzálna mierová organizácia. Tento zväz by mal podobu federácie, ktorá by garantovala vnútornú autonómiu zúčastnených štátov.⁴⁹

V 16. storočí je myšlienka kresťanskej jednoty už len ideovou tradíciou. Potreby formujúcich sa národných štátov vystupujú stále viac do popredia. Myslitelia tejto doby ju interpretovali individualisticky (Niccolo Macchiavelli a Jean Bodin).

Plány európskej jednoty reagovali na formovanie národných štátov najmä od začiatku 17. storočia. Navrhovalo sa v nich usporiadanie vzťahov medzi rivalitnými národnými monarchiami v rámci európskej konfederácie. Intelektuálnym centrom tejto doby sa stal Paríž. Pôsobili tu viacerí myslitelia (T. Campanella, E. Crucé, H. Grotius, T. Hobbes, Sully), ktorí venovali svoje projekty panovníkom v nádeji, že ich môžu týmito plánmi ovplyvniť.

Emeric Crucé, parížsky mních publikoval svoju esej *Nový Kyneas* v roku 1623.⁵⁰ Je to prvý projekt, ktorý sa netýka len kresťanskej Európy, ale „univerzálnej republiky svetového mieru“, medzinárodného zväzu, ktorý zahŕňa celý svet na základe status quo a suverenity štátov. Tento zväz by

⁴⁹ Oproti predchádzajúcim projektom novým prvkom v Poděbradovom návrhu je systém inštitúcií na koordináciu činnosti skladajúci sa zo zhromaždenia alebo kolégia, ktoré by zasadať 5 rokov v Bazileji, ďalších 5 vo Francúzsku, ďalej v Taliansku alebo na inom mieste.

zabezpečil po kolonizácii slobodu obchodných vzťahov vo vznikajúcom svetovom hospodárstve, v prospech ktorého by sa mali zrušiť clá a zjednotiť miery a váhy. E. Crucé nepovažuje tieto plány za utópiu, závisí podľa neho od vôle panovníkov. Je to aj v ich záujme, lebo mier im prináša bezpečnosť. Náboženstvo E. Crucé oddeľuje od politiky, možno ho považovať za prvého pacifistu a internacionalistu v dobe náboženských vojen a prenasledovania z dôvodu viery.⁵¹

Pax universalis Crucého sa zakladá na slobode náboženstva, národnej príslušnosti a myslenia, prijíma každé náboženstvo do svetovej republiky. Vo svojej dobe sa stretol s nepochopením.⁵² Možno preto, že predbehol svoju dobu.

M. Sully žiadal zmierenie medzi troma najdôležitejšími kresťanskými cirkvami (katolíckou, kalvínsko-reformovanou a luteránsko-protestantskou). Zdôrazňoval však aj nutnosť boja s Turkmi. Predpokladal definitívne vytláčenie Osmanskej ríše z Európy. Po vyhnaní Turkov by „jednotná európska republika“ mohla dokončiť svoju misijnú úlohu na celom svete.

Svojím projektom chcel M. Sully prispieť hlavne k úspechu politiky kardinála Richelieho. Jeho projekt mal veľký vplyv aj na A. Saint-Pierra, J. J. Rousseaua, Napoleona, W. Wilsona, Coudenhove-Kalergiho aj na W. Churchilla.

⁵⁰ Kyneas, ktorý je v názve jeho diela, je postava z Plutarchových Porovnávacích životopisov (Bioi paralléloi), ktorý ukázal epirskému vládcovi Pyrrhovi ničivosť vojny.

⁵¹ Monarchie považuje za Bohom dané a hrajú u neho úlohu status quo. Na riešenie sporných záležitostí je treba vytvoriť stálu radu so sídlom v Benátkach, ktorej rozhodnutia by boli záväzné pre všetkých. Členov rady nepokladal za rovnoprávných, na čele stál pápež ako hlava katolíckej cirkvi, na druhom sultán, vládca východnej ríše, na treťom nemecko-rímsky cisár, na štvrtom francúzsky kráľ a ďalší v poradí by bol španielsky kráľ, perzský vládca, čínsky cisár, tatársky chán, ruský cár, anglický, poľský, dánsky a švédsky kráľ, japonský cisár a panovníci ostatných krajín.

⁵² Navrhoval medzi iným, aby sa štáty venovali hlavne vzdelávaniu a vede, aby sa uskutočňovali spoločné stavby kanálov, zúrodňovali sa spoločne pôdy a aby sa zaviedla spoločná mena.

1.3.3 Projekty 18. a 19. storočia

A. Sain-Pierre sa vo svojom diele s názvom *Projekt na nastolenie večného mieru v Európe* domnieva, že dohody podľa prvých troch spôsobov zväzovali monarchie len dovtedy, kým to bolo v ich záujme a len štvrtý poskytuje vhodný prostriedok na zabezpečenie trvalého mieru medzi jednotlivými národmi a štátmi. Navrhuje, aby sa konflikty riešili právnou cestou, umiernením pomocou sprostredkovateľov a v prípade ich neúspechu prostredníctvom Európskej konfederácie, čo je vlastne prvý pokus o vytvorenie medzinárodného práva. Navrhoval vytvoriť európsku konfederatívnu republiku sedemnástich mocností.⁵³ Jeho návrh základnej zmluvy je cenný aj preto, že sa pokúsil o riešenie problému hegemonie medzi národmi.

Jean - Jacques Rousseau vo svojom diele *O spoločenskej zmluve* sformuloval demokratický princíp suverenity ľudu, čo znamená, že vláda je výsledkom slobodnej dohody občanov, ktorú v prípade potreby možno aj zmeniť na základe všeobecnej vôle (*volonté général*)⁵⁴, skutočnej vôle celku. Myšlienkou, že formu vlády si volí ovládaný ľud, vlastne skoncipoval požiadavku na právo národného sebaurčenia.

Dôležitý je jeho komentár k Saint Pierrovmu projektu večného mieru⁵⁵. Vyjadruje súhlas s plánom spoločnej európskej konfederatívnej vlády, ale myslí si, že toto dielo nerešpektovalo nielen historickú skúsenosť, ale hlavne povahu partikulárnych záujmov vladárov. Rousseau odlišoval v politike a v morálke reálny záujem od záujmu predstieraného. Za reálny záujem považoval ako Saint-Pierre trvalý mier, v praxi však podľa neho dominuje predstieraný záujem, ktorý je obsiahnutý v stave úplnej nezávislosti, teda v suverenite. Výhody večného mieru vladár

⁵³ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2001, s. 480.

⁵⁴ Politickú spoločnosť vysvetľuje J. J. Rousseau tak, že ľudia si uvedomili nevyhnutnosť vzájomnej spolupráce a uzavretia zmluvy, v ktorej odsúhlasia, že v prospech celku sa zriekajú všetkých svojich práv. Politická spoločnosť je ako verejná osoba, má fyzickú a duševnú časť: politické telo a všeobecnú vôľu. Vôľa je to, čo je dobré pre spoločnosť ako pre celok, nie je to jednoduchý príemer vôle každého občana. Všeobecná vôľa je skutočná vôľa celku.

⁵⁵ Extrait et jugements du projet de paix perpétuelle de Monsieur l'Abbé de Saint Pierre, 1756.

nevníma, lebo za výhodu pokladá len vlastné zvýhodnenie voči iným, nie všeobecný úžitok.⁵⁶ J. J. Rousseau si kladie otázku, nakoľko možno rozšíriť hranice nejakej federácie, aby ešte neporušovala suverenitu svojich členských štátov. Na základe sociálnej zmluvy možno podľa neho vytvoriť len konfederatívnu republiku, ktorá je zároveň aj jediným protielikom vojen, pretože sa partneri nemusia vzdať suverenity.

Plán svetového spoločenstva Immanuela Kanta, ktorý opísal vo svojom diele *K večnému mieru*⁵⁷ odráža vplyv Rousseaua a Saint-Pierra. Kantom predstavovaná federálna únia by bola zväzom samostatných republík, ktoré by sa regulovali všeludským právom. Kantove štáty by teda neboli národné, ale právne. Nemajú nič spoločné s myšlienkou kultúrneho jazykového nacionalizmu. I. Kant polemizuje s J. J. Rousseauom v tom, že podľa neho národné štáty by sa mali vzdať svojej neobmedzenej suverenity a slobody a mali by vstúpiť do federácie regulovanej princípmi ľudskoprávnymi. Aj on odmieta feudálnu monarchickú diplomaciu a tajné dohody, ktoré sú častými príčinami vojen. Vo svojich článkoch I. Kant načrtáva obrysy medzinárodného občianskoprávneho poriadku:

1. ústava sa má zmeniť postupne vo všetkých štátoch na republikovú
2. federácia slobodných štátov sa má zakladať na všeludskom práve, mierový zväz právnych štátov má stáť na základe zákonnosti a právnych dohôd a nie na báze mocenskej rovnováhy. Jeho zväz je vlastne analógiou kresťanského národného spoločenstva (*respublica christiana*) na báze spoločného civilného náboženstva a princípov federalizmu a všeludského práva. Svetoobčianske právo znamená v republike „večného mieru“ všeobecnú hospitalitu - pohostinnosť. Do seba uzatvorené štáty vytvárajú vojnový stav. V mnohojazyčnom a multikultúrnom svete jedinou mierovou organizačnou možnosťou je harmonizácia princípov a pravidiel a ich dodržiavanie.

⁵⁶ Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress, 2001, s. 482.

⁵⁷ Tento traktát bol napísaný ako napodobnenina bazilejského mieru medzi Francúzskom a Pruskom, podľa ktorého Francúzsko získalo voľnú rívu na ľavom brehu Rýna a Prusko získalo možnosť zúčastniť sa delenia Poľska. Obsahuje predbežné články, definitívne články, dodatky vrátane „tajného“ článku.

V dodatku I. Kant zdôrazňuje neoddeliteľnosť morálky a politiky v demokratických právnych štátoch. Konečným záverom Kantovho projektu je, že jedine federácia zodpovedá princípu slobody a jej jediným adekvátnym právnym stavom. Súlad politiky a morálky sa dosiahne len vo federatívnom zväze.⁵⁸

Najdôležitejší ideologický prúd 19. storočia sa stáva liberálny nacionalizmus hlásajúci princíp absolútnej suverenity národných štátov, ale hľadajúci pritom aj jej limity pri zabezpečení individuálnych slobôd. Demokratizmus liberálneho nacionalizmu sa stal výzvou aj pre zástancov európskej jednoty. Teoretickú odpoveď vypracoval Claude-Henri Saint-Simon vo svojom diele *O reorganizácii európskej spoločnosti*, ktorú napísal spolu s A. Thierrym a predložil na Viedenskom kongrese. C. H. Sain-Simon odmieta jakobinizmus aj bonapartizmus, dúfal, že európska spoločnosť bude výsledkom kooperácie národov, ktoré považuje za politické zväzy. Európske zjednotenie by bolo namierené proti Anglicku, ktoré vytvorilo „ústavu“ slobody a blahobytu a stalo sa svetovou veľmocou.

C. H. Sain-Simona nemotivoval k presadzovaniu myšlienky európskej jednoty diplomatický tlak, ako Duboisa alebo Saint-Pierra, ale sociálne dôvody. Veril v možnosť zlepšenia sociálneho systému a že to závisí jedine od ľudskej vôle. Suverénna národná štátnosť a európska federácia sú navzájom protirečivé idey.⁵⁹

Obraz Európy, ktorý načrtol Victor Hugo je skôr emocionálny, sentimentálny, bez politických kategórií. Pomenovanie *Európske spojené národy*, ktoré sa v spojení s jeho menom spomína najčastejšie, sa objavilo po prvýkrát v liste G. Washingtona markízovi Lafayetteovi, no V. Hugo ho vo svojich spisoch a vystúpeniach preslávil. Chcel dosiahnuť jednotu európskych národov prostredníctvom mierového hnutia. Za jej spojivo

⁵⁸ Szentandrás, T.: *Dejiny ideí európskeho zjednotenia I. (do začiatku 20. storočia)*, Nitra: vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 42.

⁵⁹ Szentandrás, T.: *Dejiny ideí európskeho zjednotenia I. (do začiatku 20. storočia)*, Nitra: vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 47-48.

považoval bratstvo Európanov. Zdôrazňuje, že o budúcnosti Európy sa musia rozhodnúť európske národy samy.⁶⁰

Pierre - Joseph Proudhon bol najvýznamnejším predstaviteľom federatívnej myšlienky pred prvou svetovou vojnou. Vo svojej eseji *O federatívnom princípe* konštatuje, že federácia je dohoda (foedus, lat.-zmluva, pakt). Vo vzťahoch medzi štátmi má tento princíp za cieľ zabezpečenie suverenity a teritória. slobody, bezpečnosti a prosperity občanov a nakoniec riešenie sporov medzi štátmi. Federatívny systém je opakom centralizujúcej unitárnej sústavy.

V poslednej tretine 19. storočia sa medzi európskymi štátmi rozohorela silná ekonomická a politická rivalita a konkurencia. Začala sa nová vlna kolonizácie, všade sa posilňoval nacionalizmus. Je prirodzené, že záujem o myšlienky európskej jednoty ochabol a na myšlienku federalizmu sa skoro zabudlo. Nová vlna imperializmu združovala štáty k svetovej vojne.

1.3.4 Integračné snahy po I. svetovej vojne

„Spojené štáty európske musia byť najprv politickou realitou, ak sa majú stať realitou hospodárskou.“

Arthur Salter, *The United States of Europe* (1931).

Dvadsiate storočie je charakterizované vlnami rozporov. Dve svetové vojny a zároveň snahy o zmierenie, pokorenie porazených štátov a projekt novodobého integračného pokusu.

Skutočným kľúčom k pochopeniu pravej povahy projektu európskej integrácie je správny pohľad na zrodenie jeho ústrednej myšlienky. Vznik Európskej únie bol bezprostredne inšpirovaný udalosťami I. svetovej vojny a myslením dvoch významných ľudí: Francúza Jeanna Monneta a jeho britského kolegu Arthura Saltera.

⁶⁰ Szentandrás, T.: *Dejiny ideí európskeho zjednotenia I. (do začiatku 20. storočia)*, Nitra:vydavateľstvo Michala Vaška, 2007, s. 57.

Ide o najpozoruhodnejší príbeh v dejinách, ide o komplikovaný a zložitý labyrint, pod vládou ktorého je niekoľko stoviek miliónov ľudí, ale málokto je presne schopný popísať ako funguje. Podstatu toho, čo sa dostalo do povedomia pod názvom „európsky projekt“ nemôžeme nikdy pochopiť, kým si neuvedomíme, že ho dala do pohybu jediná myšlienka dvoch ľudí, J. Monneta a A. Saltera.⁶¹

Symbolom povojnového idealizmu bol prezident Woodrow Wilson. Jeho slávnych 14 bodov, v ktorých podporil právo národov na sebaurčenie sa stalo dôležitým princípom povojnového usporiadania, ktoré bolo dohodnuté na mierovej konferencii v Paríži v roku 1919. Najvyššie stelesnenie povojnového idealizmu, Spoločnosť národov mala udržať mier tým, že garantovala platformu pre riešenie sporov. Amerika sa však stiahla do izolácie a tak sa Spoločnosť národov stala hlavne európskym orgánom. Francúzsko sa odhodlalo pomstiť sa Nemecku za všetko utrpenie. Aj pod týmto tlakom uložila Versailleská zmluva Nemecku tvrdé sankcie. V januári 1923 to zašlo ešte ďalej, pod zámienkou neskoro dodaného dreva zo strany Nemecka, vyslalo Francúzsko a Belgicko 70 tisíc vojakov na okupáciu Porúria. Cieľom bola úplná destabilizácia Nemecka. Rýchlosť, s akou sa Nemecko z tejto katastrofy spamätalo je jedným z divov 20. storočia. Hlavnú zásluhu na tom má Gustav Stresemann, zakladateľ a vodca Nemeckej ľudovej strany, ktorý sa stal v roku 1924 aj kancelárom koaličnej vlády⁶². Nadviazal priateľstvo s Aristidem Briandom, ktorý bol v tej dobe francúzskym ministrom zahraničných vecí a s ktorým potom v roku 1925 za podpory Británie, Talianska a Belgicka uzatvorili Locarnskú zmluvu, ktorá garantovala Francúzsku a Nemecku vzájomnú bezpečnosť. Za tento úspech dostali obaja muži Nobelovu cenu mieru. Stresemann a Briand sa venovali aj témam hospodárskej spolupráce.⁶³

⁶¹ Booker, Ch. a North, R.,: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Brno: Barrister and Principal, 2006, s. 20.

⁶² Len nakrátko, lebo ešte v tom istom roku bol menovaný za ministra zahraničných vecí a pretrval tak v štyroch rôznych vládach.

⁶³ Booker, Ch. a North, R.,: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*. Brno: Barrister and Principal, , 2006, s. 27.

V roku 1918, ešte pred koncom vojny vydal taliansky priemyselník a zakladateľ impéria Fiat Giovanni Agnelli knihu s názvom *European Federation or League of Nations*, v ktorej tvrdil, že jedinou účinnou protilátkou proti deštruktívnemu nacionalizmu bude federatívne usporiadaná Európa. Náladu doby sa však najlepšie podarilo zachytiť mladému mužovi Richardovi Coudenhove-Kalergimu.⁶⁴ V roku 1922, keď nemal ani tridsať rokov vydal knihu *Pan Európa*, ktorá sa stala inšpiráciou pre rovnako nazvané hnutie. Jeho vízia spočívala v myšlienke, že by sa v záujme udržania mieru mala nemecká ťažba uhlia spojiť s francúzskym oceliarskym priemyslom do jediného „paneurópskeho“ priemyslu. Vytvoril by sa základ pre federáciu „Spojených štátov európskych“ podľa vzoru USA. Coudenhove-Kalergi však dôrazne prehlásil, že účelom jeho federácie by nebolo znehodnotiť identitu jednotlivých národov, alebo znížiť ich zvrchovanosť, ale osláviť „ducha Európy“ vytvorením rámca, kde by mohli štáty pracovať pre spoločné dobro.⁶⁵ Kalergiho vízia si získala podporu u popredných osobností Európy ako Alberta Einsteina, Pabla Picassa, Sigmunda Freuda a spisovateľov ako boli Thomas Mann, Paul Valéry, Guillaume Apollinaire a St. John Perse. Z radov podnikateľov a ľavicových mysliteľov sa k projektu pripojili Giovanni Agnelli, Luigi Einaudi, profesor, právnik a niekdajší redaktor listu La Stampa, v Nemecku Karl Tucholsky, jeden z popredných ľavicových intelektuálov Wiemarskej republiky. Najlepšie výsledky však Kalergiho kampaň dosiahla u európskych politikov, napríklad aj u starostu Kolína nad Rýnom Konrada Adenauera, ktorý neskôr hral kľúčovú úlohu pri formovaní Európskeho spoločenstva. Ďalším vplyvným prívržencom bol spoluautor Locarnskej zmluvy Gustav Stresemann. Vo Francúzsku sa pridal premiér Edouard Herriot. Ďalším zástancam sa stal neskorší premiér Léon Blum a francúzsky minister zahraničných vecí Aristide Briand.

⁶⁴ Narodený v roku 1894 v Tokiu v rodine rakúsko-uhorského diplomata a japonskej matky.

⁶⁵ Booker, Ch. a North, R.,: *Skryté dejiny evropské integrace od roku 1918 do súčasnosti*. Brno: Barrister and Principal, 2006, s. 28.

V októbri 1926 prežívala Kalergiho vízia okamih svojho najväčšieho triumfu, keď autor vo svojich 32 rokoch usporiadal vo Viedni Európsky kongres, na ktorom sa zišlo viac ako 2000 európskych politikov, akademikov, podnikateľov a novinárov. Bol medzi nimi aj Briand, ktorý sa v roku 1927 stal čestným predsedom Paneurópskeho hnutia. V tom istom roku predložil americkému ministrovi zahraničných vecí Kellogovi návrh „paktu o neútočení“, ktorým sa obe krajiny zriekli vojny ako prostriedku na riešenie sporov. Kellog reagoval návrhom zmluvy ktorá je známa ako „Briand-Kellogov pakt“ a ktorý sa v roku 1929 pätnásť štátov zaviazalo dodržiavať vrátane Nemecka a Francúzska. V roku 1930 rozposlal Briand európskym vládam „Memorandum o Európskej federalistickej únii“. Navrhoval niečo ako federálne usporiadanie pri rešpektovaní národnej suverenity štátov. Väčšina európskych vlád plne súhlasila s myšlienkou na užšiu európsku spoluprácu, iba Británia túto iniciatívu odmietla.⁶⁶ Nakoniec však táto iniciatíva neuspela, pomery v Európe sa menili, krachla newyorská burza.

Všetky utopické vízie dvadsiatych rokov 20. storočia, od Spoločnosti národov, cez Paneurópske hnutie až po Briandovu Európsku federalistickú úniu, mali jedno spoločné: zakladali sa na myšlienke spolupráce národov na medzivládnej báze. Univerzálny mier nastane vtedy, ak sa štáty naučia dobrovoľne spolupracovať pre spoločné dobro a pritom sa nebudú musieť vzdať národnej zvrchovanosti. Nadnárodný princíp vyzdvihol asi len A. Dante a P. J. Proudhon.

Prvý formálny „nadnárodný“ príklad bola iniciatíva Louisa Louchera. Na základe svojej skúsenosti o snahu o integráciu francúzskej vojenskej výroby prehlásil, že kľúčom k mieru je integrácia francúzskej a nemeckej ekonomiky, hlavne ťažba uhlia a ocele. V roku 1925, keď vlna nadšenia pre medzivládnu spoluprácu dosiahla svoj vrchol, konečne sa Loucheurova vízia spojenia európskych uhoľných a oceliarskych

⁶⁶ Všetky štáty okrem Holandska však trvali na tom, že podobná asociácia musí fungovať v rovine absolútnej zvrchovanosti a úplnej politickej nezávislosti. in: Booker, Ch. a North, R.,: *Skryté dejiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*. Brno: Barrister and Principal, 2006, s. 30.

priemyslov dočkala realizácie. Emil Mayrish, šéf luxemburského oceliarskeho koncernu ARBED sprostredkoval podpísanie „Medzinárodnej dohody o oceli“, ktorá sa vzťahovala na oceliarske odvetvia Francúzska, Nemecka, Belgicka, Luxemburska a Sárska. Gustav Streseman tento pakt chválil ako „medzník v medzinárodnej hospodárskej spolupráci, ktorej význam sa nedá preceniť“.⁶⁷ Útvar mal aj svoju centrálnu pokladňu, ktorá mala právomoc vyberať od členov pokuty. Bol to prvý zárodok európskeho nadnárodného orgánu. Bol to predchodca Európskeho spoločenstva uhlia a ocele, ktoré sa stalo zárodkom Európskej únie.

⁶⁷ Hexner, E. (1943), *International Steel Cartels* (Durham, N. C.) in: Booker, Ch. a North, R.: *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*, Brno: Barrister and Principal, 2006, s. 32.

2 Teórie európskej integrácie

Druhá kapitola analyzuje teórie európskej integrácie, ktoré popisujú historický proces a formovanie Európskeho spoločenstva teoreticky.

2.1 Počiatkové teórie európskej integrácie

Pri tejto podkapitole je nevyhnutné pochopiť politické prostredie, v ktorom sa jednotlivé podnety pre prvotnú integráciu rodili. Okamžité povojnové obdobie nepredstavovalo príležitosť, aby sa hlásaná teória a prax navzájom nevyklúčovali. Dve z nasledujúcich teórií, federalizmus a funkcionalizmus to dosvedčia. Transnacionalizmus sa rodil viac z vedomého úsilia vedcov v snahe oddeliť aspoň formálne teóriu od praxe. Všetky tri teórie majú však čosi spoločné, snažia sa zabstraktniť podmienky na vykorenenie medzinárodného konfliktu a všetky boli použité ako nástroje na analyzovanie povojnovej západnej Európy.

Situácia po druhej svetovej vojne v Európe bola rozporuplná, Francúzsko na čele s De Gaullem chcelo získať svoje opätovné primárne postavenie v Európe, avšak v povojnovej situácii bolo ťažšie pre Francúzsko vybudovať imperiálnu autonómiu, ktorá by umožňovala viesť politiku hodnú francúzskych ambícií. Studená vojna⁶⁸ bola rozhodujúcim medzníkom pre Francúzsko, lebo sa úplne pridalo na stranu anglo-amerických politicko-diplomatických pozícií.

Rok 1948 je na európskej pôde rokom tvrdej konfrontácie: 25. februára spadla železná opona na Československo, 20. júna začala blokáda Nemecka Sovietskym zväzom a tak skončilo aj „diplomatické obdobie“ konfrontácie o povojnovom usporiadaní Nemecka medzi štyrmi spojencami. Končí tiež americké odzbrojovanie a začínajú sa prípravy na novú západnú vojenskú alianciu. Anglická, americká a francúzska

⁶⁸ O studenej vojne sa hovorilo už pred decembrom 1947, na verejnosti tento termín prvýkrát zaznel od Bernarda Barucha v roku 1947 počas diskusie o Trumanovej doktríne, o nových formách pomoci Grécku a Turecku, o ktorých rozhodoval americký kongres.

okupačná zóna v Nemecku sa zjednotili, čo je akési prelúdiom zrodu Nemeckého štátu, rok sa uzatvoril angloamericko - francúzskou dohodou o medzinárodnom štatúte Ruhr. Vznikla tiež Európska organizácia ekonomickej spolupráce⁶⁹, ktorá bola hlavným gestorom Marshallovho plánu.

Napriek nepriaznivej atmosfére sa 7. mája 1948 v Haagu uskutočnil *Európsky kongres* osobností a hnutí, ktoré vtedy bojovali za jednotu kontinentu; to všetko z iniciatívy W. Churchilla. Stretlo sa 17 národov, množstvo významných osobností z Veľkej Británie napr. W. Churchill, Duncan Sandys, Anthony Eden, Harold Macmillan, Francúzi: budúci prezident J. Mitterand, J. Monnet, L. Blum, z Talianov A. De Gasperi, A. Spinelli, A. Olivetti, I. Silone, B. Visentini, a medzi nemeckými účastníkmi bol aj Konrad Adenauer.⁷⁰

Na tomto kongrese boli predstavené hlavné prúdy vtedajšej predstavy o usporiadaní Európskeho kontinentu:

- Prvý prúd predstavovali tzv. konfederalisti, ktorí nadväzovali na nominalistickú právnu tradíciu, ktorá zahŕňa rôzne formy dohôd medzi štátmi kvôli čo najextenzívnejšej a najhlbšej spolupráci, ale s ponechaným štatútom suverenity a nedotknuteľnosti atribútov a moci inštitúcii štátu. Táto forma európskej spolupráce nevyklučuje vytvorenie medzištátnych organizácii s cieľom realizácie konfederálnych zámerov. Medzi najväčších zástancov tejto štruktúrálnej formy patrili Winston Churchill a Charles De Gaulle.
- Druhý prúd európskych myšlienok je oveľa militantnejší ako prvý. Patria sem najrôznejšie politické pozície, väčšinou teórie,

⁶⁹ OEEC vzniká 16.4. 1948 v Paríži, má 17 členov, vrátane nemeckých okupačných zón. Táto organizácia bola rozhodujúcim nástrojom pre znovu vybudovanie Európy, lebo štáty sa snažili čo najlepšie spravovať americkú finančnú pomoc plynúcu z Marshallovho plánu, 5. 6. 1947, 17 miliárd USD a kládli si za cieľ otvorenie hraníc a voľnú výmenu. Avšak bol to tiež ťah Veľkej Británie, aby tak zabránila európskej ekonomickej integrácii, keďže sama nebola ešte pripravená na zrieknutie sa národnej suverenity, napriek americkej podpore..

ktoré vznikli v určitej krajine: príklad francúzskeho jakobinizmu, alebo tie, ktoré sa sformovali počas antifašistického povstania, vo väzniciach a na hraniciach. Tieto federálne prúdy mali jediný cieľ: zničiť národné štáty, ktoré boli vinné, že voviedli národy do dvoch svetových vojen.

Pre niektorých bol federalizmus ideológiou, chápali ho ako prvý krok k svetovej vláde; pre iných bol naplnením federalistických myšlienok oživenie regionálnych a lokálnych komunít, ale pre všetkých zastupiteľská demokracia na federatívnej úrovni znamenala prenesenie suverenity z národných štátov. Väčšina si žiadala zvolený Kongres všetkými obyvateľmi, ktorý by bol podmienkou pre zrod federácie.⁷¹ Tieto myšlienky šírili najmä Altiero Spinelli, holandský profesor Henry Brugmans, švajčiarsky spisovateľ Denis De Rougemont, Adriano Olivetti a Francúzi Raymond Aron, André Voisin, Alexandre Marc.

Tretím myšlienkovým prúdom, ktorý sa predstavil na Európskom kongrese v Haggu bol tzv. funkcionalizmus. Podľa neho cieľ Európskej Únie môže byť dosiahnutý len cez sektorovú integráciu postupne, len takýmto spôsobom, čiže cez postupné čiastočné odovzdávanie suverenity novým nezávislým inštitúciám sa mali položiť základy novej moci v Európe. Dalo by sa tiež povedať, že funkcionálna metóda „sektorovej nádnárodnosti“ v jadre ponúkala riešenie globálnej túžby federalistov: je totiž nevyhnutné, aby postupný rozvoj integrácie v sektoroch a vo funkciách vyvolal podobný proces v sektoroch, ktoré ovplyvňujú samotné funkcie. Tak napr. ekonomická a sociálna integrácia by viedli k politickej integrácii, až po úplný zánik národnej suverenity.

⁷⁰ Olivi, B.: *L'Europa difficile-Storia politica dell'integrazione europea 1948 – 1998*. Bologna: Mulino, 1998.

⁷¹ Olivi, B.: *L'Europa difficile-Storia politica dell'integrazione europea 1948 – 1998.*, s. 27.

2.1.1 Federalizmus

Integračné teórie nie sú novodobým poznatkom, historicky sa myšlienky federácie a konfederácie tiahnu od stredoveku. Ide o Danteho myšlienky o svetovom cisárstve, o federálne usporiadanie podľa Abbé Saint-Pierra v USA alebo známe Kantovo ponímanie federálneho zväzku z roku 1795.⁷²

Napriek tomu, že federalizmus je v škále európskych teórií veľmi obľúbený, nemá na rozdiel od funkcionalizmu, či neofuncionalizmu svoju jednotnú akademickú školu, a preto ju nemôžeme porovnávať s ucelenými koncepciami Davida Mitranyho, či Ernsta Haasa. Z časti to môže byť aj preto, že federalizmus mal vždy byť tendenciou určitého politického projektu⁷³, bol populárny, ambiciózny a niekedy aj nebezpečný.

Vo všeobecnosti federalizmus označuje politický systém, v ktorom sa autorita rozdeľuje medzi centrálnu, regionálnu alebo štátnu úroveň. Väčšinou išlo o historický kompromis, ktorý zjednocoval pôvodné teritória. Tieto teritoriálne jednotky sa zodpovedali centrálnej autorite, respektíve centrálnym inštitúciám, ale čiastočne si ponechávali svoju autonómiu. Federalizmus sa pod formulkou „jednota v rôznorodosti“ považoval za spôsob ako zaistiť ústavnú vládu v pluralistických a liberálnych demokratických spoločnostiach.

Vedci od počiatku rozlišovali medzi federalizmom a federáciou. Federalizmus sa chápe ako ideológia, zatiaľ čo federácia označuje

⁷² „...musí jestvovať zväz zvláštneho druhu, ktorý možno nazvať mierovým zväzom (*foedus pacificum*) a ktorý by sa líšil od mierovej zmluvy (*pactum pacis*) tým, že táto zmluva by sa snažila skončiť len jednu vojnu, kým on navždy všetky vojny. Tomuto zväzu nejde o získanie nejakej štátnej moci, ale len o uchovanie a zabezpečenie slobody jedného štátu preň samotný a zároveň pre iné štáty vo zväze, ale bez toho, že by sa preto museli podrobiť (tak ako ľudia v prírodnom stave) verejným zákonom a ich núteniu. Uskutočiteľnosť (objektívna realita) tejto idey federality, ktorá sa má postupne rozprestierať na všetky štáty a tak viesť k večnému mieru, sa dá vyložiť.“

Kant, I.: *K večnému mieru*. Bratislava: ARCHA, 1996.

⁷³ „Federalizmus má v pláne vytvoriť malé jadrá nekonformistov snažiacich sa presvedčiť, že národné štáty stratili svoju legitimitu, odkedy nedokážu zaručiť politickú a ekonomickú bezpečnosť občanov. Tiež naliehajú, aby Európska únia bola nastolená európskym obyvateľstvom a nie diplomatmi, s priamym voľením európskeho ústavného zhromaždenia, ktoré pripraví ústavu, ktorá bude podliehať schváleniu v referende.“ in: Spinelli, A. (1972) *The Growth of the European Movement since the second World War*, s. 68, in M. Hodges (eds.), *European Integration*, Harmondsworth: Penguin, 1972.

odvodený organizačný princíp. Ďalší rozdiel sa často robí vo vnímaní federalizmu ako normatívneho prístupu k rozvoju regionálnej federácie a federalizmu ako formy vládnutia. Toto všetko vysvetľuje, prečo je táto teória z hľadiska európskej integrácie taká kontroverzná.

Historická sekvencia federalistických prístupov k európskej integrácii je dlhá a komplexná. (Bosco, 1991, Forsyth, 1981, Friedrich, 1968, Spinelli, 1972).

Murray Forsyth poukazuje na tri prúdy federalistickej teórie, ktorá vysvetľuje európsku integráciu.⁷⁴ Prvá nadväzuje na tradíciu spojenú s Immanuelom Kantom, ktorý vo všeobecnosti považoval federáciu za najbezpečnejší obranný prostriedok voči vojne. Druhá spočíva na tých základoch demokratickej teórie, ktorá zaisťuje efektívne vládnutie demokratickým spôsobom tak, že autorita je čo najbližšie k občanovi. Tretia je akademická kontemplácia federalistických tendencií a procesov. Takto vznikajú rôzne východiskové body.

Charles Pentland⁷⁵ poukazuje na dva východiskové body: sociologický a ústavný. Sociologické hľadisko berie do úvahy rôzne interakcie medzi ľuďmi, to druhé vidí stabilitu v ústavnom princípe. Oba však vedú k tomu istému cieľu, k jasne definovanému nadnárodnému štátu.

Očakávanie federálneho štátu ako konečného cieľa poukazuje na to, že federalistickí autori vidia v štáte jediný želateľný alebo nevyhnutný spôsob vládnutia.⁷⁶ Týmto sa federalizmus odlišuje od všetkých ostatných prístupov, pretože má presne definovanú víziu v prekonaní národného štátu a smerovanie k novému spôsobu svetového poriadku. Na rozdiel od konfederácie, kde rozhodovanie zostáva z väčšej časti v rukách

⁷⁴ Forsyth, M.: *The Political Theory of Federalism: The Relevance of Classical Approaches*, in: J. J. Hesse and V. Wright (eds), *Federalizing Europe? The Costs, Benefits and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 33 - 35.

⁷⁵ Pentland, C.: *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973, s. 147.

⁷⁶ Pentland, C.: *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973, s. 149.

komponentov – členských štátov, vo federácii je oveľa vyšší stupeň centralizácie. Federalisti sú presvedčení, že je možné dosiahnuť pokojné spolunažívanie jednotlivých zložiek a zároveň harmóniu v dosahovaní spoločného cieľa. Dosahovanie týchto cieľov sa má diať radšej ústavnou cestou ako byť ponechané tradičným diplomatickým praktikám.

Federalistická axióma je, že dlhodobá realizácia spoločných cieľov sa nedá dosiahnuť ani individuálnym snažením ani budovaním medzinárodných aliancií.⁷⁷

Federalizmus má u svojich obhajcov dve zásadné výhody: prevencia systému ako takého tým, že sa moci nemôže zmocniť žiadna skupina. Zabraňuje dominácii a tým akejkolvek praktike totalitarizmu. Druhou výhodou je, že federálny štát sa stáva pevnejšou jednotkou proti vonkajšej hrozbe.

Metóda ako dosiahnuť tento ústavný cieľ bola kľúčovým bodom nedorozumení medzi zástancami federalizmu už od konca I. svetovej vojny. Jeden návrh bol, aby sa federácia uskutočnila okamžite, okamžitý a revolučný prevrat.⁷⁸ Druhý hovoril o gradualistickom princípe⁷⁹, podľa ktorého má byť federalizmus pestovaný ako populárne hnutie, ktoré má vytvoriť federálny pakt medzi politickými elitami. Historická situácia preferovala druhý variant, ktorý však rovnako potreboval niekoľko nadšencov a schopnosť využiť príležitosti. Taktická práca federalistov viedla k vypracovaniu niekoľkých akademických spisov o téme európskej integrácie. Podľa C. J. Friedricha⁸⁰ je federalizmus procesom, ktorý postupne mení vzťahy a nie statickým obrazom s nemennými pravidlami.

⁷⁷ Riker, W. H.: *European Federalism: the Lessons of past Experience*, in: J. J. Hesse and V. Wright (eds), *Federalizing Europe? The Costs, Benefits and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford: Oxford University Press, 1996, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 26.

⁷⁸ Héraud, G.: *Les Principes du Fédéralisme et la Fédération Européenne*. Paris: Presses d'Europe, 1968, TOEI s. 27.

⁷⁹ Brugmans, H.: *Fundamentals of European Federalism*. London: British section of the European Union Federalists, 1948.

Brugmans, H.: *La Pensée Politique du Fédéralisme*. Sijthott-Leyde, 1969.

⁸⁰ Friedrich, C. J.: *Trends in Federalism in Theory and Practice*. New York: Praeger, 1968, s. 21.

Preto považuje za dôležitejšiu otázku, „akú funkciu má federálny vzťah a nie akú má štruktúru?“

Napriek rozličným existujúcim prístupom, všetky analýzy týkajúce sa federalizmu majú spoločný „politický primát“.⁸¹ Politické problémy si vyžadujú politické riešenia, to znamená, že konečný cieľ by mal byť politický. Toto je základný rozdiel medzi federalizmom a funkcionalizmom, ktorý dáva do popredia ekonomické a technokratické aspekty integrácie. Na rozdiel od transnacionalizmu, federalizmus nepožaduje najskôr sociologickú premenu ako nevyhnutnú podmienku integrácie.

Akakoľvek diskusia o federalizme v rámci európskej integrácie poukazuje na to, aká hlboká priepasť existuje medzi teóriou a praxou. Nikto nespochybňuje, že federalizmus mal po II. svetovej vojne pri budovaní novej Európy zásadné postavenie. Európske federálne hnutie sa inšpirovalo autormi píšucimi v medzivojnovom období, ktorí chceli s presvedčením aplikovať federálne prvky do rodiacej sa štruktúry. Preto je ťažké oddeliť európskych teoretikov od obhajcov, no zároveň je ťažké nájsť jednotnú európsku federalizačnú teóriu. Cieľom mnohých federalistov bolo dobre študovať všetky procesy a štruktúry federalizmu a federácie, aby sa mohli implementovať normatívne ciele vlastného presvedčenia. Avšak každodenná práca v štruktúrach EÚ a diskusie v jednotlivých členských štátoch únie dokazujú, že federalistická perspektíva sa vzdďaľuje od európskeho politického presvedčenia.⁸² Môže sa dnes zdať, že federalisti len okrajovo prispeli k budovaniu histórie európskych spoločenstiev, ale federálne pocity a myšlienky pomohli Spoločenstvu definovať svoje problémy a hľadať na ne odpovede.⁸³

⁸¹ Hodges, M.: *Introduction* in M. Hodges (eds.), *European Integration*. Harmondsworth: Penguin, 1972, Pentland, C.: *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973.

⁸² O'Neill, M.: *The Politics of European Integration: A Reader*. London: Routledge, 1996, s. 26 in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 29.

⁸³ Pentland, C.: *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973, s. 186.

Kritika federalistického prístupu nadobudla rozmach predovšetkým v dôsledku rôznych mylných očakávaní v súvislosti s európskou integráciou. Nesplnil sa ústavný zámer. Federalizmus mal jasný politický zámer: vytvorenie štátneho inštitucionálneho poriadku na európskej úrovni. Toto viedlo k strachu, že federalistická teória nerozumie povahe problémov, ktoré sa snaží riešiť, alebo aspoň nenavrhne správne riešenie. Iní teoretici zas vyčítajú federalizmu, že obhajuje formu štátu na európskej úrovni ako iracionálnu formu ľudského vládnutia na určitom teritóriu so sklonmi k vojrovej logike. To má nebezpečenstvá: vytvorí sa veľký odstup medzi vládnucimi a ovládanými. Výhodou národného štátu je potom silná lojalita obyvateľstva, ktoré tvorí silnú politickú komunitu, čo sa na federálnej úrovni tak celkom nedá.⁸⁴ Druhé nebezpečenstvo pramení z externej projekcie federálnej myšlienky. Môže viesť k väčšej rivalite interregionálnych superštátov.

V súčasnosti sa vedie veľká polemika federalistov o konečnej podobe EÚ. Hlavnou otázkou je, či federalizovaná EÚ bude prijateľná pre efektívne a demokratické vládnutie. Avšak ako by táto federalizovaná Európa vyzerala, stále nie je jasné. Pre niektorých by to znamenalo premenu členských štátov na entity podobné štátom v USA, kanadským provinciám alebo nemeckým Länder. Federálna Európa by mohla vyzeráť aj ako Európa regiónov, kde by sa prekročili národné teritoriálne bariéry a uvažovalo by sa len v pojmoch „regionálny“ a „európsky“. Naopak by to mohlo znamenať aj odobratie moci centrálnym európskym inštitúciám v prospech ochrany práv jednotlivých štátov. Dostávame sa späť k hlavnému problému federalizmu: jeho koncepcnej elasticite. Je potenciálne využiteľný pre množstvo politických projektov a práve preto je obtiažne ho charakterizovať akademickým slovníkom.

Intelektuálne a politické snaženie európskych federalistov nemožno podceňiť. Niektorí súčasní autori sa snažia vytvoriť variant k federalizmu

⁸⁴ Miller, D.: *The Nation-State: A Modest Defence*, in: C. Brown (ed)., *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives*. London: Routledge, 1994, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 30.

(napr. Sbragia, 1992). Federalizmus tvorí naďalej dôležitú oblasť diskusie v možnostiach smerovania európskej integrácie.

2.1.2 Funkcionalizmus

Funkcionalizmus je teóriu, ktorú ani tak netvorili vedci ako skôr experti, politici a medzinárodní úradníci.

David Mitrany, ktorý je ideovým vodcom tejto školy, napísal už v roku 1944 svoje útle dielo *A working peace system*, kde v základných črtách zhrnul túto teóriu, ku ktorej mu dopomohla jeho činnosť vysokého úradníka.

Charakteristikou funkcionalizmu je podľa Jean Jacques Rochea⁸⁵ to, že sa snažil napádať realizmus zvnútra, ale nenavrhol vybudovať svetovú spoločnosť, aby sa prekonal prirodzený stav. Iná dôležitá a nová vec je, že funkcionalizmus sa snažil o zmenu cieľov medzinárodného pôsobenia. Dovtedy boli medzinárodné vzťahy založené na konštantnej obave a strachu, on chcel však nastoliť podmienky, aby mohli nažívať jednotlivé národy v harmónii. Tento projekt bol veľmi ambiciózny, pretože išlo o úplne nové chápanie medzinárodného života; ťažisko bolo dovtedy na štáte, on bol stredobodom každého uvažovania. Funkcionalizmus uvoľňuje miesto človeku, považuje práve jeho za centrálny bod medzinárodného diania, ide tu o akési pozdvihnutie antropológie.

D. Mitrany nahradil kategórie záujmu a bezpečnosti kategóriami mieru, blahobytu a účasti, ktoré charakterizoval ako ciele medzinárodného pôsobenia. Týmto cieľom zodpovedali aj presné funkcie, bolo potrebné rozvíjať úlohy a atribúty medzinárodných funkčných organizácií, ktoré mohli ako jediní aktéri nahradiť konfrontáciu s kooperáciou.

⁸⁵ Roche, J. J.: *Le relazioni internazionali, teorie a confronto*. Bologna: Mulino, 2000, s. 53.

Dr. Lehmkuhlová definuje funkcionalizmus ako „teoretický koncept, ktorý ide najďalej a zároveň otvára novú historickú epochu v kontexte integračných teórií.“⁸⁶

Taliansky autor Fulvio Attinaá zaraďuje funkcionalizmus do pluralistických teórií⁸⁷, pretože súčasný svet prechádza radikálnym procesom zmeny, ktorý zahŕňa aj územnú organizáciu politickej moci. Štát sa javí pluralistickým teoretikom zároveň veľký a vzdialený od problémov svojich obyvateľov, ale malý a limitovaný pred problémami sveta. Preto navrhujú reorganizáciu svetového politického systému.

Jean Jacques Roche už dáva do súvislosti funkcionalizmus s európskou integráciou, lebo práve tam vidí potvrdenie fungovania tejto pragmatickej teórie.⁸⁸

Nový typ integrácie sa dá realizovať za predpokladu „že sa identifikujú oblasti spoločnosti, kde ľudia môžu kooperovať a že bude existovať snaha, aby sa výhoda medzisektorovej spolupráce rozšírila i do príslušných sektorov. Tento proces nazývajú funkcionalisti a neofunkcionalisti tzv. spillover efekt.“⁸⁹

Franciszek Golemski sa o funkcionalizme vyjadruje takto: „Jeden z najsilnejších aspektov funkcionalizmu je jeho pragmatický charakter teórie. Tézy, ktoré sformuloval sú hlboko zakorenené v oficiálnom prostredí a umožňujú, aby boli funkcionálne odporúčania aplikované priamo v danej sociálnej situácii. Na druhej strane sociálna skúsenosť zabezpečuje funkcionalizmus informáciami, ktoré sú nevyhnutné na rozvoj teoretického pozadia.“⁹⁰

⁸⁶ Lehmkuhl, U.: *Theorien Internationaler Politik*. München: Oldenbourg verlag, 2000., s. 161.

⁸⁷ Attiná, F.: *Il Sistema politico globale. Introduzione alle relazioni internazionali*. Roma-Bari: Editori Laterza, 1999, s. 56.

⁸⁸ Roche, J. J.: *Le relazioni internazionali, teorie a confronto*. Bologna: Mulino, 2000, s. 52.

⁸⁹ Pozri nasledujúcu kapitolu Neofunkcionalizmus.

⁹⁰ citácia F. Golemskeho in: Mitrany, D.: *The Functional Theory of Politics*. (Introduction by Paul Taylor) London: Martin Robertson, 1975, s. 260.

2.1.2.1 Funkcionalizmus v diele Davida Mitranyho

Po prvýkrát bol funkcionálny prístup rozpracovaný oficiálne v roku 1932 na prednáške, ktorú mal David Mitrany na Univerzite v Yale, publikovaná v *The Communal Organisation of World Affairs* pod názvom *The progress of International Government*. Neskôr sa k nemu Mitrany vrátil v roku 1941 v prednáške k Foreign Office a vo svojom známom diele *A Working Peace System* z roku 1943.

Niektoré body lepšie objasnil vo svojom článku z roku 1948, ktorý uverejnil pod názvom *The Functional Approach to World Organisation*.⁹¹

19. storočie možno bez váhania charakterizovať ako storočie mocenskej rovnováhy; až dve nové udalosti náhle zmenili celý charakter medzinárodných vzťahov: po prvé to bol nepotlačiteľný nacionalizmus a po druhé: politický individualizmus. Už pred prvou svetovou vojnou existovalo vo svete viac ako tridsať medzinárodných organizácií ako Medzinárodná poštová únia a iné, ktoré funkčne spolupracovali.

Západné krajiny urobili na medzinárodnom poli len veľmi malý pokrok medzi Viedenským kongresom a Versaillskou konferenciou. Zatiaľ čo štátna rovnosť a suverenita prispela na národnej úrovni k rozvoju demokratickej spoločnosti, na medzinárodnej úrovni brzdila rast. Nebralo sa do úvahy ľudstvo ako subjekt medzinárodného života, ale iba ako veľký konglomerát zložený z mnohých častí.

Politické zmeny v 19. storočí spôsobili neefektívnosť bilaterálnych zmlúv a ukázala sa potreba nového usporiadania vzťahov. Išlo teda o pôsobenie vonkajších podmienok, ale aj vnútorne sa myslitelia pluralistickej školy snažili o rozdrobenie vtedajšieho myslenia.

Vytvorenie Spoločnosti Národov malo veľký historický význam, nakoľko išlo o snahu nastoliť univerzálny štandard: napredovať skrze právo k väčšej rovnosti v realite života. Išlo o novú politickú koncepciu, ktorá mala byť trvajúcejšia. V 20. storočí bola nevyhnutná medzinárodná

⁹¹ *The Functional Approach to World Organisation in: International Affairs*, London, July, 1948.

kooperácia. Izolácia nemohla byť rozumným cieľom žiadnej sociálnej agregácie.

Po Parížskej konferencii bol definovaný princíp národného sebaurčenia ako riadiaci princíp. Neskôr však dochádza k ekonomickej nesebestačnosti jednotlivých lokálnych skupín a to s rozvojom komunikácií, masovej produkcie, nových zdrojov materiálov. Všetky tieto faktory pomohli k zblíženiu ľudí.

Suverenita nemôže byť presunutá pomocou nejakej formuly, iba pomocou funkcie. Bolo potrebné odovzdávať postupne časť starej suverenity novej poverenej autorite, len takouto parciálnou akumuláciou malo prísť k utvrdeniu skutočnej autority. To môže byť jasná cesta k svetovej komunite.

Jeden cieľ je vytvoriť fórum pre vyjadrenie progresívnych svetových názorov, ďalší cieľ je vybudovať efektívny nástroj spoločnej politiky.

D. Mitrany si nekladie otázku: „Aká je ideálna forma medzinárodnej spoločnosti?“, ale pýta sa radšej: „Aká je jej základná funkcia?“⁹² Za základné ciele považoval: vytvorenie rovnosti medzi všetkými členmi spoločnosti a vytvoriť férové materiálne podmienky pre život všetkých členov, to znamená prehlbovať sociálnu spravodlivosť. D. Mitrany sa snažil prekonať teritoriálne rozdelenie, lebo tvrdil, že funkcionálne usporiadanie sa nemá riadiť územným rozdelením a ako príklad uviedol obmedzenie niektorého z desiatich prikázaní len na určité územie, napr. „Nepokradneš, ale len v tvojom meste.“ Nemalo by to žiaden účinok. Každý medzinárodný systém si musí dať za prvoradú snahu akcie, konkrétnu prácu.

Je iluzórne sa domnievať, že absencia vojny by znamenala aj absenciu konfliktu, vyhnúť sa tomu je možné jedine posilňovaním pozitívnych oblastí spolupráce. Politická uniformita je nepraktizovateľná, bolo by nezmyselné, aby štáty museli čakať na nejakú úpravu aby mohli

⁹² Mitrany, D.: *The Functional Theory of Politics*. (Introduction by Paul Taylor) London: Martin Robertson, 1975, s. 99.

spolupracovať. Jednota má byť heterogénna, každý človek potrebuje mať korene pevne zakotvené na nejakom lokálnom mieste, v nejakej komunite, ale to neznamená, že by to bolo v rozpore so zapojením sa do svetovej spolupráce, práve naopak, len človek, ktorý vie, kam patrí, má predpoklady prispieť k jednote v širšom meradle.

Bral do úvahy vtedajšie existujúce podmienky a navrhol schému decentralizácie: v rôznych častiach sveta mohli byť vytvorené medzinárodné orgány z regionálnych skupín štátov, oni by však nezahrňovali žiadnu z veľkých mocností, ale boli by podriadené centrálnemu orgánu Spoločnosti národov. Členmi Spoločnosti národov by boli veľké mocnosti s priamym zastúpením, potom štáty so skupinovým zastúpením a nakoniec menšie štáty s panelovým zastúpením.

Otázka je, či sa môžu funkcie zorganizovať aj medzinárodne bez politickej sféry. Funkcionalizmus však netvrdí, že je nezlučiteľný s politikou a ani ju nepredpokladá.

Žiadny systém nie je dokonalý, aj liberálna demokracia sa potrebuje znova definovať. Jediným princípom potvrdenia demokracie je, že nejaká verejná akcia sa môže odohrať len vtedy, ak sa ukáže všeobecná potreba, ak je táto evidentná a akceptovateľná.

D. Mitrany sa zamýšľa napríklad nad organizáciou dopravy, železnice musia byť určite usporiadané na báze kontinentálnej alebo regionálnej, lodná doprava už musí byť medzikontinentálna a letecká doprava na univerzálnej úrovni. Toto boli jednoduché príklady, ale napríklad produkcia, obchod a distribúcia sú zložitejšie, nakoľko sú založené na súťaži. Bezpečnosť a jurisdikcia by fungovali na regionálnej úrovni, jurisdikcia od nižších súdov po odvolací súd. Táto elasticita funkcionálneho usporiadania by mohla slúžiť ako výhoda pre bezpečnosť, tak by sa zabezpečovala aj bezpečnosť zdravia, kontrola drog.

Tu sa vynára kardinálna cnosť funkcionalizmu, a to je technické sebaurčenie. Funkčný rozmer predurčuje, ovplyvňuje aj potrebné orgány a potrebnú moc na pôsobenie, môžeme povedať, že funkcie určujú vhodné politické nástroje na vykonávanie daných aktivít. Nie je teda potrebné

ústavné rozdelenie autority a moci, iba veľmi všeobecné pravidlá by riadili celý fungujúci systém.

Čo sa týka rovnosti, funkcionalizmus sa snaží priblížiť sa k praktickej rovnosti, ale uznáva, že je lepšie hneď na začiatku povedať, že existuje evidentná jasná nerovnosť v možnostiach a záujmoch, ale preto, že sa to týka funkcií. Neznamená to, že nejaký štát bude na nižšej úrovni, iba funkcia, nakoľko to môže byť objektívne. Ale to by bola len parciálna pozícia, ktorá sa bude dať meniť. Niektoré problémy ako migrácia, distribúcia surovín a investície sa ani nedajú inak riešiť. Je to vytvorenie správneho predpokladu pre pevnú politickú úniu.

O Mitrany bolo známe, že mal odstup od západnej Európy a európskej integrácie. Funkcionalistické argumenty smerovali proti teritoriálnemu usporiadaniu, mali tendenciu byť všeobecnejšie a univerzálnejšie. D. Mitrany kritizoval kontinentálne zjednotenie hlavne kvôli jeho problému statickosti: „Medzi koncepciou kontinentálnej únie a univerzálnou ligou je hlboký rozdiel. Tá prvá by sa vyvíjala tradičným spôsobom na báze teritória, tá druhá na základe funkcií; zatiaľ čo sa únia bude snažiť identifikovať teritórium, aby sa odlíšila od cudzincov, liga sa bude snažiť zdefinovať funkcie, aby naopak integrovala záujmy všetkých.“⁹³

D. Mitrany považuje federalistické usporiadanie za selektívne a neschopné prejsť dostatočne rýchlo na medzinárodnú úroveň, keď bol dovedy aplikovaný len na národnej a miestnej úrovni. Za selektívne kritéria považuje buď geografické alebo ideologické. Geograficky uvádza príklad kontinentálnych únií, ako napr. Ázia, Amerika či Európa. Hovorí, že veľakrát je k jednote kontinentu potrebné ovládanie inou veľmocou a ak už nastane, pýta sa, či je táto kontinentálna jednota prospešná pre svetový mier, alebo len pre ten región. On má vo svojej koncepcii na zreteli vždy širší obzor.

⁹³Mitrany, D.: *The Progress of International Government*. London: George Allen and Unwin, Yale University Press, 1933, s. 116.

Iný typ boli ideologické únie, ako napr. federácia, ktorú navrhol Mr. Streit - federáciu pätnástich demokracií. Teritoriálne kritérium by bolo síce prekonané a existoval by predpoklad silnejšieho puta, avšak nikde nie je záruka, že demokratická jednota je trvalá. Vždy sa môžu vyskytnúť rôzne separatistické skupiny v jej vnútri. Demokratické federácie ešte nemusia prispieť k mieru, ide o to, aby fungoval medzinárodný demokratický systém. Práve demokratická doktrína rozdeľuje život do verejnej a súkromnej sféry.

D. Mitrany navrhuje, aby sa jednotlivé skupiny po sekciách zgrupovali do širšej skupiny vzťahov, kde by dochádzalo k upevňovaniu väzieb vo vnútri každej skupiny a tak k prehlbovaniu rozdielností. Existuje teda zásadný rozdiel medzi menšími úniami a jednou univerzálnou úniou; nejde len o stupeň zjednotenia, ale o základnú otázku podstaty. Tie prvé by sledovali líniu teritoriálneho rozdelenia, ale tá druhá by sa snažila o spoločné záujmy, tam by šlo o proces integrácie. Základná vec je, aby medzinárodná vláda dokázala spolu existovať s medzinárodnou činnosťou a aktivitami. A to ide len v univerzálnej asociácii.

Napriek tomu si však D. Mitrany zachovával sympatiu predovšetkým k Spoločenstvu uhlia a ocele a Euratomu. V oboch nachádzal prvky jasného funkcionalizmu. Spočiatku pozitívne vnímal aj ohraničený európsky priestor, problémy prišli až v šesťdesiatych rokoch, kedy sa Európske ekonomické spoločenstvo začalo viac špecifikovať a oddeľovať tým od ostatného sveta.⁹⁴

Zaujímavá je Mitranyho myšlienka: „Musíme začať znovu s jasným vedomím, že národy môžu byť spojené do svetovej komunity len ak ich budeme spájať tým, čo zjednocuje, nie tým, čo rozdeľuje. Potom musia byť aj cesty a prostriedky také, aby zodpovedali tomuto cieľu. Musia byť adekvátne, ale aj relevantné, a ak majú byť relevantné, tak musia vychádzať z podmienok, ktoré nás obklopujú. Mali by sa vyhnúť reakciám, ale aj utópii. Môžeme žiadať od našich nasledovníkov, aby sa pozerali za

⁹⁴ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 38

hranice národného štátu, ale nemôžeme od nich očakávať, že sa budú odrazu cítiť byť členmi svetového štátu.“⁹⁵

Je to jedna z prvých Mitránových zmienok o svetovom štáte. Bolo by totiž mylné odsudzovať federalizmus ako prostriedok k akejsi svetovej jednote ľudstva, i keď ho D. Mitrany často kritizuje. On však svoju kritiku sústredil na ohraničené historické obdobie, v ktorom nevidí nijakú možnosť jeho aplikácie, ani len v západnej Európe. Naopak, pre D. Mitranyho mala integrácia len jediné východisko: univerzálnu úniu, preto nemohol z vlastného presvedčenia podporovať len čisto regionálne zoskupenia, ak by tým nemali prospieť k všeobecnému blahu a mieru. Škola integračných teórií, ktorá vznikala v jeho období, nemala tendenciu učiť o globálnej, ale o regionálnej jednote, preto má D. Mitrany ostré výhrady aj voči neofunkcionalizmu, ktorý považuje nie za neo, ale za semi-funkcionalizmus, nakoľko zredukoval jeho hlavnú podstatu univerzálnosti na ohraničenú politickú dimenziu.⁹⁶

Mnohí kritici funkcionalizmu argumentovali, že sa priveľmi oddeľuje sféra politiky od funkcionálneho prístupu, avšak sám jeho zakladateľ sa obhajuje tým, že je to nedorozumenie, nakoľko všetko je politikou, čo sa týka vecí verejnej a tak len zvýraznil kontrast medzi „vtedajším zredukovaním“ politiky na jej konštitučný výraz.⁹⁷

Niektorí vidia vo funkcionalizme východisko pre neofunkcionalizmus, ale aj teóriu závislosti (Koehane a Nye), transnacionalizmus a *governance* (Rosenau a Czempiel).

Kritika funkcionalizmu sa dá zhrnúť do štyroch základných bodov. V prvom rade sú funkcionalisti kritizovaní za to, že považujú určenie potrieb za objektívne. Je ťažké pritom vidieť, ako by sa funkcionalizmus

⁹⁵ Mitrany, D.: *The Functional Theory of Politics*. (Introduction by Paul Taylor) London: Martin Robertson, 1975, s. 359.

⁹⁶ Mitrany, D.: *The Functional Approach in Historical Perspective, in International Affairs*, July 1971, str. 535: Mitrany odcudzuje aj tých funkcionalistov, ktorí si hľadajú skrýšu v regionálnej dimenzii a používajú aj také zjednocujúce prvky ako je „spill-over“ effect len na ohraničenú politickú dimenziu.

správal v normálnych podmienkach trhovej ekonomiky. Druhá kritika spočíva v tom, že ide o naivný smer s neracionálnymi prvkami, ktorý núti ľudí a vlády, aby smerovali k racionálnemu cieľu. Za neracionálny sa považoval primát ľudských potrieb.

Ďalej bol funkcionalizmus kritizovaný za to, že mal malú predpovedaciu schopnosť a že mal málo vedeckého ducha. Jeho metodológia bola považovaná za naivnú.⁹⁸

Zaujímavé sú niektoré hodnotenia funkcionalizmu.

V roku 1957 Altiero Spinelli, generálny sekretár Európskeho federalistického hnutia v jednej historickej prednáške povedal: „Oproti federalistom, funkcionalisti sa nikdy neorganizovali, ale ich myšlienky sa rozšírili všade. Keď stáli európski štátnici pred otázkou zjednotenia Európy, vybrali si funkcionalistický prístup, federalizmus prijímali len s váhaním.“⁹⁹

Gene Rainey tvrdí: „Mitranyho esej z roku 1943 mu dala prívlastok otec funkcionalizmu. Koncepčná práca, ktorú vytvoril v roku 1943 zostala počas celých tých rokov rovnako významná. Následne, jeho názory boli prijímané štvrt' storočia; nestáva sa často, že prorok môže vidieť svoje prejavy zrealizované. Aj keď dielo nie je ešte dokončené, funkcionalizmus sa ukázal ako užitočný prístup v pobádaní suverénnych národných štátov k jednote. Funkcionalizmus sa ukázal ako užitočný most medzi teóriou a realitou.“¹⁰⁰

Expert na medzinárodné organizácie Percy Corbett uviedol: „Významný posun v medzinárodnej integrácii sa dostavil v poslednej polovici storočia, bola vedená k zvláštnym úlohám bez globálnych definícií cieľa alebo plánovania daných úloh. Ak za tým bola nejaká teória, tak to

⁹⁷ Mitrany, D.: *The Functional Theory of Politics*. Martin Robertson, London, 1975, s. 261.

⁹⁸ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 41.

⁹⁹ Altiero Spinelli in Haines, C. G.: *European Integration*, John Hopkins Press, 1957, s. 37.

¹⁰⁰ Gene Edward Rainey, recenzia na knihu *A working Peace System* (1966) in *Journal of Politics*, Gainesville, Fda., Vol. 29, 1968, s. 240.

bol funkcionalizmus, na ktorom pracoval posledné tri desaťročia David Mitrany a jeho nasledovníci.“¹⁰¹

Funkcionalizmus si získal priaznivcov aj u tvrdých obhajcov realizmu v medzinárodných vzťahoch, akým bol napr. H. Morgenthau.¹⁰²

2.1.3 Transnacionalizmus

Federalizmus a funkcionalizmus mali za cieľ prekonanie národného štátu. Ostatné prístupy sa snažili vytvoriť teórie, ktoré by zadefinovali podmienky pre stabilizáciu systému národného štátu. Aj v tomto prípade je základným motívom stabilita regiónu, nastolenie bezpečnosti a mieru, ale národný štát nemusí byť nevyhnutne zlikvidovaný.

Transnacionalizmus, alebo komunikačný či pluralistický prístup k medzinárodnej integrácii je spájaný predovšetkým s menom Karla Deutscha. K. Deutsch sa venoval zároveň problematike medzinárodnej politiky ako aj národného povedomia. Oba jeho prístupy poznačujú aj jeho teóriu integrácie. V druhom vydaní svojej práce *Nationalism and social Communication*, Deutsch objasnil, že štúdium nacionalizmu a integrácie národných komunít spájal s práve sa rozvíjajúcou teóriou nadnárodnej integrácie.¹⁰³ Poukazoval na dôležitosť komunikácie ako kľúčového mechanizmu sociálnej mobilizácie komunít, ktoré sú zodpovedné za historické procesy národného rozvoja.¹⁰⁴ Medzinárodná integrácia je definovaná ako dosiahnutie bezpečnosti v regióne alebo medzi skupinou štátov.

¹⁰¹Corbett, P.: *From International Law to World Law*, Lehigh University Research Monographs, No.1, October 1969.

¹⁰²„Žiadna teória ani skúsenosť nemôže donútiť štáty a politikov, aby spolupracovali, keď majú namierené proti sebe bojovať. Celý zmysel funkcionalistického princípu plynie zo znovu pochopenia podstaty a fungovania medzinárodnej politiky, čo sa viaže k sociologickej a historickej podstate svetovej spoločnosti. Posúva ťažisko od politického spolužitia k politickej kooperácii až solidarite.“

Morgenthau, H.: *Politics among nations*. New York: Knopf, 1972.

¹⁰³Deutsch, K. W.: *Nationalism and Social Communication* 2nd edn. Cambridge, MA: MIT Press, 1966, s. 7 - 14.

¹⁰⁴Deutsch, K. W.: *Nationalism and Social Communication* 2nd edn. Cambridge, MA: MIT Press, 1966, Ch. 8.

K. Deutsch bol aj hlavným bádateľom projektu s názvom *Political Community and the North Atlantic Area*¹⁰⁵. Toto dielo je považované za hlavné odôvodnenie transnacionálnej perspektívy. Hlavným východiskom k tejto práci bolo štúdium rôznych možností, ktorými je človek schopný potlačiť vojnu. Hlavné ťažisko bolo na bezpečnostných – politických komunitách, v ktorých sa očakávaná vojny minimalizovali.

Termín „bezpečnostné komunity“ bol u Deutscha úzko spojený s integráciou: boli to skupiny ľudí, ktoré sa integrovali. Neskôr bola integrácia definovaná ako „dosiahnutie pocitu komunity, inštitúcií a praktík, ktoré by boli dosť pevné, v rámci jedného teritória, aby zaistili na dlhý čas mierovú zmenu medzi obyvateľstvom.“¹⁰⁶ Táto definícia bola spojená s dvoma rôznymi druhmi bezpečnostnej komunity. Prvá, amalgámová bezpečnostná komunita znamenala spojenie separátnych jednotiek, napríklad štátov do väčšej jednotky cez nejakú inštitucionálnu fúziu. Tento typ integrácie je vlastný aj iným školám, ako federalizmu či funkcionalizmu.¹⁰⁷

K. Deutsch opisuje pluralistické bezpečnostné komunity, ktorých jednotlivé vlády sa považujú za oddelené legálne identity a integrácia sa uskutočňuje bez inštitucionálneho rámca, respektíve inej vyššej autority. Tento druhý model K. Deutsch uprednostňoval, pretože sa mu zdal trvácnejší. Prvá integračná možnosť v sebe obsahovala podľa K. Deutscha viac možných destabilizujúcich integračných faktorov. Pluralistické komunity si k svojej existencii vyžadovali len tri podmienky: kompatibilita väčšiny hodnôt medzi entitami, možnosť pre politicky

¹⁰⁵ Deutsch, K. W., Burrell, S. A., Kann, R. A., Lee, M., Lichterman, M., Lindgren, R. E., Loewenheim, F. L. and Van Wangeren, R. W.: *Political Community and the North Atlantic Area: Interbational Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1957.

¹⁰⁶ Deutsch, K. W., Burrell, S. A., Kann, R. A., Lee, M., Lichterman, M., Lindgren, R. E., Loewenheim, F. L. and Van Wangeren, R. W.: *Political Community and the North Atlantic Area: Interbational Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1957, str. 5, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 43.

¹⁰⁷ Pentland, C.: *Political Theories of European Integration: Between Science and Ideology* in: D. Lasok and P. Soldatos (eds), *The European Communities in Action*. Brussels: Bruylant, 1981, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 43.

schopné skupiny odpovedať si navzájom na stimuly bez násilia a vzájomná predvídavosť dôležitých aspektov politického, ekonomického a sociálneho správania.¹⁰⁸

V tomto kontexte je potrebné rozlišovať medzi *e Gemeinschaft* a *e Gesellschaft*, ako ho uvádza nemecký sociológ Ferdinand Tonnies.¹⁰⁹ K. Deutsch sa zoberal e Gemeinschaft.

Riadiacou hypotézou transnacionálnej teórie je pocit spoločenstva medzi štátmi, ktorý je funkciou úrovne komunikácie medzi štátmi. Cesta k medzinárodnému spoločenstvu je vytvorenie siete vzájomných transakcií. Vzájomné interakcie medzi štátmi prehlbujú zároveň aj pocit dôvery. S dôverou prichádza aj ďalšia interakcia. Potenciál pre integráciu (podľa K. Deutscha) sa zvyšuje v situáciách vysokých medzinárodných transakcií. Integrácia musí byť podmienená aj vzájomnou zodpovednosťou. Táto je definovaná ako „pravdepodobnosť, že dostanete adekvátnu odpoveď v akceptovateľnom časovom horizonte.“¹¹⁰ Zodpovednosť nebola len dôsledkom vôle po interakcii zo strany aktérov, ale záviselo aj od schopností aktérov. Dostupnosť komunikačných technológií tu zohrávala veľkú dôležitosť, ale rovnako aj dopyt, požiadavky. Tie sa snažili vyjsť v ústrety potrebám. Toto bola podobnosť s funkcionalizmom, ku ktorému mal však K. Deutsch vo všeobecnosti výhrady. Považoval úroveň komunikácie medzi funkcionalistickými medzinárodnými organizáciami za nedostatočnú pri vybudovaní dlhotrvajúceho mieru. Medzinárodní úradníci podľa K. Deutscha radšej komunikovali s vládami, akoby sa obrátili na ľudí, za ktorých niesli priamu zodpovednosť. Funkcionalistické technické metódy teda podľa K. Deutscha nevyhovujú nastoleniu mieru a s tým nového svetového

¹⁰⁸ Deutsch, K. W.: *The Analysis of of International Relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1968, str. 195, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 43.

¹⁰⁹ *Gemeinschaft* označuje situáciu, kde majú ľudia spoločné pocity a vzájomnú lojalitu. Vzťahy s nečlenmi skupiny sa považujú za menejcenné. *Gesellschaft* je spojenie, ktoré viaže ľudí viac skrz osobné záujmy a deľbu práce ako cez dôveru.

¹¹⁰ Deutsch, K. W.: *Communication Theory and Political Integration*, in: P. E. Jacob and J. V. Toscano (eds):, *The Integration of Political Communities*. Philadelphia: J.P. Lippencott and Co., 1964, s. 69

poriadku. Napriek týmto tvrdeniam bol však K. Deutsch v koalícii s funkcionalistami proti federalistom, ktorých obvinil z priskorej fúzie.¹¹¹ V niektorých svojich neskorších dielach sa K. Deutsch snažil vniesť do politickej vedy kybernetiku, ktorú spojil s komunikáciami a kontrolou v systéme.

Na rozdiel od iných škôl, transnacionalizmus sa veľmi nezaoberala budovaním medzinárodných inštitúcií. Deutschovo dielo možno považovať za obhajobu národného štátu ako hlavného aktéra na medzinárodnom poli, avšak na druhej strane dúfa v prekonanie medzinárodného konfliktu. C. Pentland to charakterizuje ako „šťastnú kombináciu hodnôt národného sebaurčenia na jednej strane a medzinárodného mieru a bezpečnosti na strane druhej“.¹¹²

Na rozdiel od svojich súčasníkov neofunkcionalistov sa K. Deutsch priamo nezaoberal stavbou európskeho spoločenstva, považoval ho len za jednu z možných foriem integrácie. Svoju teóriu však považoval za lepšiu, nakoľko sa mu zdala všeobecnejšia, pretože neofunkcionalizmus vychádzal priamo z popisu Európskych spoločenstiev. V každom prípade K. Deutsch preferoval pluralistické bezpečnostné komunity, zatiaľ čo Európske spoločenstvo bolo príkladom zlúcenej bezpečnostnej komunity.

Ben Rosamond považuje Karla Deutscha za človeka, ktorý významným spôsobom ovplyvnil politickú vedu, bol teoreticky inovatívny a otvoril potenciál pre aplikáciu nových techník štúdia politických fenoménov. Bol zanietým riešiteľom výskumných projektov.¹¹³ V medzinárodných vzťahoch je považovaný za kľúčového prispievateľa k rozvoju liberálno - idealistického prúdu. Odklonil túto disciplínu od medzištátnej interakcie a posunul ju viac smerom k interakcii medzi spoločnosťami a obyvateľstvom. K. Deutsch jasne oddelil legálny štát od sociologického národa. Oddelil národnú identitu od štátnych záujmov.

¹¹¹Deutsch, K. W.: *The Analysis of International Relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1968, s. 167.

¹¹²Pentland, C.: *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973, s. 30.

¹¹³Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 45.

Podľa realistov sa štáty spájajú do väčších celkov kvôli spoločným záujmom, ktoré identifikujú jednotlivé vlády. K. Deutsch však tvrdil, že spoločné identity sú produktom intenzívnych transakcií a komunikácií. Z toho vyplýva, že znásobenie takýchto interakcií vedie automaticky k väčšiemu pochopeniu a k väčšej vzájomnej istote.

Kritika transnacionalizmu sa opiera predovšetkým o zistenie, že procesy K. Deutscha vytvárajú veľký problém pri meraní a uvádzaní do praxe. Ako tvrdí Donald Puchala, K. Deutsch považoval integráciu za „kvantitatívny proces, ktorý je potrebné merať podľa stupňa alebo intenzity“¹¹⁴. Problém spočíval v metóde, dáta nebolo možné porovnať ani odmerať, stupeň interakcie medzi ľuďmi bol len veľmi ťažko merateľný.

Ďalšia kritika sa opierala o nejasnosť mechanizmov niektorých procesov. Ťažké bolo napríklad objasniť prechod od integrácie k amalgamácií, zhlukovaniu: ako neformálne interakcie vyvolávali formálny vznik inštitúcií a socio-psychologické zmeny sa pretavovali do autoritatívnej akcie. K. Deutscha realisti kritizovali za nepochopenie motivácie moci, procesu rozhodovania, ktorý sa neriadi socio-psychologickými javmi. Iná kritika poukazovala na tvrdenie, že komunikácia privedie automaticky ku zmene. Nemožno poprieť zvýšenú komunikáciu medzi štátmi a spoločnosťami v rokoch 1950 – 1960. Ale tvrdenie, že by to viedlo k hlbšej sociologickej zmene sa zdá byť neopodstatnené. Dodnes však nevieme presne určiť spojitosť medzi interakciou, postojom a správaním.

Všetky tieto počiatkové teórie integrácie sa zrodili ako pokus vymaniť sa spod realistickej koncepcie medzinárodných vzťahov. Základným cieľom bolo nastolenie mieru a oddialenie vojnového konfliktu. Medzivojnové a povojnové obdobie ponúklo laboratórium na štúdium takýchto procesov a teoretické východiská umožňovali diskusiu v akademických obciach, na univerzitách a v rôznych spolkoch.

¹¹⁴ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 153.

2.2 Neofunkcionalizmus

Neofunkcionalizmus je chápaný ako teória sformovaná na pozadí špecifického spoločensko - vedného hnutia. Kreuje sa v období tzv. behaviorálnej revolúcie v americkej politickej vede. V porovnaní s predchádzajúcimi formami politickej analýzy, ktoré boli veľmi inštitucionalizované, behaviorálne hnutie orientovalo výskum smerom k analýze politického správania. Bol to pokus o spojenie prirodzených vedeckých metód so štúdiom sociálnej reality.

Z hľadiska formovania neofunkcionalistickej koncepcie mala na tento proces pomerne veľký vplyv aj pluralistická koncepcia a to predovšetkým americké ponímanie pluralizmu. Základnou črtou pluralizmu je existencia mnohorakosti, rozdielnosti. Z metodologického hľadiska predstavuje pluralizmus jednu z najbežnejšie využívaných politických teórií, ktorá svoju pozornosť zameriava na štúdium vzťahov jednotlivca, spoločnosti a štátu.

Mnohí považujú teóriu integrácie a neofunkcionalizmus za synonymá. Niektorí ho považujú za autorizovanú verziu európskej integrácie. V skutočnosti sa nedá urobiť dôkladná analýza európskej integrácie bez konfrontácie s neofunkcionalizmom. Existujú dva dôvody, prečo sa neofunkcionalizmus považuje za dôležitý. Poukazuje totiž viac na vlastnosti teórie, dôležitosť sociálnej vedy. Vznikol v Spojených štátoch po druhej svetovej vojne a dozrel v rokoch 1950 až 1960 v Európe. V druhom rade sa neofunkcionalizmus priamo spája so stratégiou otcov zakladateľov Európskeho spoločenstva, nájdeme mnoho podobností medzi Jeanom Monnetom a neofunkcionalistami, predovšetkým Ernestom Haasom.

2.2.1 Premisy neofunkcionalizmu

Myšlienky neofunkcionalizmu sa po prvýkrát v ucelenej podobe objavili v diele Ernsta Haasa *The Uniting of Europe*.¹¹⁵ Bola to teoretická štúdia o prvých rokoch európskej integrácie a o vytváraní spoločenstiev.

¹¹⁵ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968.

Neskôr sa pridali práce Leona Lindberga *The Political Dynamics of European Economic Integration*¹¹⁶ a Ernsta Haasa *Beyond the Nation-State*¹¹⁷ a medzitým množstvo dôležitých článkov o neofunkcionalistickej perspektíve. Ako samotné meno poukazuje, tento smer vychádza z funkcionalizmu, ktorý však kritizuje a líši sa od neho niektorými významnými odchýlkami. Napríklad predstaviteľ funkcionalizmu D. Mitrany tvrdil, že konečnú politickú nadnárodnú komunitu vytvorí automatická a technokratická postupná integrácia, zatiaľ čo neofunkcionalisti videli dôležitú úlohu v tomto procese aktérov, ktorí sa riadili svojimi vlastnými záujmami. Zdôrazňovali úlohu aktérov politických elít. Preto radšej hovorili o procese, nie o konečnom výsledku. Pre neofunkcionalistov bola politika skupinovou aktivitou, preto sa jeho zrod dáva do súvislosti so vznikom pluralizmu v politickej vede. Pluralistická politická veda vysvetľuje politiku rôznorodosti a preto vidí spoločnosť, ktorá je zložená z množstva záujmov, ktoré ústia do skupiny. Politika sa potom stáva súťažou medzi jednotlivými skupinami o rozhodovanie a vplyv nad politickým výsledkom.¹¹⁸

Pre pluralistickú politiku je štát subjektom súťaženia v požiadavkách zo strán týchto skupín. Kľúčom k pluralizmu je odmietnutie elitárskej alebo masovej spoločnosti.

Skorí neofunkcionalisti si mysleli, že môžu transplantovať národnú pluralistickú politiku na nadnárodnú úroveň. Neofunkcionalisti tvrdili, že jednotlivé záujmové skupiny sa budú zhlukovať a vytvoria v Európe systém, ktorý nebude motivovaný spoločným dobrom, či nejakým idealistickým cieľom, ale záujmami: „Nejestvuje žiadne iné spoločné dobro okrem toho, ktoré je obsiahnuté v záujmami poznačenej optike, ktorá je

¹¹⁶ Lindberg, L. N.: *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Stanford University Press, 1963.

¹¹⁷ Haas, E. B.: *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press, 1964.

¹¹⁸ Alford, R. A. and Friedland, R.: *Powers of Theory: Capitalism, the State and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 55.

charakteristická pre medzinárodných aktérov.¹¹⁹ Z toho vyplýva, že integrácia bude podmienená zmenou správania sa jednotlivých skupín, alebo, že integračný proces bude meniť postoje a stratégie jednotlivých skupín. Takto budú skupiny presúvať aj svoju lojalitu voči autorite národných vlád na nadnárodný rámec. Môže nastať aj to, „že skupiny zmenia svoje politické organizácie a taktiky tak, aby získali prístup a vplyv a tak mohli vyniknúť nové rozhodovacie centrá.“¹²⁰

Kvôli týmto zmenám bolo potrebné, aby tieto nové inštitúcie boli kvalitatívne odlišné od predchádzajúcich tradičných medzivládnych organizácií. Nové inštitúcie na regionálnej úrovni potrebovali priamy prístup k sociálnym skupinám.

E. B. Haas považoval nadnárodnú politiku za najvhodnejší spôsob politiky v polovici dvadsiateho storočia: „Zdá sa, že národný štát viac nedokáže zaistiť blahobyť vo svojich úzkych hraniciach.“¹²¹

Pre E. B. Haasa bol tento nový nadnárodný štýl politiky veľkým pokrokom nielen oproti národnej úrovni, ale aj oproti novým medzištátnym formám ako intergovernmentalizmus, konfederalizmus a federalizmus.

Kľúčová vec, ktorú mal neofunkcionalizmus spoločnú s funkcionalizmom bola, že dôležité veci v politike sa neodvíjali od rozhodnutí vysokej politiky, ale od uspokojovania materiálnych potrieb a blahobytu.

Neofunkcionalisti boli presvedčení, že nadnárodné rozhodovanie sa bude uplatňovať predovšetkým podľa technokratických atribútov. Termín technokracia má svoj pôvod tesne po prvej svetovej vojne a dokonca ešte v 19. storočí v utopickom socializme. V technokracii majú pravidlá tí, ktorí majú kontrolovať prostriedky výroby, alebo lepšie povedané celý

¹¹⁹ Haas, E. B.: *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press, 1964, s. 35.

¹²⁰ Lindberg, L. N.: *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Stanford University Press, 1963, s. 9.

¹²¹ Haas, E. B.: *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press, 1964, s. 71.

kapitalistický spôsob produkcie. Technokracia je aj spôsob teórie vlády a rozhodovacích procesov v rozvinutých priemyselných ekonomikách.¹²²

2.2.2 Neofunkcionalizmus a princípy Európskych spoločenstiev

Neofunkcionalizmus môže byť považovaný za pokus o teoretické zdôvodnenie stratégie zakladajúcich elít povojnovej zjednocujúcej sa Európy. Cesta, na ktorú sa podujali Jean Monnet a Robert Schuman akoby dosvedčovali túto teóriu. Jasne sa obaja odvrátili od idealizmu federalistického hnutia. I keď federálny politický projekt zostáva ako hlavný cieľ, nedá sa dosiahnuť racionálnymi argumentmi za ústavnú zmenu, ale skrze strategické a postupné prostriedky.

Stratégia, ktorá vyplynula z budovania Európskych spoločenstiev môže byť zhrnutá do nasledovných princíпов:¹²³

1. Integrovať najprv oblasti s nízkym stupňom politiky, ale ktoré obsahujú strategické ekonomické sektory (uhlie a oceľ).
2. Vytvoriť vysokú autoritu bez zaťaženia národnými záujmami, aby dozerala na integračný proces.
3. Integrácia partikulárnych ekonomických sektorov medzi národmi vytvorí tlak na integráciu príslušných ekonomických sektorov; táto väzba bude ďalej pokračovať pod dohľadom vysokej autority.
4. Postupne sociálne záujmy, ktoré boli doposiaľ riadené rôznymi formami národnej autority, budú pociťovať potrebu presúvať tieto záujmy na vyššiu spomenutú autoritu, lebo budú chcieť čo najefektívnejšie splniť svoje materiálne záujmy. Tieto záujmy sa zaodejú do európskeho systému na nadnárodnú úroveň.
5. Prehlbovanie ekonomickej integrácie vytvorí potrebu ďalšej európskej inštitucionalizácie.

¹²² Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 57.

¹²³ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 51 a 52.

6. Inými slovami povedané, politická integrácia je viac alebo menej nevyhnutný vedľajší efekt ekonomickej integrácie.
7. Z toho vyplýva, že postupná ekonomická integrácia sprevádzaná určitým stupňom nadnárodnej inštitucionalizácie je efektívnym spôsobom, ako zaistiť v Európe dlhotrvajúci mierový systém.

Existujú aj rôzne verzie o zaradení J. Monneta, niektorí ho pokladajú za čistého neofunkcionalistu, iní zas za hybrid federalistu, funkcionalistu a neofunkcionalistu.¹²⁴ J. Monnet svoju logiku aj stratégiu jasne definoval.

Samotná stratégia, na ktorú poukazoval J. Monnet pri budovaní európskej integrácie môže byť definovaná ako gradualistická, postupná či funkcionalistická. Európske spoločenstvo uhlia a ocele (ESUO), ktorého zmluva bola podpísaná v roku 1951 predstavuje model, ktorý prešiel neskôr mnohými variantmi. Monnet cítil, že existoval jediný spôsob ako predísť napätiu medzi Francúzskom a Nemeckom: „...konkrétnymi a rozhodnými akciami na ohraničenom ale presne definovanom bode, ktorý spôsobí podstatnú zmenu a následne celkovo zmení problém sám osebe.“¹²⁵ Vytvorením ESUO, pacifikáciou Francúzska a Nemecka sa zmenili všetky aspekty európskeho problému. Bol to posun od konfrontácie a hrozby použitia sily k politike spolupráce. J. Monnet sa o politickej integrácii únie vyjadril nasledovne: „Politická jednota zajtrajška závisí od efektívnosti vstupu ekonomickej únie do reality priemyselného, poľnohospodárskeho a administratívneho každodenného života.

Pre architektov rodiacej sa Európy bola politická jednota jasným projektom, ale nie bez ekonomickej spolupráce a vytvorenia potrebných inštitúcií. Pre J. Monneta boli inštitúcie jasným stelesnením myšlienok

¹²⁴ Burgess, M.: *Federalism and European Union: Political Ideas, Influences and Strategies in the European Community, 1972-1987*, London: Routledge, 1989, Holland, M.: *Jean Monnet and the Federal Functionalist Approach to European Union*, in: P. Murray and P. Rich (eds), *Visions of European Unity*, Boulder CO: Westview, 1996.

¹²⁵ Fontaine, P.: *Une idée neuve pour l'Europe: la déclaration Schuman 1950 – 2000*. Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2000, s. 289.

reálnej politiky a preto v sebe obsahovali prísľub skutočnej a dlhotrvajúcej zmeny.¹²⁶

Okolo roku 1950 sa akoby zhodovali politické prejavy so skutkami a akciami politikov a zároveň všetko korunovala akademická explanácia neofunkcionalizmu.

2.2.3 Neofunkcionalistická logika

Po vybudovaní troch európskych spoločenstiev, neofunkcionalisti položili teoretické základy svojej logiky.

- Dve alebo viac krajín sa rozhodnú pracovať na integrácii v danom ekonomickom sektore (sektor a). Aby konali efektívnejšie, rozhodnú sa ustanoviť spoločnú vyššiu autoritu, aby dozerala na niektoré operácie. Kým integrácia sektora dosiahne svoj predpokladaný úžitok, plné výhody integrácie sa dosiahnu len ak sa pridajú do integračnej siete aj príbahlé ekonomické sektory. Tak vytvára sektor a nepriamy tlak aj na sektor b a c.
- Ekonomická integrácia automaticky zvyšuje úroveň transakcií medzi aktérmi v danom integrovanom regióne.
- Kvôli základnej skupinovej charakteristike politiky, existuje tendencia k vzniku nových záujmových organizácií, napr. federácie zamestnancov, výrobcov atď., nakoľko sa posúvajú z nižších úrovní na vyššie úrovne integrácie.

Takto sa zvyšuje úroveň ekonomickej integrácie jednotlivých sektorov a zároveň sa posilňuje politická integrácia zdôrazňovaním významu vyššej autority a inštitúcií. Benefit integrácie bude prospievať domácim záujmovým skupinám, ktoré budú lobovať u svojich vlád, pokiaľ bude integrácia vyhovovať ich materiálnym záujmom. To bude mať vplyv na technokraticky zmýšľajúcich štátnych aktérov a zvýšia transakcie na

¹²⁶ Holland, M.: *Jean Monnet and the Federal Functionalist Approach to European Union*, in: P. Murray and P. Rich (eds), *Visions of European Unity*, Boulder CO: Westview, 1996,

regionálnej úrovni. Niekedy to viedlo aj k domnienke, že neofunkcionalisti nemali žiaden pevný plán ako zainteresovať národné vlády do procesu integrácie, ale že to bol len dôsledok automatického procesu integrácie.

2.2.4 Efekt spillover

Asi najrozšírenejším pojmom v neofunkcionalizme, ktorý vysvetľuje aj celý mechanizmus integrácie je efekt spillover. V Haasovej pôvodnej formulácii sa spillover vzťahoval k spôsobu, akým prehľbovanie integrácie v jednom sektore vytváralo tlak na ekonomickú integráciu v príľahlých sektoroch.¹²⁷ Napríklad integrácia v oblasti uhlia a ocele by bola oveľa efektívnejšia, keby sa pridala aj integrácia v oblasti dopravy na prepravu týchto surovín cez hranice jednotlivých štátov. L. N. Lindberg definuje spillover ako „situáciu, v ktorej daná akcia, spojená so špecifickým cieľom vytvára situáciu, v ktorej sa pôvodný cieľ dá dosiahnuť len ďalšími akciami, ktoré naopak vytvoria ďalšie podmienky a vyžadujú si ďalšie akcie.“¹²⁸

Ako poznamenáva D. Mutimer¹²⁹, táto myšlienka spillover predpokladá, že susedné členské štáty budú prioritne zainteresované na integračnom programe. V spillover išlo predovšetkým o logiku expanzie. V samotnej myšlienke spillover však existovala aj logika prehľbovania. Únia medzi skupinami štátov (ako napríklad spoločná oblasť taríf voči ostatným štátom), bude mať väčší úspech, ak sa účastnícke štáty dohodnú na jednotných a stabilných výmenných kurzoch. Koordinácia devízových kurzov by si ďalej vyžadovala väčšiu spoluprácu v oblasti monetárnej politiky.¹³⁰

s. 98.

¹²⁷ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968, s. 283-317.

¹²⁸ Lindberg, L. N.: *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Stanford University Press, 1963, s. 10

¹²⁹ Mutimer, D.: 1992 and the Political Integration of Europe: Neofunctionalism Reconsidered, *Journal Of European Integration* 13 (4), 1989.

¹³⁰ Caporaso, J. A. and Keeler, J.: *The European Union and Regional Integration Theory*, in: S. Mazey and C. Rhodes (eds), *The State of The European Union Volume 3: Building a European Polity?*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995, s. 84.

V stručnosti by sa dalo povedať, že model spillover sa dá použiť na vysvetlenie historického prechodu z ESUO na ekonomickú a monetárnu úniu.

E. B. Haas rovnako ako J. Monnet si uvedomovali, že automatickosť spillover efektu v ekonomickej oblasti si vyžaduje veľký politický aktivizmus. Bola tu veľká podobnosť medzi myšlienkou a dielom J. Monneta vytvorením Vysokej autority na Francúzskom *Commisariat au Plan*, ktorému J. Monnet nejaký čas predsedal. Táto inštitúcia mala za úlohu absorbovať všetky požiadavky ekonomických záujmov a vytvárať ekonomickú politiku pre Francúzsko. Jeppe Tranholm-Mikkelsen nazval Vysokú autoritu¹³¹ kultivovaným spillover. Vytvorenie tejto vysokej autonómnej autority s právom iniciatívy od členských štátov vysvetlilo, prečo sa niektoré komunity integrovali a iné nie. Niektoré sektory obsahujú viac spillover potenciálu ako iné, preto bolo dôležité začať s prioritami, s ekonomickými sektormi, lebo tie vytvárali podmienky na permanentnú integráciu. Sektory ako obrana alebo kultúra mali výrazne nižší spillover potenciál.

Zaujímavú definíciu neofunkcionalizmu použil Philippe Schmitter: „Proces, pri ktorom sa členovia jednej integračnej schémy, ktorí súhlasia so spoločnými cieľmi a motívmi snažia vyriešiť svoju nespokojnosť buď spoluprácou v niektorom príslušnom sektore (rozširiac tak cieľ svojho záväzku), alebo zintenzívnením svojho cieľa v pôvodnom sektore (povýšením úroveň ich vzájomného záväzku) alebo oboma spôsobmi.“¹³² Toto tvrdenie nás odvádza od pôvodného dojmu, že ide o automatický alebo nevyhnutný proces, ale naopak poukazuje na to, ako záujmami vedení aktéri dokážu povýšiť funkčné spojivá na uspokojenie svojich cieľov.

To je zároveň aj dôvodom kritiky neofunkcionalizmu. Mnohí považujú efekt spillover za lineárny a tým aj celý proces integrácie, ktorý raz začne

¹³¹ Tranholm-Mikkelsen, J.: *Neofunctionalism: Obstinate or Obsolete? Millennium: Journal of International Studies* 20 (1), 1991.

a automaticky pokračuje. To bol určite hlavný argument prvých dvoch veľkých štúdií (Haas, 1968, Lindberg, 1963) a nikto by si vtedy nebol myslel, že európsky inštitucionálny systém by mohol zrazu zlyhať. Avšak teoretické predispozície varovali neofunkcionalistov, že sa vytvárali napätia v ďalšom fungovaní Európskeho spoločenstva v pôvodnom Haas-Lindbergovom modeli.

L. N. Lindberg bol prvý, ktorý objavil myšlienku, že pokrok v integrácii môže znamenať aj zabrzdenie v ďalšej integrácii. Integrácia by mohla byť „prameňom stresu medzi štátmi“.¹³³ Toto viedlo k všeobecnej diskusii, prečo neofunkcionalisti podcenili práve zložku nacionalizmu a národného cítenia v politikách jednotlivých členských štátoch.¹³⁴ To viedlo L. N. Lindberga a P. C. Schmittera k tomu, aby zachránili myšlienku spillover i ďalšie podstatné znaky neofunkcionalizmu.

Preto L. N. Lindberg a A. Scheingold v analýze *Europe's Would-Be Polity*¹³⁵ zadefinovali aj nový pojem spillback, ako jeden zo štyroch možných spôsobov, do ktorých môže vyústiť zaväzujúca zmluva.

- „forward linkage“ – nahradil pôvodnú myšlienku spillover
- „equilibrium“ – alebo rutina
- „output failure“ – situácia, kde nie je možné dosiahnuť dohodu
- „spill-back“ – pokles integrácie v sektorálnej oblasti alebo inštitucionalizačnej, alebo oboch

Napríklad L. N. Lindberg a A. Scheingold študovali sektor uhlia a urobili uzávery, že po r. 1958, kedy sa produkovali nadprodukcie uhlia a porušovali sa niektoré nadnárodné pravidlá, ESUO sa stalo menej

¹³² Schmitter, P. C.: *Three Neo-Functional Hypotheses about European Integration*, *International Organization* 23 (1), 1969.

¹³³ Lindberg, L. N.: *Integration as a Source of Stress on the European Community System*, *International Organization* 20 (2), 1966, s. 64.

¹³⁴ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968.

¹³⁵ Lindberg, L. N. and Scheingold, S. A.: *Europe's Would-Be Polity: Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1970, s. 199.

relevantným, nakoľko sa umenšili záujmy jednotlivých členských štátov v tomto sektore.

P. C. Schmitter zašiel ešte ďalej a zaviedol pojem spillover ako jeden z možných „činiteľov integračných stratégií“¹³⁶, ktorý sa môže vynoriť v kontexte „rozhodovacích cyklov“. Aktéri sa rozhodujú v tzv. indiferenčných zónach. Podľa P. C. Schmittera by sa mala dynamická teória integrácie opierať o tieto činitele stratégie. Spillover môže byť najefektívnejšou strategickou cestou k vytvoreniu novej politickej komunity, ale činitele stratégie si môžu vybrať aj iné možnosti. P. C. Schmitter poukazuje ešte na „spill-around“, „buildup“, „retrench“, „muddle-about“, „spill-back“, „encapsulate“. (pozri tabuľku č. 1).

Tabuľka 1 Stratégie alternatívnych aktérov

Stratégia	Definícia
<i>Spillover</i>	zvýšiť súčasne cieľ aj úroveň aktérovho záväzku
<i>Spill-around</i>	zvýšiť len cieľ a udržať úroveň autority konštantnú alebo v zóne indiferencie
<i>Buildup</i>	súhlas so zvýšením rozhodovacej autonómie alebo schopnosti spojených inštitúcií, ale zabránenie vstupu do nových oblastí
<i>Retrench</i>	zvýšiť úroveň spoločných opatrení, ale vzdať sa inštitúcií
<i>Muddle-about</i>	nechať diskutovať regionálnych úradníkov, navrhovať a protestovať proti mnohým veciam, ale znížiť ich aktuálnu schopnosť stanoviť hodnoty
<i>Spill-back</i>	ustúpiť od úrovne a cieľu autority, možno sa vrátiť k status quo pred začatím integrácie
<i>Encapsulate</i>	odpovedať na krízu okrajovými modifikáciami

Zdroj: Schmitter, P. C.: *A Revised Theory of European Integration*, in: L. N. Lindberg and S. A. Scheingold (eds), *Regional Integration: Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971, s. 242 in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 65.

Tento posun v uznaní ďalších činiteľov stratégie umožnil neofunkcionalistom, aby si rozšírili svoju perspektívu a predovšetkým, aby sa vedeli adaptovať na zmeny a okolnosti v rámci ES.

Aby sa uskutočnil politický spillover v akejkolvek forme, je potrebné hovoriť o prenose lojality. Koncept lojality definoval E. B. Haas už na začiatku: „Politická integrácia je proces, pri ktorom sú politickí aktéri na rôznych úrovniach presvedčení, že posúvajú svoju lojalitu, očakávania a politické aktivity do nového centra, ktorého inštitúcie majú alebo požadujú jurisdikciu nad existujúcimi národnými štátmi.“¹³⁷

E. B. Haas spočiatku definoval lojalitu ako atribút politickej komunity tak, že „populácia je lojálna voči určitým symbolom a inštitúciám, keď dlhší čas poslúcha nariadenia tejto autority a riadi sa podľa nich.“¹³⁸

Presun lojality bol základnou podmienkou funkcionalistického uvažovania. Neofunkcionalisti zmýšľali viac o presune lojality skupín a más ako o masovom presune lojality zo strany verejnosti.¹³⁹ Kľúčovou otázkou pre neofunkcionalistov bol mechanizmus, akým sa to malo udiť. J. Lodge hovorí o mnohých spôsoboch presunu lojality. V prvom rade, ak nejaká organizácia pociťuje nejakú potrebu, potom bude mať z toho automaticky prospech. Mnohokrát sa však apolitické agentúry či organizácie ľahko vo svoj prospech odovzdajú svoju lojalitu na vyššiu úroveň, avšak tam J. Lodge argumentuje, že nemôže ísť o vznik politickej komunity. Komunity vznikali historicky, keď sa lojalita odovzdávala konkrétnemu suverénovi alebo konkrétnemu symbolu a nie abstraktnej myšlienke.¹⁴⁰

¹³⁶ Schmitter, P. C.: *A Revised Theory of European Integration*, in: L. N. Lindberg and S. A. Scheingold (eds), *Regional Integration: Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 64.

¹³⁷ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968, s. 16.

¹³⁸ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 68.

¹³⁹ Lodge, J.: *Loyalty and the EEC: the Limits of the Functionalist Approach*, *Political Studies* 26, 1978.

¹⁴⁰ Lodge, J.: *Loyalty and the EEC: the Limits of the Functionalist Approach*, *Political Studies* 26, 1978, str. 239, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 67.

V každom prípade problém lojality v neofunkcionalizme patrí už do oblasti politického integračného procesu. Obnovenie myšlienky nacionalizmu v polovici šesťdesiatych rokov v podobe francúzskeho prezidenta Charlesa de Gaullea vytvoril problém vo vysvetľovaní technokratického spôsobu vládnutia. Práve kvôli tomu E. B. Haas vo svojich ďalších dielach venoval dostatočnú pozornosť problematike Ch. de Gaullea.

Ak ekonomické elity videli výsledky „rýchlej politickej integrácie“, integrácia šla ľahko. Ak sa ciele politických a nevládných elít odlišovali, mohol nastať konflikt. V Ch. de Gaulleovom období to bol práve pojem „konflikt“, ktorý si vyžadoval vysvetlenie a to bola pre Haasa výzva. Pluralizmus podľa E. B. Haasa prináša so sebou konflikty a pokrok v integrácii sa môže opierať len o rovnováhu záujmov elít a kľúčových skupín. E. B. Haas pripustil, že len čisto technokratická integrácia je veľmi krehká, hlavne tam, kde vyžaduje presun lojality: „Pragmatické záujmy sú najhorším nepriateľom politiky. Pragmatické záujmy, keďže sú pragmatické, nie sú posilnené žiadnym ideologickým alebo filozofickým záväzkom, sú prchavé. Práve preto, že je ich ťažko udržať, ľahko sa stratia. Politický proces, ktorý je tvorený a plánovaný pragmatickými záujmami, môže byť predurčený na obrat. Tak sa integrácia môže zvrhnúť na dezintegráciu.“¹⁴¹

Výzvy, ktoré položil Ch. de Gaulle neofunkcionalizmu neboli podľa E. B. Haasa až také fatálne. Nakoniec politické a socioekonomické základy európskeho projektu boli slabšie, ako sa to na začiatku päťdesiatych rokov zdalo.

2.2.5 Neofunkcionalizmus ako všeobecná teória regionálnej integrácie

Neofunkcionalizmus vznikol ako pokus vysvetliť dynamiku integračného procesu v Európe, no na druhej strane Európa slúžila len

¹⁴¹ Haas, E. B.: *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968, s. xxiii.

ako jeden z mnohých príkladov integrácie vo svete. E. B. Haas bol skôr naklonený k tomu, aby vypracoval ideálne typy a všeobecnú teóriu integrácie ako L. N. Lindberg.¹⁴² „Teória, ktorú si vyžadoval tento príklad sa stala niečím viac ako len popisom tohto prípadu“. Jednou z hlavných premís neofunkcionalizmu bola zásada, že integrácia môže nastať len v určitom ohraničenom regióne, na rozdiel od funkcionalizmu, ktorý nebol teritoriálne ohraničenou teóriou. Môžeme pozorovať, že od začiatku šesťdesiatych rokov sa začali vytvárať po svete centrá integračných procesov: v Pacifiku, v Latinskej Amerike, v Severnej Amerike. V tomto kontexte je známa predovšetkým esej E. B. Haasa *International Integration: the European and the Universal Process*¹⁴³, ktorý vnímal možnosť aplikácie tohto európskeho projektu kdekoľvek. Na jednej strane považoval regionálne bloky z normatívneho hľadiska za dobrú vec, aj tam predpokladal spillover efekt, mohlo ísť o ostrovy spolupráce, ktoré mohli viesť k svetovému mieru.¹⁴⁴ Na druhej strane si však aj kládol otázky, aké podmienky sú pre integráciu nevyhnutné a aké poučenie môže plynúť z európskeho príkladu?

Identifikoval tri základné podmienky pre úspešnú integráciu: pluralitné sociálne štruktúry, dostatočný ekonomický a priemyselný rozvoj a spoločné ideologické vzory medzi účastníkmi.¹⁴⁵ V západnej Európe to bola ešte ochota k vytvoreniu vyššej authority. A nakoniec efektívna integrácia a spillover efekt sa dá uplatniť tam, kde došlo k nedokonalým kompromisom v uplatňovaní na národnej úrovni.

Nakoniec E. B. Haas dodáva, že integrácia v iných regiónoch sveta alebo pod záštitou OSN je značne obmedzená. „Európska integrácia bude napredovať oveľa rýchlejšie ako univerzálna integrácia. Ostatné regióny, s meniacimi sa vonkajšími podmienkami budú môcť len ťažko napodobniť

¹⁴² Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 68.

¹⁴³ Haas, E. B.: *International Integration: The European and the Universal Process*, *International Organization* 15, 1961.

¹⁴⁴ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 69.

¹⁴⁵ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 69.

európsky príklad.“¹⁴⁶ Možno bude možné vyčkat' na lokálne špecifické podmienky pre úspešnú integráciu. A keďže má každý región svoje špecifické podmienky, je vlastne nemožné vytvoriť jednu všeobecnú integračnú teóriu.

Otázku základných podmienok rozvinuli E. B. Haas a P. C. Schmitter¹⁴⁷. Navrhli trojstupňový model na zisťovanie podmienok počas integračného procesu.

Tabuľka 2 Haas-Schmitterov model

Základné podmienky	Podmienky v čase ekonomickej únie	Podmienky procesu
<ul style="list-style-type: none"> • počet jednotiek 	<ul style="list-style-type: none"> • možné vládne návrhy 	<ul style="list-style-type: none"> • rozhodovací štýl
<ul style="list-style-type: none"> • množstvo transakcií 		<ul style="list-style-type: none"> • výška nárastu transakcií
<ul style="list-style-type: none"> • pluralizmus • komplementárnosť elity 	<ul style="list-style-type: none"> • oprávnenia a funkcie inštitúcií na regionálnej úrovni 	<ul style="list-style-type: none"> • prispôsobivosť vládnych / súkromných aktérov

Zdroj: Odvodené od Haasa a Schmittera, Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 71.

Každá z týchto podmienok a kategórií môže byť samostatne posudzovaná a hodnotená, no na záver sa príde k finálnemu posudku o šanciach „automatickej politickej integrácie“ v akomkoľvek regióne. E. B. Haas a P. C. Schmitter posudzovali desať rôznych integračných schém a prišli na to, že len európska integrácia má predpoklady na politické zjednotenie.

¹⁴⁶ Haas, E. B.: *International Integration: The European and the Universal Process*, *International Organization* 15, 1961, s. 389.

¹⁴⁷ Haas, E. B. and Schmitter, P. C.: *Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections about Unity in Latin America*, *International Organization* 18 (4), 1964.

Na prvý pohľad sa dá veľa namietat', ale možno si všimnúť, že v EÚ používame dodnes mnohé prvky neofunkcionalizmu, veď vďaka spillover efektu sa integrácia posúvala zo sektoru na sektor až k dnešnej EÚ. Špeciálne agentúry, o ktorých hovorí funkcionálna teória môžu slúžiť ako príklad Rady ministrov, ktorá rozhoduje na nadnárodnej úrovni pre dobro občanov. Aj proces rozhodovania, prijímanie spoločných dohôd sa deje na báze konsenzu.

Neofunkcionalizmus mal aj mnoho svojich kritikov, predovšetkým v rokoch 1960 – 1970. S. Hoffman¹⁴⁸ vo svojich prácach argumentuje proti neofunkcionalistickej teórii. Zaujímavou námietkou je napríklad jeho tvrdenie, že integrácia môže spôsobiť aj vonkajšie nepokoje. Uviedol príklad Spojených štátov amerických, ktoré mali v období formovania sa ES strach z jeho možného hegemonistického postavenia v medzinárodnej politike.¹⁴⁹ S. Hoffman skúma aj myšlienku spillover a jeho automatickosť. Upozorňoval, že politická integrácia vôbec nie je automatická, nakoľko E. B. Haas pozabudol na centrálnu úlohu štátu, moci a nacionalizmu, ktorý je v Európe stále dostatočne silný. Okrem iného má podľa S. Hoffmana spillover aj svoj teologický problém: „Celý proces spillover je dôveryhodná operácia: ty a ja prijmem dnes mieru, ktorá nám dáva menej, ako sme ty a ja dúfali, pretože každý z nás očakáva, že naše dnešné ústupky budú vynahradené zajtra na inej veci. Raz musí prísť deň, kedy nastane zúčtovanie a kredit je vyčerpaný.“¹⁵⁰

R. Hansen tvrdí, že neofunkcionalizmus sa dopustil troch zásadných teoretických omylov. Poprel všetky politické problémy vysokej politiky. Nepodarilo sa mu umiestniť skúsenosť európskej integrácie do vhodnej medzinárodnej perspektívy a odmietol akceptovať, že existencia nadnárodných inštitúcií nebola potrebná k dosiahnutiu vzájomných

¹⁴⁸ Hoffman, S.: *The European Process at Atlantic Crosspurposes*, *Journal of Common Market Studies* 3, 1964, Hoffman, S.: *Obstinate or Obsolate? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe*, *Deadalus* 95, 1966.

¹⁴⁹ Hoffman, S.: *The European Process at Atlantic Crosspurposes*, *Journal of Common Market Studies* 3, 1964, s. 86-87.

¹⁵⁰ Hoffman, S.: *The European Process at Atlantic Crosspurposes*, *Journal of Common Market Studies* 3, 1964, s. 88.

ekonomických cieľov na spoločnom trhu.¹⁵¹ Rovnako kritizuje neofunkcionalizmus za to, že nevedel povedať nič podstatné k vysokej politike.

E. B. Haas si bol vedomý týchto svojich omylov a preto v sedemdesiatych rokoch stále viac prispieval do medzinárodných časopisov na rôzne iné témy, písal o teórií režimov, o interdependencii, o medzinárodných organizáciách vo všeobecnosti.

Aj keď v niečom neofunkcionalizmus „prepadol“, je zjavné, že táto teória európskej integrácie spôsobila spillover efekt v rozvoji vedy medzinárodných vzťahov a záujem o spolitizovanie ekonomických interakcií.

2.3 Interdependencia - Teória vzájomnej závislosti

E. B. Haas si prijal, aby teória integrácia bola súčasťou teórie interdependencie, aby tvorila jednu jej zložku.

Interdependencia sa veľmi rýchlo stala jedným z hlavných prúdov medzinárodných vzťahov počas sedemdesiatych rokov. Kľúčové diela interdependencie, ako dielo R. O. Keohana a J. S. Nyea¹⁵² predstavovali výzvu dominantnému štáto-centrickému realizmu tým, že vytvárali obraz globálneho poriadku s množstvom aktérov, medzi ktorých patrili aj štáty, avšak neboli to jediní aktéri. Nadnárodné entity (nadnárodné korporácie a transnárodné záujmové organizácie) prispievali k tomu, aby popierali tradičné rozdelenie medzi domácu a medzinárodnú, národnú a zahraničnú politiku.¹⁵³ Vzťahy boli aj medzinárodné, aj transnacionálne.

¹⁵¹ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 79.

¹⁵² Keohane, R. O. and Nye, J. S. (eds): *Transnational Relations and World Politics, International Organization* 25 (3) special issue, 1971.

Keohane, R. O. and Nye, J. S.: *International Interdependence and Integration*, in: F. Greenstein and N. Polsby (eds), *Handbook of Political Science, Volume 8*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975.

Keohane, R. O. and Nye, J. S.: *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston, MA: Little, Brown and Co., 1977.

¹⁵³ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 94.

Teória interdependencie sa snažila predovšetkým poukázať na to, aby sa spochybnila teória realizmu a s ňou dôraz na moc, silu a prioritu vojenskej bezpečnosti. R. O. Koehane a J. S. Nye tvrdili, že interdependencia, vzájomná závislosť bude viesť štáty k tomu, aby prehodnotili význam národného záujmu, prípadne, aby sa tento stal zhodný s budovaním spoločných pozícií s ostatnými štátmi. To by zároveň pomohlo riešiť problémy s inými štátmi.

Štúdium európskej integrácie cez teóriu interdependencie umožnilo obsiahnuť lepšie komplexnosť rôznych aktérov systému a vyhnúť sa tak pasciam intergovernmentalizmu a jednostranného neofunkcionalizmu. Avšak nebol stanovený žiaden cieľový bod pre integračný proces.

Carole Web¹⁵⁴ tvrdil, že teória integrácie akoby bola predurčená pre dve teórie: intergovernmentalizmus a interdependenciu, z toho obe pripisovali väčšiu váhu vládnym aktérom ako neofunkcionalizmus.

Interdependencia bola podmienkou politickej globálnej ekonomiky, ktorá mohla, ale nemusela viesť k regionálnej integrácii. To znamená, že väčšia nadnárodná prepojenosť ešte nemusí viesť k hlbšej integrácii.

V druhom rade neexistovalo žiadne normatívne prepojenie medzi teóriou interdependencie a akoukoľvek formou medzinárodnej inštitúcie. Toto bolo zásadným problémom neofunkcionalizmu, že bol príliš spätý so vzorom a postupom ES.

V krátkosti by sa dalo povedať, že myšlienka interdependencie „sa používa na vysvetlenie podmienok, v ktorých vlády a ďalší ekonomickí aktéri rozmýšľali nad niektorými formami spolupráce, ale na rozdiel od integračnej teórie, nemuseli mať jasný výsledok. Interdependencia sa zdá byť vhodnou odpoveďou pre tých mysliteľov, ktorí si z rôznych dôvodov želajú, aby vývoj ES zostal otvorený.“¹⁵⁵

¹⁵⁴ Webb, C.: *Theoretical Prospects and Problems*, in: H. Wallace, W. Wallace and C. Webb (eds), *Policy Making in the European Community*, 2nd edn. Chichester: John Wiley and Sons, 1983, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 95.

¹⁵⁵ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 95.

I keď tento prúd už nemá v súčasnosti také centrálné postavenie v rámci medzinárodných vzťahov, v rokoch 1970 až 1980 pomohol k rozvoju ďalších zaujímavých prúdov, ako uvidíme v nasledujúcich podkapitolách.

2.4 Súčasné teórie európskej integrácie

2.4.1 Konceptia viacúrovňového spravovania

Už v predošlej kapitole sme videli posun od neofunkcionalizmu k interdependencii. To, čo nazývame v Európe obrat k *multi-level governance* je vlastne akosi reakciou na prvotnú otázku: čoho je Európa inštanciou? EÚ nie je hybridom ani čisto politického systému, ani medzinárodných organizácií, ale niečo medzitým. Niekedy sa používa aj „konceptia viacúrovňového spravovania“, *multi-level governance*. Snaží sa vyhnúť dvom základným tendenciám: štáto-centrizmu a zaobchádzaniu s EÚ, akoby pracovala len na európskej úrovni vo svojich inštitúciách v Bruseli a Štrasburgu.

„Východiskovým bodom pre koncepciu viacúrovňového spravovania je existencia prekrývajúcich sa kompetencií medzi rôznymi úrovňami vlád a interakcia politických aktérov medzi týmito úrovňami. Vládna zložka členských štátov je len jedným z aktérov v rôznorodosti európskej politiky. Štáty nie sú jediným spojivom medzi domácou a medzištátnou zložkou v EÚ.“¹⁵⁶

Táto teória tvrdí, že politika EÚ je autoritou, ktorá je rozšírená medzi rôzne úrovne vlády a aktérov. „Je to rovnako horizontálne ako aj vertikálne asymetrický vyjednávací systém.“¹⁵⁷

¹⁵⁶ Marks, G., Nielson, F., Ray, L. and Salk, J.: *Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilization in the European Union*, in: G. Marks et al. *Governance in the European Union*. London: Sage, 1996, s. 41.

¹⁵⁷ Christiansen, T.: *Reconstructing European Space: From Territorial Politics to Multilevel Governance* in: K.-E. Jørgensen (eds.), *Reflective Approaches to European Governance*, Basingstoke: Macmillan, 1997, s. 65, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 110.

Wolfgang Wessels opisuje EÚ ako „viacúrovňový, komplexný systém geograficky sa prekrývajúcich štruktúr vládnych a nevládnych elít.“¹⁵⁸ Kladenie dôrazu na governance, teda súvládne, odkláňa diskusiu od authority a teda moci politiky.

Pre koncepciu viacúrovňového spravovania nie sú štáty nepodstatné, len zdôrazňuje plurálny pohľad na štát ako miesto rozličných agiend, záujmov a myšlienok. Navyše sa táto teória považuje za politickú schému, ktorá vznikla pred pár rokmi¹⁵⁹ a to znamená, že v najbližšom čase môžu vzniknúť ďalšie nadnárodné a medzivládne vzory vládnutia v EÚ.

Analytici pripúšťajú, že nemajú nejaké zvláštne očakávania od tejto koncepcie politiky, iba snáď, že sa úrovne vlády: európska, národná a miestna viac priblížia. Za najdôležitejší prínos sa považuje vykreslenie európskeho systému ako zložitej siete aktérov na viacerých úrovniach, čo je veľký posun vpred pre pochopenie európskeho priestoru oproti integrovnalizmu, či iným teóriám. Inými slovami, potvrdzuje to slová Johna Ruggieho, že „EÚ nemôže vytvoriť nič iné, len jedinú možnú postmodernú medzinárodnú formu“¹⁶⁰

Koncepcia viacúrovňového spravovania hovorí o fluidite, stálej neistote a rôznych možnostiach authority a spája sa pritom s postmoderznizmom.

John Peterson sa snaží skúmať európsku integráciu na rôznych úrovniach a na každej z nich je vhodný iný teoretický prístup.

¹⁵⁸ Wessels, W.: *An Ever Closer Fusion A Dynamic Macropolitical View on Integration Processes*, *Journal of Common Market Studies* 35 (2), 1997, s. 291, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 110.

¹⁵⁹ Marks, G., Hooghe, L. and Blank, K.: *European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-Level Governance*, *Journal of Common Market Studies*, 34/3, 1996, str. 373, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 111.

¹⁶⁰ Ruggie, J. G.: *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge, 1998, str. 173, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 110.

Tabuľka 3 Prístup J. Petersona

Úroveň	Rozhodujúca premenná	Najlepší model
Super systematická	Zmena v politickom / ekonomickom prostredí	Makro teórie - integrovermentalizmus neofunkcionalizmus
Systematická	Inštitucionálna zmena	Nový inštitucionalizmus
Mezo úroveň	Závislosti od zdrojov	Politická sieť analýz

Zdroj: Peterson, J.: *Policy Networks and European Union Policy Making: A Reply to Kassim*, *West European Politics* 18 (2), 1995, prispôsobený Rosamondom, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 112.

J. Peterson tvrdí, že každá úroveň je charakterizovaná inými rozhodovacími typmi. Super systematická úroveň je doménou historických rozhodnutí, ide v podstate o jediný typ, kde možno hovoriť skutočne o integrácii, v ďalších dvoch ide len o tvorenie európskej politiky, lepšie povedané o nastolovanie politiky (systematická úroveň) a o tvarovanie politiky (mezo úroveň).

2.4.2 Nový inštitucionalizmus

Inštitucionalizmus vznikol na navonok banálnom tvrdení, že „inštitúcie majú zmysel“. Majú zmysel, nakoľko majú dopad na politické rozhodnutia. Mnohí tvrdili, že príchod tzv. „nového inštitucionalizmu“ v rokoch 1980 – 1990 sa spája s tým, že sa dlhší čas zabúdalo na dôležitosť štátu pri tvorbe výsledku. Inštitúcie poskytujú priestor, v ktorom sa aktéri môžu pohybovať a konať. Inštitúcie ponúkajú aj bohaté informačné kanály.

Literatúra o inštitucionalizme je bohatá a ponúka rôzne smery. Rozlišuje sa historický a racionálny inštitucionalizmus a dokonca aj

sociologický. P. Hall a R. Taylor¹⁶¹ poukazujú na tri inštitucionalizmy: historický vznikol ako kritika konvenčných skupinových politických teórií a racionálny odráža úspešný import axióm mikroekonomiky do politickej vedy. EÚ so svojim množstvom formálnych a neformálnych inštitúcií predstavuje vhodný terén na skúmanie rôznych prúdov inštitucionalizmu.¹⁶²

Čo vlastne znamenajú inštitúcie? Racionálny prúd definuje inštitúcie ako formálne entity a miesta, kde sa tvoria rozhodovacie pravidlá, ktoré nastoľujú záväzky politickým aktérom s vlastnými záujmami. Dobrým príkladom môže byť hlasovacie pravidlo v Rade ministrov, kde hlasovanie kvalifikovanou väčšinou núti vlády do strategických koalíčných hier, aby dosiahli vlastné záujmy.

Historický inštitucionalizmus používa širšiu definíciu ako formálne pravidlá, doplňujúce procedúry a štandardné praktiky, ktoré vytvárajú vzťahy medzi jednotlivými jednotkami politiky a ekonomiky.¹⁶³ To znamená, že inštitúcie obsahujú aj neformálne vzťahy a aspekty, ktoré G. J. Ikenberry nazýva „normatívnym sociálnym poriadkom“.¹⁶⁴ Fakt, že inštitúcie môžu byť definované aj ako systémy noriem, ich podľa niektorých posúva o krok späť.

Z toho vyplýva, že inštitucionalisti sa môžu sústrediť na množstvo rôznych atribútov EÚ a integračného procesu. Okrem iného to zahŕňa v sebe formality legislatívneho procesu, ktoré sú upravené v zmluvách. Sústredia sa na dopady historických aktov inštitucionálnej architektúry, na medzivládny spôsob diskusií, ktorý prevláda v jednotlivých radách ministrov, inštitucionálne kultúry jednotlivých generálnych riaditeľstiev v Komisii a inštitucionálny aktivizmus Európskeho súdu. Toto slúži len ako

¹⁶¹ Hall, P. and Taylor, R. C. R.: *Political Science and the Three New Institutionalisms*, *Political Studies* 44 (5), 1996.

¹⁶² Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 115.

¹⁶³ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000 s. 115.

¹⁶⁴ Ikenberry, G. J.: *Conclusion: An Institutional Approach to American Foreign Economic Policy*, in: G. J. Ikenberry, D. A. Lake and M. Mastanduno (eds), *The State and American Foreign Economic Policy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988, s. 226, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 115.

príklad, čo všetko môžu študenti integrácie študovať v rámci EÚ inštitucionálnym prístupom.

Rôzne typy inštitucionalizmu majú aj odlišný názor na dôležitosť inštitúcií. Racionálna koncepcia tvrdí, že inštitúcie sú tvorené štátmi, lebo štáty vidia benefit vo svojom fungovaní v rámci týchto inštitúcií.¹⁶⁵

Historická koncepcia je oveľa veľkorysejšia v definovaní inštitúcií. Tie ovládajú široký kontext, v ktorom sa odohrávajú politické akcie. V tomto historickom kontexte však aktéri nepoznajú dokonale inštitucionálne dôsledky. Napríklad tvrdia, že budovanie nadnárodných európskych inštitúcií je zakorenené do špecifického historického kontextu (povojnové obdobie, bipolárny systém).

Sociologický inštitucionalizmus zas kládol oveľa väčší dôraz na kognitívnu dimenziu inštitúcií. Inštitúcie, ktoré sú veľmi široko definované, predstavujú mechanizmy, cez ktoré sa sociálnym aktérom predstavuje svet ako zmysluplný.

2.4.3 Politické siete

Analýzu politických sietí odporúčal J. Peterson ako analýzu na zisťovanie rôznych modelov v európskom rozhodovacom procese. Predstava sietí je pokusom, ako vytvoriť rôznorodú prirodzenosť tvorby európskej politiky. Tento prístup je zhodný s koncepciou viacúrovňového spravovania v tom, že moc v rámci EÚ je rozšírená do viacerých centier.

Počiatky tejto teórie siahajú do politickej vedy Britskej vlády v rokoch 1970. Išlo o zdôraznenie neformálnych praktík v politike na rozdiel od vždy hodnotených rozhodnutí vlády, parlamentu atď. John Peterson¹⁶⁶ opisuje politickú sieť ako „miesto, pre sprostredkovanie záujmov vlády a záujmových skupín.“ Ďalej pokračuje, že sieť predstavuje rôznych

¹⁶⁵ Keohane, R. O.: *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 116.

¹⁶⁶ Peterson, J.: *Policy Networks and European Union Policy Making: A Reply to Kassim*, *West European Politics* 18 (2), 1995, str. 391, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 123.

aktérov, ktorí sa navzájom prepletajú a vymieňajú si informácie. Znamená to, že ide o hru s pozitívnym súčtom, že sa vytvára miesto pre realizáciu kompromisov, pre hľadanie uzmierenia a spoločných záujmov.¹⁶⁷

Najstabilnejšou formou politickej siete je politická komunita, v ktorej sú aktéri zviazaní vzťahmi závislosti a je neprístupná pre vonkajších aktérov.

Hussein Kassim však poznamenáva¹⁶⁸, že politická sieť nie je veľmi vhodným prístupom pre politiku EÚ, nakoľko je tam vysoká fluidita, malá kontinuita a veľa fragmentácie. Táto teória potrebuje pre správnu analýzu kľudný chod fungovania a kontinuitu. Argumenty vychádzali z toho, že by sa dali zachytávať dynamiky jednotlivých sektorov a tak by bolo možné ponúknuť komplexnú teóriu každodenného života v Únii.

2.4.4 Teória supranacionálneho spravovania

Ako J. Peterson poznamenáva, ani inštitucionalizmus, ani analýza politických sietí nevysvetlili všetko. Sú to teórie, ktoré vysvetľujú len niektoré elementy európskej politiky.

Na rozdiel od integrácie sa tu kladie väčší dôraz na supranacionálne spravovanie, uznáva sa segmentácia a rôznorodosť politického spektra. Teóriu nadnárodnej governance vypracovali Alec Stone Sweet a Wayne Sandholtz. Viac rozvinuli oblasť dopytu a potlačili stránky integrácie. Úloha transnárodných výmen je centrálna pre vytvorenie dopytu na regulovanie a vládnutie na európskej úrovni. Nadnárodné inštitúcie majú zabezpečiť práve tieto veci.

Zdôrazňovanie transnacionálnych výmen pripomína tak trochu Deutschovo myslenie o sociologických komunitách v medzinárodnom systéme. Stone Sweet a W. Sandholtz sa viac sústreďujú na to, aby sa tieto transakcie inštitucionalizovali. Toto je kľúčový bod v ich analýze.

¹⁶⁷ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 123.

¹⁶⁸ Kassim, H.: *Policy Networks and European Union Policy-Making: A Sceptical View*, *West European Politics* 17 (4), 1994, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 124.

Variabilita na úrovniach cezhraničných transakcií a výmen v rámci EÚ môže pomôcť vysvetliť, prečo sú niektoré oblasti viac „nadmárodné“ ako iné. Dopyt vyvolaný v transnacionálnych oblastiach stimuluje odpoveď rozhodovacích inštitúcií. Inštitúcie nadobúdajú legitimitáciu cez vlastné úsilie prehĺbovať nadmárodné normy a cez lobingové aktivity. Rozličné politické domény sa posudzujú vo vzťahu k trom premenným: intenzite formálnych a neformálnych európskych pravidiel, európskej úrovni vládnucich štruktúr a k úrovni rozvoja nadmárodnej spoločnosti.¹⁶⁹ Ostáva však stále otázka, ako tieto mechanizmy uviesť do praxe. Tu Stone Sweet a Sandholtz kladú dôraz na úlohu neštátnych aktérov v transnacionálnom priestore. Cezhraničné aktivity a organizované záujmové skupiny predstavujú stimul k transnárodnej aktivite. Táto je potom generátorom efektu spillover, lebo nárast nadmárodných pravidiel a zodpovednosti inštitúcií znižuje náklady transakcií. Zdôrazňujú sa aj externé ekonomické stimuly, najviac vo forme výmen s globálnym ekonomickým prostredím. Transnacionálni aktéri sú ako agenti, ktorí prinášajú agendu globalizácie do európskeho systému.

Je to návrh, ktorý predstavuje výzvu, kde neštátni aktéri – transakcie riadia rast európskej úrovne vládnutia – governance. Zahŕňa v sebe myšlienky pôvodných integračných teórií, kladie viac dôraz na spravovanie ako na integráciu a snaží sa o vytvorenie veľkej teórie.

2.5 Medzivládne teórie

Veľká časť teórií stále považuje štát za centrálnu ideu európskej integrácie. Dalo by sa povedať, že súčasné štúdie o EÚ sa delia na dve časti: multi – level governance a štátocentrizmus (Marks, Hooghe and Blank, 1996; Pollack, 1996)¹⁷⁰.

Štátocentrický pohľad vytvára sériu návrhov o ústrednosti národného štátu, alebo presnejšie národných vlád pri rozvoji EÚ. Akékoľvek vlastnosti

¹⁶⁹ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 127.

¹⁷⁰ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 131.

týchto teórií možno považovať za medzivládne a politiku za medzinárodnú /nie nadnárodnú, pozn. autor/. Ide im o vysvetlenie toho, čo sa skutočne deje vo svete a o čom je skutočná integrácia.

2.5.1 Realizmus

Dominantnou teóriou medzinárodných vzťahov v posledných päťdesiatych rokoch bol práve realizmus. Rozvíjal sa od konca II. svetovej vojny a je spätý hlavne s menom Hansa Morgenthaua. Realizmus sa vyvinul ako reakcia na idealistické medzivojnové predstavy o humánosti a o cnostiach kolektívnej bezpečnosti, nadnárodných systémoch pre mier a obhajobu medzinárodných organizácií. Realizmus sa upevnil, keď sa zo Spojených štátov amerických stala svetová veľmoc a keď bolo nevyhnutné sa zamýšľať nad použitím jej novej zodpovednosti vo svete. Svoju pozíciu si realizmus posilnil hlavne po druhej svetovej vojne, kedy sa USA novým spôsobom zmocnilo svojej úlohy lídra v bipolarizme. Tak sa aj teoretická reflexia stala nástrojom, ako ospravedlňovať americký spôsob diplomacie, tzv. Realpolitik. Keď bola v šesťdesiatych rokoch ohrozená táto všemohúcnosť Spojených štátov, začali sa v teórii hľadať aj nové spôsoby možnosti akcie pre USA. Kríza aliancií, ktoré sa zrodili počas vojny, vznik Európy, koniec dominantného postavenia doláru a príchod nových aktérov z tretieho sveta, to všetko neumožňovalo viac Realpolitik naplno sa rozvíjať a mať taký priamy vplyv ako v minulosti. Vtedajšie teoretické výskumy, ktoré vznikali v prostredí popierania americkej veľmoci sa snažili prekonať egoizmus národných záujmov integráciou týchto záujmov do medzinárodnej spoločnosti. Oživenie realizmu v medzinárodných vzťahoch sa pripisuje profesorovi Hansovi Morgenthauovi, ktorý poukazoval, že: „medzinárodná politika ako každá iná politika je honbou za mocou.“¹⁷¹ Centrálnou myšlienkou realizmu je interakcia záujmových aktérov – štátov v anarchickom prostredí, kde nepôsobí žiadna autorita, aby zabezpečila poriadok na globálnej úrovni. Štáty sa považujú za racionálnych aktérov,

¹⁷¹ Morgenthau, H.: *Politics among nations*. New York: Knopf, 1972.

ktorí odvodzujú svoje záujmy od svojej terajšej pozície v systéme štátov.¹⁷² Tieto záujmy sú definované bojom o prežitie v otázkach bezpečnosti a vojenských schopností.

Formy medzinárodnej spolupráce sa chápu ako riešenie bezpečnostnej dilemy a akákoľvek predstava o presune kompetencií na nadnárodnú úroveň sa zavrhuje. Avšak A. Murray¹⁷³ tvrdí, že napriek všetkému je realizmus „prirodzeným svojpomocným systémom, ktorý sa sám reguluje a má vysoko etický spôsob správania sa v medzinárodných vzťahoch.“

2.5.2 Neorealizmus

Realizmus sa v posledných dvadsiatich rokoch zmenil na neorealizmus. Ten je spätý s menom Kennetha Waltza a jeho dielom *Theory of International Politics*.¹⁷⁴ Je snahou o návrat k realizmu s novými perspektívami. Kládie väčší dôraz na systémovú úroveň analýzy. Medzinárodné vzťahy sa nedajú vysvetliť len ľudskou prirodzenosťou alebo vlastnosťami štátov, musí sa brať do úvahy aj štruktúra. Pre K. Waltza je tiež prijateľnejší anarchický model medzinárodných vzťahov a nie hierarchický. Je vytvorený z jednotiek, ktoré sú si formálne a funkčne rovné (štáty) a kľúčová premenná je „distribúcia schopností medzi týmito jednotkami“ (atribút systémovej úrovne). Anarchia môže viesť k poriadku, ale bráni efektívnej a dlhodobej spolupráci medzi štátmi, lebo sa preferuje súťaživosť. Vytváranie nových aliancií a foriem spolupráce je racionálnym rozhodnutím. Záujmy najsilnejších štátov vytvoria charakter celého systému a akákoľvek zmena v distribúcii schopností by viedla k zmene správania jednotlivých členov.

Je veľmi zložitá vytvoriť neorealistickú teóriu európskej integrácie. „Neorealisti, ako K. Waltz, sa nikdy veľmi nezaujímal o európsky

¹⁷² Morgenthau, H.: *Politics among nations*. New York: Knopf, 1972.

¹⁷³ Murray, A.: *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.

¹⁷⁴ Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979.

integračný proces“¹⁷⁵. Keďže neorealismus zdôrazňuje systematickú úroveň, úlohou je umiestnenie organizácii, ako je EÚ do širšieho štrukturálneho kontextu. Napríklad vznik ES sa považuje za výsledok bipolárneho systému, ako odpoveď na dynamiku rivality veľmocí¹⁷⁶. Je intenzívnejšou formou spolupráce v kontexte studenej vojny.

John Mearsheimer¹⁷⁷ tvrdí, že spolupráca medzi európskymi štátmi bude oveľa menšia, keď bude absentovať hrozba komunistického bloku a ochrana USA. Európa v kontexte multipolarity bude predstavovať viac miesto konfliktu ako spolupráce.

2.5.2.1 Výzvy neorealizmu

Neorealista Joseph Grieco po úspešnej zmluve o EÚ (1992) a perspektívnej Európskej menovej únii pripustil, že neorealistická teória čelí určitým výzvam, ak chce aj naďalej vysvetľovať procesy v medzinárodných vzťahoch v Európe. J. Grieco poukazuje na štyri problémy pre neorealistov. Prvý sa týka inštrumentálnej racionality medzi štátmi: maastrichtské vyjednávania by sa mohli potom považovať za iracionálne, ale potom by bolo nutné vysvetliť, prečo sa štáty odklonili od racionálnosti. Alebo by mohli pripustiť, že šlo o racionálnu voľbu, ale potom by museli priznať, že racionálne štáty niekedy môžu prisúdiť dôležitosť medzinárodným inštitúciám.¹⁷⁸

Druhým problémom je, že neustále presúvanie právomocí na inštitúcie Spoločenstva poukazuje na to, že anarchia nie je jedinou štruktúrou medzinárodnej politiky v tomto regióne.

Po tretie, zvyšujúci sa význam Nemecka v regióne v rokoch 1980 vytvára podľa neorealistov očakávanie, že ostatné štáty sa budú snažiť napraviť túto asymetriu. Maastricht ale potvrdil hegemonistickú pozíciu

¹⁷⁵ Stone, A.: *What is a Supranational Constitution? An Essay in International relations Theory*, *Review of Politics* 56 (3), 1994, s. 457.

¹⁷⁶ Waltz, K.: *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979, s. 71.

¹⁷⁷ Mearsheimer, J. J.: *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*, *International Security* 15 (1), 1990.

Nemecka v EÚ. Nakoniec tvrdí, že iné teórie vedeli oveľa presvedčivejšie formulovať svoje empirické a vedecké návrhy.

J. Grieco hľadá na túto krízu odpoveď v alternatívnej hypotéze, ktorá ponúka nielen vysvetlenie pre zintenzívnenie integrácie v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch, ale má aj väčšiu zásluhu ako iné vysvetlenia. Vidí rokovania o ekonomickej a monetárnej únii ako medzištátnu záležitosť bez počiatočného nadnárodného vedenia. Toto vysvetľuje, prečo si štáty v rámci EÚ zvolili Európsku menovú úniu. Ponúkol svoju hypotézu:

„Ak štáty zdieľajú spoločný záujem a podujmú sa na rokovania o pravidlách pre dohodu o spolupráci, potom tí slabší, ale stále vplyvní partneri sa budú snažiť zaistiť, aby takéto pravidlá poskytovali dostatočné výhody pre nich, aby si mohli uchovať svoje záujmy a tak si zachovať alebo vylepšiť pozíciu u silnejších štátov.“¹⁷⁹

2.5.3 Liberálny intergovernmentalizmus

Liberálny intergovernmentalizmus alebo liberálny medzivládny prístup sa ako teoretický prístup vyvinul v 90. rokoch 20. storočia a je natoľko spájaný so svojím zakladateľom, že je označovaný za „teóriu jedného autora“¹⁸⁰. Zakladateľom tohto prístupu je Andrew Moravcsik. Liberálny intergovernmentalizmus vychádza z klasických teórií medzinárodných vzťahov - neorealizmu a liberalizmu. A. Moravcsik ponúka svoj model európskej integrácie na dvoch úrovniach, na národnej a medzištátnej. Vychádza z klasického integovernmentalizmu, ktorý hľadá národné záujmy v kontexte postavenia suverénneho štátu v medzištátnom systéme. Podľa Moravcsika sú národné záujmy dôsledkom interakcie medzi štátom a spoločnosťou:

¹⁷⁸ Grieco, J.M.: *The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-realist Research Programme, Review of International Studies* 21 (1), 1995 in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 134.

¹⁷⁹ Grieco, J.M.: *The Maastricht Treaty, Economic and Monetary Union and the Neo-realist Research Programme, Review of International Studies* 21 (1), 1995, s. 35.

¹⁸⁰ Schimmelfennig, F.: Liberal intergovernmentalism. In: Wiener, A. - Diez, T. (eds.): *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 76.

„Porozumenie domácej politike je prvotnou podmienkou, nie len doplnkom, strategického plánovania politiky medzi štátmi.“¹⁸¹ Ústrednou myšlienkou je racionálnosť, A. Moravcsik tvrdí, že racionálne správanie štátov sa odvodzuje od dynamických politických procesov na domácej scéne. Strana dopytu je charakterizovaná komplexom procesov s národnými preferenciami. Strana ponuky, to je medzištátna doména. Je tiež komplikovaná a A. Moravcsik odporúča empirickú analýzu. Uvádza tri faktory o špeciálnom prostredí EÚ.

Po prvé je to situácia, do ktorej štáty vstupujú dobrovoľne. Po druhé, medzištátne rokovania v EÚ sa odohrávajú v prostredí bohatom na informácie a po tretie, náklady na transakcie v EÚ sú nízke, pretože im predchádzajú dlhé rokovania a množstvo rôznych obchodných spojení.¹⁸² Medzištátne procesy na európskej úrovni teda posilňujú štáty aj vzhľadom na ich domácu politiku. Toto navonok paradoxné tvrdenie, že medzinárodná integrácia posilňuje štát, A. Moravcsik ďalej skúma. Toto by malo aj vysvetľovať tvrdenie, prečo by mali štáty s takouto integráciou súhlasiť, aj keď ich oberá o určitú časť autonómie.

Podľa L. Tokára je liberálny intergovernmentalizmus štruktúrovaný okolo troch teórií stredného dosahu, ktoré vysvetľujú tri logicky po sebe nadväzujúce kroky v procese integrácie. Hlavnou aplikáciou sú kľúčové momenty integrácie, ako prijatie alebo zmena zakladajúcich zmlúv. Ide o nasledovné kroky:

1. krok - proces tvorby preferencií členských štátov
2. krok - proces vyjednávania medzi štátmi na základe ich nerovnej rokovacej sily

¹⁸¹ Moravcsik, A.: *Liberalism and International Relations Theory*, Harvard University Center for International Affairs (Paper No. 92-6), 1993, s. 481.

¹⁸² Moravcsik, A.: *Liberalism and International Relations Theory*, Harvard University Center for International Affairs (Paper No. 92-6), 1993, s. 498.

3. krok - proces inštitucionalizácie výsledkov rokovaní v zakladajúcich zmluvách a ich zmenách.¹⁸³

Alternatívu štátocentrických analýz nájdeme v diele ekonomického historika Alana Milwarda. Spolu so svojimi kolegami sa podujal na vypracovanie analýzy o počiatkoch európskej integrácie v rokoch 1940 – 1950, ktorú vidia ako náhradu európskeho národného štátu¹⁸⁴. A. Milward vychádza predovšetkým z kritiky neofunkcionalizmu. Jeho hypotéza je taká, že povojnová západná Európa čelila dvojitej dileme rastúcej interdependencie a zvyšujúcich sa sociálnych požiadaviek. Vlády v prvom rade museli vyvinúť národné politické programy a vytvoriť politické elity. Už vtedy bolo zrejmé, že niektoré oblasti politiky by sa lepšie riadili na medzinárodnej úrovni, ale tradičné formy medzištátnej kooperácie zlyhávali. Integrácia bola preto prostriedkom, ako vyriešiť niektoré politické záležitosti. Európa sa však menej orientovala na integráciu, pri ktorej by šlo o progresívne odovzdávanie moci na nadnárodné authority. Kľúčovými aktérmi teda zostávajú vládne elity. Motivácia, ktorá ich viedla k integrácii, slúžila len na vylepšenie vládnych možností. Štáty tu slúžia na kontrolovanie integračného procesu. Vznik liberálneho intergovernmentalizmu priniesol do EÚ debaty o autonómii štátu a domácej politike, interdependencii a medzinárodnej spolupráci.

Zaujímavú perspektívu vyvinul Wolfgang Wessels, jeho hlavnou otázkou je, ako vznikajú integračné zlomy. Na rozdiel od neofunkcionalizmu neverí, že integrácia je výsledkom lineárneho procesu. Na druhej strane však neuznáva ani čisto realistickú perspektívu o páde a kolapse celého systému vládnutia v EÚ. Vlády podľa neho vyhľadávajú integráciu, aby riešili problémy, ktoré majú spoločné. Tie pramenia aj z domácej politiky, aj globálneho prostredia. Zatiaľ čo A. S. Milward

¹⁸³ Tokár, L.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s.122.

¹⁸⁴ Milward, A. S.: *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*. London: Methuen, 1984.

Milward, A. S.: *The European Rescue of the Nation State*. London: Routledge, 1992.

pozerá na integráciu ako na spôsob ako zachovania stanoveného poriadku, Wessels spája rast EÚ so základnými zmenami v štýle a spôsobe vládnutia vo vnútri členských štátov. Ide o spájanie sektorov kvôli riešeniu problémov, čo vyvoláva vznik fúzií, čím vzniká aj rozptýlenie zodpovednosti. Wessels prirovnáva systém európskej integrácie k federálnemu Nemecku.

Intergovernmentalisti sa líšia od realistov, pretože vnímajú, že politika európskej integrácie sa odohráva vo veľmi špecifickom inštitucionálnom prostredí.

Ako intergovernmentalisti narábajú s inštitúciami EÚ možno najlepšie ukázať na diele A. Moravcsika, ktorý vychádza z liberálnej tradície. Jeho dielo nemožno považovať ani za realistické, ani za neorealistické, je intergovernmentalistické. Neustále kritizuje neofunkcionalizmus, alebo ako ho on nazýva, nadnárodný inštitucionalizmus. Ovplyvnil ho Robert Keohane (1989). Inštitúcie môžu mať rôzne formy: môžu byť účelové, kvázi ústavné poriadky ako EÚ, alebo špecifické režimy, alebo môžu jednoducho ustanovovať normy interakcie medzi štátmi.¹⁸⁵ Jednoznačne však R. Keohane tvrdí, že úroveň inštitucionalizácie ovplyvňuje správanie štátov.

Štáty vykonávajú svoje záujmy v anarchickom prostredí. To je zmenené prítomnosťou inštitúcií¹⁸⁶. Štáty využívajú inštitucionálne prostredie EÚ za cieľom domácej legitímácie a úsilia o preferencie. Inštitucionalizmus akceptuje základné tvrdenie intergovernmentalizmus o ústrednom postavení vlád členských štátov pri tvorbe a rozvoji inštitúcií EÚ. Krok, ktorý má inštitucionalizmus navyše je to, že poukazuje zároveň na centrálnosť inštitúcií. Veľa analýz sa zaoberá práve vzťahom medzi štátmi a inštitúciami na európskej úrovni. Skúmalo sa, prečo štáty súhlasili s vytvorením inštitúcií ako EÚ. Podľa Geoffreyho Garetta išlo

¹⁸⁵ Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 142.

o najvýhodnejší spôsob, ako boli štáty ochotné oklieštiť svoju autonómiu. Tvrdí, že prostredie, ktoré vytvárajú inštitúcie umožňuje niektorým štátom alebo koalíciám štátov presadzovať svoje záujmy na fóre.

Liberálny intergovernmentalizmus v sebe zahŕňa navonok dve protichodné tendencie medzinárodných vzťahov: liberálnu teóriu národných preferencií a intergovernmentalistické analýzy medzištátneho vyjednávania. Ide o kombináciu realistickej a liberálnej tradície. Keby sme mali porovnať liberálny intergovernmentalizmus a neofunkcionalizmus ako prístupy pre štúdium európskej integrácie, neofunkcionalizmus zdôrazňuje skôr vnútorný technokratický konsenzus, liberálny intergovernmentalizmus hľadá skôr na vnútorný koaličný zápas. Zatiaľ čo neofunkcionalizmus zdôrazňuje možnosť povýšiť spoločné záujmy, liberálny intergovernmentalizmus podčiarkuje úlohu relatívnej moci. Neofunkcionalizmus vyzdvihuje aktívnu úlohu nadnárodných úradníkov pri vyjednávaní, liberálny intergovernmentalizmus zdôrazňuje pasívnu úlohu inštitúcií a autonómiu národných lídrov.

Podľa Ľubomíra Tokára¹⁸⁷ liberálny intergovernmentalizmus nie je teóriou, ktorá by slúžila na vysvetlenie obyčajných, denno-denných rozhodnutí, ktoré sa prijímajú v inštitúciách EÚ. Aby splnila túto úlohu, je konštruovaná príliš všeobecne a opatrne. Má za cieľ vysvetliť len „zlomové okamihy“ integrácie, kľúčové rokovania o zmene zakladajúcich zmlúv.

Moravcsikov liberálny intergovernmentalizmus veľkou mierou ovplyvnil štúdium európskej integrácie. Výskumníci považovali tento smer za veľkú pomôcku pri formulovaní hypotéz a v usporiadaní dát.

¹⁸⁶ Cornett, L. and Caporaso, J. A.: „*And still it moves!*“ *State Interest and Social Forces in the European Community* in: J. N. Rosenau and E.-O. Czempiel (eds), *Governance without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 233, in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 142.

¹⁸⁷ Tokár, Ľ.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s. 124.

2.5.4 Konfederalizmus a konsociativizmus

Existujú aj ďalšie štátocentrické prístupy: konfederalizmus a konsociativizmus. Najkomplexnejšiu prácu o EÚ ako o konfederácii napísal Murray Forsyth¹⁸⁸ *Unions of States*. Jeho hlavným cieľom bolo, aby vznikla dobrovoľná asociácia štátov so spoločným záujmom vybudovať väčší trh. To, čo iní nazývajú európskou integráciou je v podstate zhluk záujmov malých skupín štátov, aby si zaistili svoje záujmy v medzinárodnom systéme. Inštitucionalizácia je potrebná, aby si zaistili dlhú pôsobnosť a stabilitu. Odporcovia zas namietajú, že len preto, že EÚ nemôže byť federáciou, ani jednoduchým medzištátnym systémom ešte neznamená, že bude automaticky konfederáciou.

Pohľad na EÚ z hľadiska konsociácie je spojený s menom Paula Taylora.¹⁸⁹ Myšlienka konsociácie vznikla zo zvedavosti, ako hlboko rozdelené spoločnosti dokážu dosiahnuť vládnú stabilitu. Dielo Arenda Lijpharta¹⁹⁰ ukazuje, že budovanie súdnych inštitúcií a rozvoj konsenzuálnej politickej kultúry medzi elitami môže byť dostatočnou podmienkou pre rozpoltené spoločnosti. Lijphartov model konsociatívneho rozhodovania spočíva na veľkej koalícii (nie na väčšine) a na práve veta pre každú z prítomných elít. Moc by mala byť rozdelená medzi vládne elity proporčne podľa počtu obyvateľov, ktorých zastupujú.

Konfederatívny a konsociatívny prístup obracajú pozornosť na to, čo James Caporaso¹⁹¹ nazýva ontologickou fázou štúdií EÚ. „Akým druhom

¹⁸⁸ Forsyth, M.: *Unions of States: The Theory and Practise of Confederation*. Leicester: Leicester University Press, 1981.

¹⁸⁹ Taylor, P.: *International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process*. London: Pinter, 1993.

Taylor, P.: *Consociationalism and Federalism as Approaches to International Integration*, in: Groom, A. J. and Taylor, P. (eds), *Frameworks for International Co-operation*. London: Pinter, 1994.

¹⁹⁰ Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven, CT: Yale University Press, 1977.

Lijphart, A.: *Consociational Democracy*, in: Bogdanor, V. (ed). *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*. Oxford: Blackwell, 1991.

¹⁹¹ Caporaso, J. A.: *The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Moder?*, *Journal of Common Market Studies* 34 (1), 1996.

entity je vlastne EÚ?“ Dimitris Chrysochoou¹⁹² spája tieto dva prístupy dokopy, konfederálny konsociativizmus ako cestu medzi intergovernmentálnym a federálnym usporiadaním EÚ v post - maastrichtskom období. Definuje ho ako politika, „ktorej kultúrne odlišené a politicky organizované jednotky sú spojené do konsenzuálne predpripravenej formy únie pre zvláštne účely bez straty ich národnej identity alebo vzdania sa ich individuálnej suverenity vyššej centrálnej autorite.“¹⁹³ Sila tejto tézy spočíva v tom, že zatiaľ zodpovedá súčasnej forme európskej integrácie.

2.6 Konštruktivizmus

Ide o jeden z posledných príspevkov k debate o európskej integrácii zo sociologickej a kultúrnej perspektívy z deväťdesiatych rokov dvadsiateho storočia. Konštruktivizmus sa vyvinul zo širšej disciplíny medzinárodných vzťahov, kde po konci studenej vojny vládla nespokojnosť s dominujúcimi racionalistickými teóriami. Konštruktivizmus upriamuje pozornosť na subjektívne a intersubjektívne domnienky aktérov, zahrňujúc normy, identity a kultúry, ako dôležité príčiny politických záverov.¹⁹⁴ Podľa toho sa politickí aktéri nie vždy rozhodujú len na základe materiálneho benefitu a osobných kalkulácií.

Pri konštruktivizme nejde o teóriu *per sé*, skôr o sociologický prístup k štúdiu reality. Konštruktivizmus nie je teóriou politiky, ale jedným z prístupov, akým sa dá analyticky uchopiť politika.

¹⁹² Chrysochoou, D. N.: *Democracy and Symbiosis in the European Union: Toward a Confederal Consociation*. West European Politics 17 (4), 1994.

Chrysochoou, D. N., Tsinisizelis, M. J., Stavridis, S. and Infantis, K.: *Theory and Reform in the European Union*. Manchester: Manchester University Press, 1999.

¹⁹³ Chrysochoou, D. N., Tsinisizelis, M. J., Stavridis, S. and Infantis, K.: *Theory and Reform in the European Union*. Manchester: Manchester University Press, 1999, s. 49 in: Rosamond, B.: *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000, s. 150.

¹⁹⁴ Eilstrupe-Sangiovanni, M.: *Debates on European Integration*, New York: Palgrave Macmillan, 2006, s. 393.

Konstruktivismus, ktorý sa podľa Ľ. Tokára¹⁹⁵ nazýva v teóriách európskej integrácie aj sociologickým inštitucionalizmom, si kladie otázky, ktoré sú pri iných teóriách úplne irelevantné. Ide o otázku, ako vôbec vznikli záujmy, s ktorými aktéri vstupujú do interakcie, resp. aká identita je ich zdrojom.¹⁹⁶ Konštruktivismus sleduje aj to, ako pôsobenie v rámci inštitúcie mení identitu členských štátov, na jej základe definované záujmy a ako vplýva na konanie štátov.

Konstruktivismus má mnoho obmien, od tzv. „soft“ konštruktivismu až po viac radikálne „reflektivistické“ prístupy.

Neexistuje jeden jediný konštruktivistický prístup ani v teórii medzinárodných vzťahov ani v európskych integračných štúdiách. Na rozdiel od všeobecnej teórie medzinárodnej politiky, na konštruktivismus by sa malo nazerať ako na „konceptiu dáždika“, pod ktorý sa dajú zahrnúť rôzne teoretické záujmy a výskumné stratégie. V ontologických termínoch sa konštruktivismus často opisuje ako „stred“ medzi racionalistickými a reflektivistickými prístupmi.¹⁹⁷ Na jednej strane racionalistické modely (či už neorealisticke alebo neoliberalne) pojednávajú s normami ako náhodnými fenoménmi, aby ovplyvnili správanie štátu. Myšlienky a interpretácie slúžia na zvýrazňovanie materiálnych záujmov. Na druhej strane reflektivistické teórie stavajú na

¹⁹⁵ Tokár, Ľ.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s.126.

¹⁹⁶ Tokár, Ľ.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s.126.

¹⁹⁷ Adler, E.: *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics*, European Journal of International relations, 3, 1997, s. 319-363.

Christiansen, T., Jorgensen, K.E. and Wiener, A.: *The Social construction of Europe*, Journal of European Public Policy, 1999, 6(4), s. 528-544.

Katzenstein, P., Keohane, R.O. and Krasner, S.: *International Organization and The Study of World Politics*, International Organization, 1998, 52, s. 645-686.

interpretatívnej sociológii poznania, ktorá vidí v poznaní konštitutívum sociálneho sveta.¹⁹⁸

Sociálny konštruktivizmus tvorí akýsi stred medzi týmito dvoma extrémami. Konštruktivizmus sa zameriava na to, ako materiálny a subjektívny svet interagujú pri budovaní sociálnej reality. Celkovo sa konštruktivisti pozerajú na inštitúcie úplne inakšie ako teórie racionálnej voľby. Kým tieto sa sústreďujú na formálne atribúty európskych inštitúcií ako politická iniciatíva či dodatkové pravidlá, konštruktivisti sa ani tak nesústreďia na formálne atribúty, ale skôr na neformálne pravidlá, normy a zdieľané systémy hodnotenia, ktoré sa aspoň okrajovo dotýkajú záujmov aktérov. Zatiaľ čo teórie racionálnej voľby sa sústreďujú na to, ako inštitúcie regulujú správanie aktérov meniacimi sa kalkuláciami nákladov a výnosov, konštruktivisti sú zas toho názoru, že inštitúcie menia nielen materiálne motívy, ale aj samotnú identitu a preferencie aktérov. Keď aktéri konajú podľa určitých pravidiel, robia tak nie preto, že existujú vonkajšie sankcie, ale skôr preto, že si už „adoptovali“ povinnosti a obligácie, ktoré definujú identitu inštitúcie. Inštitúcie tak nemajú len regulatívnu, ale aj konštitučnú úlohu v politike.

Konštitutívny efekt inštitúcií pracuje cez proces „socializácie“, skrze ktorý si aktéri osvojujú pravidlá a normy. Socializácia je typický postupný proces, ktorý mení postoje aktérov niekedy nepostrehnuteľným spôsobom. Socializácia v medzinárodnej politike je definovaná ako proces, ktorý je namierený k tomu, aby štát prevzal ústavné praktiky, inštitucionalizované v jeho medzinárodnom prostredí. Internalizácia označuje proces transformácie pravidiel medzinárodného spoločenstva do domácich pravidiel.¹⁹⁹ Druhý, oveľa priamejší mechanizmus je cez „sociálne učenie“, cez ktoré aktéri získavajú nové záujmy cez argumentáciu, rokovanie a

¹⁹⁸ Eilstrupe-Sangiovanni, M.: *Debates on European Integration*, New York: Palgrave Macmillan, 2006, s. 394.

¹⁹⁹ Tokár, Ľ.: Východné rozšírenie EÚ: *Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s.127.

presvedčanie.²⁰⁰ Aktéri v Európskych inštitúciách prichádzajú do kontaktu s novými myšlienkami a názormi a tie menia ich doterajšie pravidlá a záujmy. Ich správanie sa mení tak, že môže byť nevysvetliteľné materiálnymi motívmi. Podľa racionalistického pohľadu, sociálna interakcia môže viesť k zmenám v stratégiách, ale identity a záujmy zostávajú fixné. Podľa konštruktivistov, sociálna interakcia a argumentácia je základom pre formovanie záujmu a identity.

Zdôrazňovanie konštitutívnej úlohy medzinárodných inštitúcií by mohlo viesť k mylnému názoru, že podľa konštruktivistov inštitúcie dokonca determinujú správanie aktérov. Kľúčovou konštruktivistickou premisou je fakt, že sociálne inštitúcie a aktéri sa navzájom ovplyvňujú.

Konštruktivizmus tiež vedie k úplne inému modelu rozhodovania ako racionálne modely. Racionalistické teórie ponímali medzinárodné vzťahy ako sériu strategických interakcií, v ktorých prvotný cieľ aktérov je maximalizovať svoje osobné záujmy. Keďže maximalizácia vlastného prospechu bola možná len spoluprácou, vyšla na povrch nutnosť koordinácie vzťahov. Kooperácia tak zostáva čisto inštrumentálna záležitosť.

Konštruktivisti naopak nechcú, aby boli politické akty robené logikou maximalizácie prospechu, ale logikou „apropriácie“ (vyhradenia, privlastnenia) a silným zmyslom identity. Aktéri konajú podľa toho, čo cítia, že je v danej situácii najvhodnejšie pre ich sociálnu rolu.

Umiernený konštruktivizmus sa dá zhrnúť nasledovne:

- inštitúcie (chápané ako kolektívne normy, pravidlá a procedúry) sú konštitutívne pre identitu aktérov, nie ako nátlak na správanie (u racionalistov)
- aktéri a štruktúry sa navzájom ovplyvňujú
- zmeny v myšlienkach a identite vedú k zmenám v politickej praxi.

²⁰⁰ Checkel, J.: *Social Construction and Integration*, Journal of European Public Policy, 6

2.6.1 Konštruktivizmus ako prístup k európskej integrácii

V deväťdesiatych rokoch 20. storočia sa aj v literatúre objavuje konštruktivizmus ako prístup na objasňovanie aspektov európskej integrácie. EÚ prakticky predstavovala veľmi dobrý príklad pre štúdium konštitutívnych efektov medzinárodných inštitúcií. Ako J. Checkel poznamenáva, EÚ je inštitucionálne husté prostredie s množstvom opakujúcich sa interakcií, ktoré podľa očakávaní konštruktivistov budú mať „socializačný efekt na aktérov“.²⁰¹ Niektorí konštruktivisti sa snažili analyzovať vytváranie politických identít v Európe.²⁰² Iní sa sústredili na úlohu myšlienok v integračnom procese. (M. Jachtenfuchs, C. Parsons). Veľká časť literatúry sa sústreďuje aj na tzv. „europeizáciu“, ako interakciu v rámci európskych inštitúcií, ktorá socializuje domácich aktérov a mení ich správanie v čase.

Príkladom konštruktivistického prístupu, ktorá sa sústreďuje na socializačný efekt európskych inštitúcií je článok J. Checkela o *Sociálnom konštruktivizme a integrácii*. V tomto článku J. Checkel prijíma niečo z racionalizmu aj historického inštitucionalizmu, ale zdôrazňuje, že oba tieto „izmy“ musia byť doplnené o konštruktivistické porozumenie inštitúcií. Aby dokázal, ako interakcie v rámci európskych inštitúcií „budujú“ identity a záujmy štátov a sociálnych aktérov, skúma aké normy sú na európskej úrovni a ako interagujú so sociálnymi aktérmi, keď dosiahnu národnú úroveň. Myslí si, že úspešné budovanie nových noriem na európskej úrovni je lepšie, ak vidia tí, čo rozhodujú, krízu alebo politický pád, lebo to otvorí nové možnosti na prehodnotenie doteraz existujúcich názorov.

Iní autori, ako napríklad T. Parsons sa viac sústreďujú na analýzu myšlienok v integračnom procese. T. Parsons tvrdí, že myšlienky sú veľmi dôležité pri politickom rozhodovaní, dokonca niekedy viac ako ekonomické faktory. Myšlienky sa uskutočnia s najväčšou pravdepodobnosťou vtedy,

(4), 1999, s. 545 - 560.

²⁰¹Checkel, J.: *Social Construction and Integration*, Journal of European Public Policy, 6 (4), 1999, s. 545 - 560 in: Eilstrupe-Sangiovanni, M.: *Debates on European Integration*, Palgrave Macmillan, New York, 2006, s.397.

keď materiálne tlaky nie sú určujúce alebo sú výsledky konzistentné s určujúcimi štrukturálnymi podmienkami. Toto bol prípad Európy pred rokom 1958. Povoynové štrukturálne podmienky vytvorili tlak na integráciu, ale netlačili Európu nejakým určitým smerom. Len určité vizionárske myšlienky priviedli Európu tam, kde je dnes. T. Parsons, aby dokázal kauzálny efekt myšlienok skúma situácie, kde protichodné myšlienky prevládli nad priamou organizáciou; kde politickí aktéri v objektívne podobných podmienkach mali rozličné názory.

Checkelovo aj Parsonovo dielo dokazuje, že umiernený konštruktivizmus je takmer kompatibilný s teóriou racionálnej voľby. Niektorí vedci dokonca urgovali syntézu racionalizmu a konštruktivizmu tým, že by mohli byť v dvoch rôznych sférach, skôr by sa dopĺňali ako si protirečili. Návrhy na syntézu racionalizmu a konštruktivizmu majú niekoľko foriem. Niektorí navrhli rozdelenie na oblasti „vysokého záujmu“ a „nízkeho záujmu“ ako cestu k rozličným sféram aplikácie. Oblasti vysokého záujmu môžu robiť racionálne kalkulácie, zatiaľ čo oblasti nízkeho záujmu sú oblasťami s nekalkulujúcim rozhodovaním.²⁰³

Konštruktivizmus je obyčajne stotožňovaný s odlišnou logikou individuálneho konania, ktorá je odlišná od racionalistických teoretických prístupov. Konštruktivizmus používa tzv. „logiku vhodnosti“.²⁰⁴ Aktéri do interakcie vstupujú už s vopred sformovanými racionálnymi preferenciami a konajú tak, aby ich realizovali s pokiaľ možno čo najväčšími ziskami alebo najmenšími nákladmi. Pre konkrétne kolo interakcie je však prijatý predpoklad ich stálosti a nemennosti. Na báze tejto logiky je tendencia

²⁰² Risse, T.: *Social Constructivism and European integration* in : Wiener, A. and Diez, T. (eds), *European Integration Theory*, Oxford, Oxford University Press, s. 159-176.

²⁰³ Aspinwall, M. and Schneider, G.: *Some Menu, Separate Tables: The Institutional Turn in Political Science and the Study of European Integration*, *European Journal of Political Research*, 2000, 38, s. 1-36.

March, J.G. and Olsen, J.P.: *The Institutional Dynamics of International Political Orders*, *International Organization* 52 (4), 1998, s. 943-969.

analyzovať komplexné rozhodnutia ako sled jednoduchších rozhodnutí, kde výstup z jedného kola interakcie predstavuje vstup do nasledujúceho.²⁰⁵ Podľa logiky vhodnosti medzinárodnej organizácie nielen obmedzujú alebo regulujú správanie aktérov, ale formujú ich identitu a záujmy.

Konstruktivistický výskum významne prispel k európskym integračným štúdiám, nielen čo sa týka definovania nemateriálnych záujmov v integračnom procese. Ich relatívna slabosť je však v ich metodologickom základe. Podľa konštruktivistov zohrávajú myšlienky nezávislú kauzálnu úlohu v rozhodovacom procese. V praxi je často ťažké rozlišovať myšlienky ako nezávislé príčiny. Mnoho konštruktivistov sa snaží o nejakú koreláciu medzi myšlienkami alebo normami a individuálnym správaním ako dôkazom, že „myšlienka zaväzuje“.

Ďalším dôvodom problému testovania konštruktivistov je nedostatočné množstvo hypotéz. J. Checkel tvrdí, že konštruktivisti minuli veľa času na to, aby skúmali ontologické odlišnosti medzi racionalistickými a konštruktivistickými perspektívami a nemali dostatok času na sformovanie hypotéz a podložit' ich skúmaniu. Preto podľa J. Checkela nemôže konštruktivizmus súťažiť s takými konvenčnými teóriami ako neofunkcionalizmus a liberálny intergovernmentalizmus.

2.6.2 Sociálny konštruktivizmus a neofunkcionalizmus

Konstruktivizmus zdieľa niekoľko aspektov neofunkcionalistickej teórie: dôraz na socializáciu, transfer lojality, možnosť aktérov znovu

²⁰⁴ March, J. G. - Olsen, J. P.: *The Institutional Dynamics of International Political Order*. In: International Organization, Cambridge: MIT Press, 1998, Vol. 52, No. 4 in: Tokár, Ľ.: *Východné rozšírenie EÚ: Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s.126.

²⁰⁵ Tokár, Ľ.: *Východné rozšírenie EÚ: Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii*. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005, s.126-127.

definovať svoje záujmy ako výsledok interakcie v rámci európskych inštitúcií. E. B. Haas dokonca tvrdí, že neofunkcionalizmus je vlastne akýmsi predchodcom konštruktivismu „umiernenej racionálnej voľby“. Ani neofunkcionalizmus nepovažuje preferencie aktérov za fixné. Akceptuje možnosť transformácie záujmov počas integračného procesu.

Existujú mnohé dôležité prepojenia medzi konštruktivismom a neofunkcionalizmom. Považujú integráciu za tú, ktorá dovedie aktérov k vyššiemu stupňu socializácie. Neofunkcionalizmus však nevenuje pozornosť socializácii ako takej v rámci európskych inštitúcií. Dá sa povedať, že konštruktivismus buduje na neofunkcionalizme a dopĺňa ho explicitnou teóriou identity a jej transformácie.

Existujú samozrejme aj skeptické úvahy o teoretickej príbuznosti konštruktivismu a neofunkcionalizmu. Neofunkcionalizmus zostáva stále na báze konzekventnej logiky, podľa ktorej sa integrácia objavuje, keď si sociálni aktéri uvedomia svoje záujmy a rozhodnú sa, že týmto záujmom budú lepšie slúžiť nadnárodné inštitúcie ako ich vlastné vlády. Je dôležité tiež zdôrazniť, že neofunkcionalizmus je založený na utilitaristicko-individuálnej logike. Úspešná integrácia závisí od „prekrývajúcich“ sa záujmov, nie od kolektívnych alebo zdieľaných. E. B. Haas v roku 1968 tvrdí, že integrácia bola založená na konvergentných pragmatických záujmoch, ktoré sa zhodovali hlavne s ekonomickým blahobytom a neboli posilnené hlbokým filozofickým alebo ideologickým výborom, ktorý by spolupracoval na spoločných cieľoch alebo hodnotách.²⁰⁶ Integrácia sa podľa neofunkcionalistov riadila hlavne podľa individuálnych preferencií, nie podľa zdieľaných hodnôt. Podľa takejto definície potom ťažko definovať neofunkcionalizmus ako predchodcu konštruktivismu.

²⁰⁶ Haas, E.B.: *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957*, 2nd edn Stanford, CA: Stanford University Press, 1968, s. xxiii.

3 Hodnoty európskeho integračného procesu

Hodnotám vo všeobecnosti sa venovala podkapitola 1.2. Táto kapitola má za úlohu zmapovať hodnoty európskej integrácie. Začíname historickým popisom vzniku Európskych spoločenstiev, lebo už samotný proces zahŕňa v sebe hodnotové posolstvo. Akcent je kladený na osobu Jeana Monneta, ktorý veľkou mierou svojím vizionárskym pragmatizmom prispel k vzniku zjednotenej Európy. Ďalej pokračujeme so samotnou metódou Jeana Monneta, ktorá sa dá považovať za hodnotové východisko. Potom sa dostaneme k hodnotám otcov zakladateľov Európskych spoločenstiev, akými boli mier, prosperita a supranacionalizmus a uvidíme, ako ovplyvnili integračný proces. Ďalej prejdeme k súčasným hodnotám európskeho projektu, ktoré sú buď deklarované priamo v zakladajúcich textoch ES, alebo nie sú priamo deklarované, ale vyplývajú z podstaty únie. Samostatnou vednou disciplínou sú dnes hodnotové štúdie európskej integrácie a tie si predstavíme v tretej podkapitole. Hodnotových štúdií sa priamo dotýka aj náboženský a morálny pluralizmus v súčasnej Európe.

3.1 Jean Monnet a európska integrácia

„Naše Spoločenstvo nie je asociáciou výrobcov uhlia a ocele. Je to začiatok Európy.“

Jean Monnet²⁰⁷

Keď bola založená Spoločnosť národov, medzi jej čelnými predstaviteľmi boli aj dvaja blízki priatelia. Britský štátny úradník Arthur Salter, ktorý bol riaditeľom hospodárskej a finančnej sekcie Spoločnosti a zároveň pôsobil ako generálny tajomník Reparačnej komisie. Jeho o sedem rokov mladší priateľ Jean Monnet mal len tridsaťjeden rokov, keď bol menovaný za zástupcu generálneho tajomníka Spoločnosti. Monnet si

²⁰⁷ Monnet, J.: *Memoirs*, Paris: editions Fayard, 1976, s. 392.

vedel získať vplyvných priateľov, bol rodeným zákulisným organizátorom, vedel ostatných presvedčiť o projektoch, ktoré sa mu páčili. Už na mierovej konferencii v Paríži si získal veľa vplyvných priateľov a počas troch rokov kedy pôsobil v Spoločnosti národov si ich získal ešte viac. Úzko spolupracoval s A. Salterom. J. Monneta však mrzelo, že v Spoločnosti mal každý členský štát právo veta, takže sa muselo rozhodovať len jednomyseľne.²⁰⁸

V roku 1932 sa dostal ako bankár do Číny, kde už pôsobil jeho priateľ A. Salter pre Spoločnosť národov ako poradca vlády pre reorganizáciu železničného systému v krajine. Keď J. Monnet videl, ako sa Čína zvrháva v chaos a Spoločnosť národov sa na to iba prizerala, utvrdilo ho to v presvedčení, že mier a bezpečnosť medzi národmi môžu zaručiť len nadnárodné inštitúcie.

A. Salter vydal v roku 1931 zbierku úvah pod názvom *The United States of Europe*, kde sa zaoberá možnosťou vybudovania federálnej Európy v rámci Spoločnosti národov. Ich organizácia by mala byť na rovnakom princípe ako u Spoločnosti národov, mala by mať svoj Sekretariát, Radu ministrov, Parlamentné zhromaždenie a Súdny dvor. Ústredným zdrojom moci by mal byť „sekretariát“, stály orgán zložený z úradníkov lojálnych voči novej organizácii. Sekretariát mal mať väčšiu právomoc ako národní ministri. „Nový medzinárodný úradník, ktorého Spoločenstvo národov potrebuje, je vo svetových dejinách niečo doposiaľ nevídaného.“²⁰⁹ Tento nadnárodný princíp inšpiroval o tri desaťročia neskôr jeho priateľa Monneta k založeniu Európskeho hospodárskeho spoločenstva, cielene zamýšľaného ako zárodok Spojených štátov európskych.

²⁰⁸ Svoje pocity zhrnul takto: „Plne som si uvedomil silu štátu, ktorý môže povedať nie medzinárodnému orgánu, ktorý nemá žiadnu nadnárodnú moc. Dobrá vôľa medzi ľuďmi ani medzi národmi nestačí. Je potrebné mať aj medzinárodné zákony a inštitúcie. Okrem niektorých praktických, ale obmedzených aktivít, ktorých som sa zúčastnil, bola pre mňa Spoločnosť národov sklamaním.“ in: Bromberger, Merry and Serge (1969), *Jean Monnet and The United States of Europe* (New York, Coward-McCann), s. 19.

²⁰⁹ Salter, A.: *The United States of Europe*, London: George, Allen and Unwin, 1931, s. 92.

Jedným z výrazných rysov Monnetovho triumfu bolo, že výsledok bol takmer totožný s tým, čo predpovedal A. Salter. Ten vo svojom návrhu Spojených štátov európskych vychádzal zo štruktúry Spoločnosti národov. Presne takú štruktúru, ako predpovedal, mala aj Monnetova únia. Len namiesto Sekretariátu mala tzv. Vysoký úrad. Rovnaký model sa neskôr preniesol aj na Európske hospodárske spoločenstvo a Európsku úniu.

Často sa však na tento aspekt zabúda. Mená A. Saltera ako aj L. Loucheura sa vytratili.

Francúzsko sa po druhej svetovej vojne nachádzalo v dileme: buď podľahne Amerike a tak umožní Nemecku, aby získalo kontrolu nad Porýním a Sárskom, alebo si zachová pevnú pozíciu a bude sa snažiť nájsť vzťah s nemeckým susedom. Zdalo sa, že ide o neriešiteľný problém tradičnej diplomacie, ktorý vyriešil Jean Monnet.²¹⁰ Robert Schuman, muž ktorý si prial, aby sa vojna už nikdy neopakovala, položil J. Monnetovi otázku, čo robiť s Nemeckom? Jean Monnet sa vzápätí začal sám zaoberať touto myšlienkou. Vedel, že hlavný problém sa vtedy nazýval Nemecko, no zároveň vedel, že sa nemohol riešiť jeho pokorením zo strán víťazných štátov. V tomto Monnet nevidel cestu ani riešenie celoeurópskej otázky. Vychádzal z medzinárodnej politiky a dobre pozoroval všetky dovtedajšie pokusy o integráciu, od kongresu v Haagu v roku 1948, cez Organizáciu európskej ekonomickej spolupráce, ktorá však zohrávala len úlohu koordinátora činností, až po Radu Európy, ktorá vznikla v roku 1949. Tá však tiež disponovala len konzultatívnymi funkciami. Monnetovi bolo jasné, že vytvoriť nejaký inštitucionálny kompletný celok by bola úplná ilúzia, lebo počítal so zdržanlivosťou štátov. Vypracoval teda projekt, ktorý v posledných aprílových dňoch v roku 1950 predložil R. Schumanovi, ktorý po niekoľkých dňoch vyhlásil: „Čítal som ten projekt a osvojil som si ho.“ Komunikoval tento návrh do Bonnu Konradovi Adenauerovi, vtedajšiemu kancelárovi a ten dal okamžitý súhlas, prijal návrh s nadšením.

²¹⁰ Jean Monnet bol v tom období komisárom pre francúzske plánovanie modernizácie, menovaný Charlesom De Gaulleom v roku 1945.

9. mája 1950 R. Schuman usporiadal tlačovú konferenciu v salóne de l'Horloge du Quai d'Orsey. Svoj prejav začal takto: „*Nie je to viac otázka márných slov, ale odvážneho konštitutívneho aktu. Francúzsko konalo a dôsledky jeho konania môžu byť nesmierne. Dúfame, že také budú. Konalo hlavne kvôli mieru. Aby mohol mier skutočne dostať svoju šancu, je potrebné, aby bola Európa. Takmer päť rokov po bezpodmienečnej kapitulácii Nemecka, Francúzsko uskutočňuje prvý rozhodný krok pri budovaní Európy a pripojí sa k Nemecku. Európske podmienky by sa tak mali úplne zmeniť. Táto transformácia umožní ďalšie akcie, ktoré sú ešte dnes nemožné (...)*”²¹¹

V tom istom okamihu sa v Nemecku kancelár K. Adenauer stretol s novinármi, aby zverejnil francúzsky návrh, o ktorom vedel dovtedy len on sám zo súkromného listu od R. Schumana. Nemecko súhlasilo.

Bola to veľkorysá ponuka Nemecku, aby sa tieto dve krajiny spojili pri výrobe uhlia a ocele s myšlienkou na ďalší rozvoj spolupráce. Bola to jediná cesta ako odstrániť obavu z nadvlády nemeckého priemyslu. Uhlie a oceľ predstavovali ekonomickú moc a arzenál pre vojenské zbrane. Táto dvojitá moc im v tom období pripisovala významnú symbolickú hodnotu, ktorú dnes pripisujeme jadrovej energii. Išlo teda o veľký projekt, aby sa tento typicky národný priemysel zlúčil pod spoločnú autoritu, aby tak mohol garantovať mier ďalším generáciám.

Deklarácia z 9. mája 1950 obsahovala niekoľko základných princípov.²¹²

²¹¹ Robert Schuman pri slávnostnom prejave 9. mája v salóne de l'Horloge du Quai d'Orsay in: Fontaine, P.: *Une idée neuve pour l'Europe*, Bruxelles: Office des publications officielles des Communautés Européennes, 2000, s. 13.

²¹² Európa sa nevytvorí odrazu, ale cez konkrétne realizácie. Je potrebné nastoliť „skutkovú solidaritu”.

Storočnú opozíciu medzi Nemeckom a Francúzskom je potrebnú odstrániť: návrh sa mal dotýkať hlavne týchto dvoch krajín, ale je otvorený všetkým ostatným európskym národom, ktoré sa zhodujú s týmito cieľmi.

Okamžitá akcia sa mala rozbehnúť na „ohraničenej, ale presne vymedzenej oblasti”: francúzsko-nemecká produkcia uhlia a ocele, má byť delegovaná Vysokej spoločnej autorite.

Fúzia týchto ekonomických záujmov prispeje k zvýšeniu životnej úrovne a k zavedeniu spoločnej ekonomiky.

J. Monnet si uvedomoval, že nič trváce nedosiahne bez inštitúcií, preto začal konať. Pred vytvorením Európskeho spoločenstva uhlia a ocele navštívil K. Adenauera, aby mu vyjadril nosné myšlienky.²¹³

20. júna 1950 Francúzsko zvolalo medzivládnu konferenciu do Paríža, ktorej predsedal J. Monnet. K okrúhlemu stolu prijali pozvanie aj krajiny Beneluxu a Taliansko. J. Monnet prehovoril: „*Sme tu, aby sme uskutočnili spoločné dielo, nie aby sme rokovali o výhodách, ale aby sme hľadali naše výhody v spoločnej výhode. Iba ak odstránime z našich diskusií všetky čiastkové pocity, potom nájdeme spoločné riešenie. V miere, v akej sa my zjednotíme sa budú meniť aj naše metódy.*“²¹⁴

18. apríla 1951 bola podpísaná zmluva ESUO, bola ratifikovaná šiestimi štátmi²¹⁵ a 10. augusta 1952 sa vytvorila v Luxembursku Vysoká Autorita, ktorej predsedal Jean Monnet. Išlo o vytvorenie úplne nového právno - politického systému, ktorý mal byť trvalý.²¹⁶ Monnet prikladal inštitúciám veľký význam, nakoľko ak sú dobre vybudované, môžu

Rozhodnutia Vysokej Autority budú zaväzovať štáty, ktoré pod ňu budú patriť. Bude zložená z nezávislých osobností na systéme paritného zastúpenia. Rozhodnutia budú záväzné.

²¹³ Monnet povedal: „*Chceme ustanoviť vzťahy medzi Francúzskom a Nemeckom na úplne novom základe, zmeniť to, čo ich rozdeľovalo, hlavne vojnový priemysel, na spoločnú výhodu, ktorá by bola výhodou aj pre celú Európu. Tak Európa znovu nájde svoju úlohu, ktorú mala vždy vo svete a stratila ju pre svoje rozdelenia. Jej jednota nepoškodí jej rôznorodosti práve naopak. Táto rôznorodosť, ktorá je jej bohatstvom bude prospešná pre celú civilizáciu a ovplyvní aj vývoj mocností, akou je Amerika. Francúzsky návrh je teda vo svojej podstate politický. Má v sebe aj morálny aspekt.*“ Adenauer ho vypočul a povedal: „*...Pozerám sa na celé toto dielo z jeho najvyššieho aspektu: patrí k morálnemu poriadku. Máme morálnu zodpovednosť za naše národy, nie technickú. Už dvadsaťpäť rokov čakám na túto iniciatívu. Keď sa k nej pripojíme, moja vláda a moja krajina nebudú mať sekundárne hegemonistické zámery. Nemecko vie, že jeho osud je spojený s osudom západnej Európy. Považujem realizáciu francúzskeho návrhu za najdôležitejšiu úlohu, ktorá ma očakáva. Ak sa mi ju podarí naplniť, myslím, že som nepremárnil život.*“ In: Monnet, J.: *Cittadino d'Europa: 75 anni di storia mondiale*. Milano: Rusconi, 1978, s. 233-234.

²¹⁴ Monnet, J.: *Mémoires*. Paris: editions Fayard, 1976, s. 378.

²¹⁵ Francúzsko, Nemecko, Holandsko, Belgicko, Luxembursko a Taliansko; Francúzsky Parlament ratifikoval zmluvu až 13. decembra 1951 s 377 hlasmi, proti bolo 233, hlavne komunisti a gollisti.

²¹⁶ Na prvý pohľad sa zdalo, že ide o ekonomické zjednotenie, avšak sám Monnet to charakterizuje od prvej chvíle ako dôležité politické rozhodnutie, pretože poukázalo na obmedzenosť národnej suverenity a ukázal cestu, ktorou sa krajiny budú uberať pri svojom zjednocovaní, ktoré malo vyústiť v politickej oblasti.

spôsobiť postupnú zmenu správania sa. Dokážu totiž akumulovať kolektívnu skúsenosť.²¹⁷

Preambula zmluvy ESUO je zložená z piatich krátkych paragrafov a obsahuje celú filozofiu, ktorou sa inšpirovali zakladatelia európskeho domu.

- Byť si vedomí, že svetový mier môže byť udržateľný len cez také vyvinuté úsilie, aké je nebezpečenstvo, ktoré ho ohrozuje;
- Presvedčenie, že príspevok, ktorý môže organizovaná a živá Európa priniesť civilizácii k udržaniu mierových vzťahov je nevyhnutný;
- Vedomie, že Európa sa vytvorí len cez konkrétne realizácie, založené na solidarite faktu a na spoločných základoch ekonomického rozvoja;
- Stará sa, aby prispela k rozvoju jej základnej produkcie a tým zvýšením životnej úrovne a pokroku mieru;
- Rozhodnutie nahradiť storočnú rivalitu fúziou ich základných záujmov cez vytvorenie ekonomického spoločenstva, išlo o prvé náznaky širšieho a hlbšieho spoločenstva medzi ľuďmi, ktorí boli dovtedy krvavo rozdelení (...)²¹⁸

Vznikla vysoká Autorita ako hlavný nadnárodný orgán, Rada ministrov, Zhromaždenie ako parlamentný orgán a tiež prvý Súdny orgán, Súdny dvor.

²¹⁷ Vzniklo prvé Európske Spoločenstvo, ktorého zrod doprevádzal Monnet slovami: "Európska únia sa nemôže zakladať len na dobrej vôli. Sú potrebné aj pravidlá. Vďaka tragickým udalostiam, ktoré sme prežili sme boli možno múdrejší. Ale ľudia pominú a prídu ďalší, ktorí ich nahradia." In: Monnet, J.: *Cittadino d'Europa: 75 anni di storia mondiale*. Milano: Rusconi, 1978, s. 289.

²¹⁸ Fontaine, P.: *Une idée neuve pour l'Europe*. Bruxelles: Office des publications officielles des Communautés Européennes, 2000, s. 17-18.

3.1.1 Monnetova metóda - hodnotové východisko

„Nejde len o konvenčný nástroj, ale o revolučnú a takmer mystickú koncepciu.“

Harold Macmillan o Monnetovom „Schumannovom“ pláne²¹⁹

Pracovná metóda Jeana Monneta spočívala v tom, že založil tím kompetentných a motivovaných ľudí. Práve tu sa zrodili inovatívne riešenia.

Veľmi dobre vystihol prínos Jeana Monneta Max Kohnstamm, predseda Európskeho Univerzitného Inštitútu v roku 1971: „*Existuje len zopár mužov, o ktorých sa dá povedať „bez neho by Európske spoločenstvo nejestvovalo“*, možno to s určitosťou povedať o Jeannovi Monnetovi.“²²⁰

Jean Monnet bol veľkým štátnikom, ale nikdy nebol vo vláde, ani na čele strany či nejakej organizácie (okrem Európskeho spoločenstva uhlia a ocele a Francúzskeho výboru pre plánovanie), ktoré sám vytvoril. Je prvým nositeľom čestného občianstva v Európe, vždy sa riadil svojou múdrosťou a inteligenciou, no zároveň bol človekom so širokým srdcom.²²¹ Jeho prácu a životný postoj M. Albertini ohodnotil ako meditáciu, nakoľko v dnešnom komplexnom a organizovanom svete človek len málokedy dokáže urobiť niečo sám od seba, pretože sa zdôrazňuje jeho osobná nemohúcnosť.

Na koncepcii J. Monneta možno pozorovať niekoľko politických cností²²² (múdrosť, odvážnosť, spravodlivosť, miernosť), ktoré politická etika považuje za nevyhnutné pre politické konanie s veľkým dosahom. Z

²¹⁹ Horne, A., *MacMillan 1894-1956*, Londýn: MacMillan, 1988, s. 315.

²²⁰ Mr. Max Kohnstamm v úvode k prednáškovému cyklu o Jeannovi Monnetovi, 27. 10. 1977 In: <http://www.eui.it>

²²¹ i Mr. Max Kohnstamm v úvode k prednáškovému cyklu o Jeannovi Monnetovi, 27. 10. 1977 In: <http://www.eui.it>

²²² Cnosť znamená vytrvalosť v dobrom a správnom. Zahŕňa duševnú schopnosť, vôľovú pripravenosť a emocionálne zameranie nachádzať s určitou istotou to, čo je dobré a správne v rôznorodosti a premenlivosti životných situácií. Cnosti sa nemožno naučiť len čisto teoreticky, možno ich získať v životnej praxi.

tohto dôvodu možno považovať koncepciu J. Monneta aj za hodnotové východisko.

Najdôležitejšia zo všetkých politických cností je múdrosť, lebo navzájom spája poznanie a vôľu, myslenie a konanie. Dobro netreba hľadať vo svete „hodnôt“ ďaleko od skutočnosti, ale treba ho spoznať v jeho principiálnej štruktúre a v jeho dejinnej konkrétosti. Je to schopnosť v danej situácii viesť do praxe všeobecné zásady. Práve múdrosť bola obzvlášť potrebná v procese integrácie. Zorientovať sa v zložitom stave vecí, zobrať do úvahy rôzne sociálne a historické aspekty v konfliktných vzťahoch, na to sa podujal J. Monnet. Politická múdrosť sa neho prejavila v hľadaní prostriedkov ako dosiahnuť mier, slobodu, spravodlivosť, navonok ciele, ktoré boli nekonfliktné, sporné však boli prostriedky na ich dosiahnutie. Úspech závisel aj od racionálnej kvality jeho politického konania. Súčasťou politickej múdrosti je zváženie všetkých možností, rozhodnutie v danom okamihu histórie, ďalej obratnosť ako schopnosť zachovať sa v neočakávaných situáciách a voliť pritom taktiku. Neoddeliteľnou súčasťou politickej múdrosti je aj predvídavosť.

Stratégia, na ktorú poukazoval Monnet pri budovaní európskej integrácie môže byť definovaná ako gradualistická, postupná, či funkcionalistická. Európske spoločenstvo uhlia a ocele (ESUO) predstavuje model, ktorý neskôr prešiel mnohými variantmi. Monnet cítil, že existoval jediný spôsob, ako predísť napätiu medzi Francúzskom a Nemeckom: „Konkrétnymi a rozhodnými akciami na ohraničenom, ale presne definovanom bode, ktorý spôsobí podstatnú zmenu a následne zmení celkový problém ako taký“. (Memorandum, 3. mája 1950). Vytvorenie ESUO potvrdilo výsledky, ktoré prorokoval J. Monnet. S pacifikáciou Francúzska a Nemecka sa zmenili všetky aspekty európskeho problému. Bol to posun od konfrontácie a hrozby použitia sily k politike spolupráce a postupom času bolo možné rozvíjať zárodky demokratickej sily, ktorú v sebe obsahoval projekt ESUO.

J. Monnet nazýva svoju novú metódu „metódou dialógu“ medzi európskym organizmom a národnými vládami. Táto metóda je úplne nová,

nevyžaduje si centrálnu vládu, ale vedie k spoločným rozhodnutiam v Rade ministrov. Parlament a Súdny dvor len zvýrazňujú komunitný charakter tejto množiny. Táto metóda je skutočným *federalizátorom* Európy.

J. Monnet, i keď bol spočiatku predsedom Vysokej Autority sa po niekoľkých rokoch stiahol, lebo ako sám tvrdil, zobrať na seba zodpovednosť, ak máš za cieľ zjednotiť Európu, znamená zapojiť aj zodpovednosti iných, aby mohli oni ovplyvňovať ľudí svojimi politickými rozhodnutiami. V októbri 1955 Monnet založil Komitát Akcie pre Spojené Štáty Európy. Išlo o akýsi druh politického orgánu, ktorý združoval zástupcov a delegátov za jednotlivé organizácie a združenia, a mal za úlohu zaistiť, aby na základe spoločných rozhodnutí konali všetci jednotne a podporili tak zjednotenie Európy. Vlastne išlo o realizáciu toho, na čom sa v máji 1955 dohodli ministri zahraničných vecí členských štátov v Messine: zaviesť plodné pracovné procedúry, to znamená zriadiť prácu delegátov a vládnych expertov, ktorí by pomáhali pri vypracovávaní podkladov a usmerňovaní Spoločenstva. Ku Komitátu sa pridali aj socialisti, ktorí spočiatku stáli na druhej strane. Prvýkrát sa dokázali ľudia zjednotiť na cieľoch zahraničnej politiky aj napriek vnútorným straníckym rozdeleniam. Nešlo o nové európske hnutie, ani o novú politickú federalistickú stranu, ale o novú metódu akcie, ktorá bola dovtedy neznáma, ale presadzovala sa s optimizmom a bolo ju potrebné vyskúšať.

Vytvorenie Komitátu, ktoré bolo ohlásené v rovnaký čas vo všetkých šiestich hlavných mestách označovala tlač za dôležitý politický krok, hlavne kvôli súhlasu a vstupu nemeckých sociálnych demokratov. Táto nová metóda, ktorá sa tiahla ponad politické rozdelenia umožnila, aby sa stretlo asi tridsať zodpovedných za sedem krajín, ktorí predstavovali asi dvadsať veľkých politických demokratických strán a asi desať najväčších nekomunistických odborových centrál. Všetci mali rovnaký cieľ a presvedčenie: prispieť k jednote Európy a to bola skutočná morálna sila. Iba myšlienka mierovej komunity národov mohla dať dokopy týchto ľudí, ktorí predstavovali rôznorodosť európskeho politického spektra. Za dvadsať rokov sa podarilo nastoliť trvalé a hlboké medziľudské vzťahy, čo

umožňovalo verejne konať a meniť chod vecí. Nakoľko tieto vzťahy a samotný Komitát ovplyvnili európsku integráciu a rozhodovanie verejných činiteľov v krajinách by mohli svedčiť len jeho členovia, ale J. Monnet vo svojej autobiografii uznáva, že išlo o strategické a ťažké okamihy histórie, v ktorých bolo práve toto spoločenstvo vysokých funkcionárov na nadnárodnej úrovni zárukou správneho rozhodnutia a zotrvania v činnosti.

Práve tento Komitát zachytil novú urgentnú potrebu v Európe, zjednotiť jadrový priemysel a tak zaistiť, aby sa táto energia využívala len na mierové úsilie. Za vzor slúžilo ESUO. Zmluva o založení Euratom bola podpísaná v Ríme v marci 1957. Na prvý pohľad mohlo ísť znova o pobúrenie federalistov, ktorí si usporiadanie Európy predstavovali inakšie. Avšak J. Monnet upozorňoval, že prvoradý je dialóg, ktorý je podmienkou fungovania Spoločenstva a zároveň mal jasnú predstavu, ako by sa malo Spoločenstvo rozvíjať ďalej.²²³

Európske spoločenstvo sa postupne stalo partnerom Spojených štátov amerických. Byť najväčšou svetovou veľmocou spôsobovalo aj určité riziko samoty, provokovalo závisť a podozieranie. Práve tu mohlo byť užitočné Spoločenstvo, ktoré sa začínalo postupne otvárať navonok. V roku 1962 bolo uzatvorené *Partnership* medzi USA e ES, na znak toho, že USA akceptovala Európu ako svojho rovnocenného partnera. USA uznali, že ES môže byť prínosom pre globálne riešenie problémov vo

²²³ „Mal by sa vytvoriť európsky finančný a peňažný trh, s bankou a s fondom európskych rezerv, spoločné používanie jednej časti národných rezerv, konvertibilita európskych peňazí, voľný obeh kapitálu medzi krajinami Spoločenstva a nakoniec založenie spoločnej finančnej politiky. Nejestvujú nezrelé myšlienky, sú len vhodné okamihy, na ktoré je potrebné vedieť čakať.“ In: Monnet, J.: *Cittadino d'Europa: 75 anni di storia mondiale*. op. cit., s. 317-318.

svete. Určite tomu pomohlo aj priateľstvo medzi prezidentom J. F. Kennedym a J. Monnetom.²²⁴

Vo februári 1975 podpísalo Európske spoločenstvo a 46 štátov Afriky, Karibiku a Pacifiku prvú Lomskú konvenciu, ktorá mala poskytovať týmto štátom finančnú, technickú pomoc a obchodné koncesie. Bol to nový krok v definovaní metódy európskej integrácie smerom navonok a pri upevňovaní vlastnej identity. ES si kladlo otázku, čo vlastne tie krajiny čakajú od Európy, určite nie len materiálnu pomoc; tá je len jedným aspektom solidárnych vzťahov, ktoré sa majú vyvinúť medzi štátmi na báze rovnosti. Aj táto lekcia pramení z komunitárnej metódy, ktorú možno aplikovať na všetky ľudské vzťahy.²²⁵

Jean Monnet si uvedomoval, že len ak nebude na čele spoločnosti, ak nebude musieť myslieť na jej administratívu, len potom bude môcť bezprostredne ovplyvniť chod vecí verejných. To však vyžadovalo byť v úradí, nehrať ústrednú postavu na poli európskej politiky. Takýto postoj umožňoval Monnetovi, aby zostal slobodný a nepodľahol politike moci; mohol čítať s jasnosťou historické udalosti svojej doby, ku ktorým sa staval s reflexiou a tak ho neprekvapili. Tvrdil, že fakty sú dôležité, ale len aby sme si nimi poslúžili pre vopred určený cieľ. Len málokto má v živote to privilégium, že môže stáť pri zrode nejakej myšlienky a ešte za svojho

²²⁴ Monnet mal byť ocenený v Bielom dome Prezidentskou medailou slobody, ktorú prezident každoročne udeľoval vybratým osobnostiam. Bolo to krátko pred Kennedyho smrťou v roku 1963, kedy Monnetovi napísal: „Drahý pán Monnet, po stáročia sa vládati, kráľi a diktátori usilovali nastoliť jednotu v Európe silou. Nepodarilo sa im to... Ale Európa inšpirovaná vami pokročila k jednote za dvadsať rokov viac ako za celých tisíc rokov. Vy, spoločne s vašimi spolupracovníkmi ste stáli s rozumom a s kameňmi, ktorými sú ekonomické a politické záujmy. Vy premieňate Európu s jedinečnou mocou jednej konštruktívnej myšlienky. Po vojne obnova a zjednotenie Európy nikdy neprestali byť cieľom politiky Spojených Štátov, lebo sme spolu s vami uznali, že sila spočíva v jednote. A spolu s vami sme videli, že silná Európa je výhodou nielen pre Európanov, ale pre celý svet...” In: Monnet, J.: *Cittadino d'Europa: 75 anni di storia mondiale*. op. cit., s. 348-349.

²²⁵ Monnet na základe jednej osobnej skúsenosti hovorí, že tie krajiny nepotrebujú ani tak konkrétnu pomoc, ale potrebujú byť predovšetkým akceptované a prijaté. Každý človek má svoju hodnotu a dôstojnosť a toto je východisko a hlboký význam komunitárneho ducha.

života vidieť jej realizáciu v praxi pre spoločné blaho občanov. Monnet bol v tomto zmysle privilegovaný.²²⁶

Jeden dôležitý odkaz Monneta je v jeho slovách o politickej integrácii únie: „*Politická jednota zajtrajška závisí od efektívnosti vstupu ekonomickej únie do reality priemyselného, poľnohospodárskeho a administratívneho každodenného života. Budovanie Európy, tak ako všetky mierové revolúcie, potrebuje čas: čas na presvedčanie, čas na prípravu duší a na prispôsobenie vecí veľkým premenám.*”²²⁷

Bolo by teda vážnou chybou zredukovať proces európskej integrácie na jednoduchú adaptáciu ekonomík a politík členských štátov. Na počiatku sa totiž vychádzalo z premisy, že ak je organizácia lepším miestom pre ľudí, tak aj človek dostane šancu byť inakším, lepším: len toto možno nazvať pokrokom ľudskej civilizácie a práve takáto by mala byť história Európskeho spoločenstva. Človek stojí v centre európskeho projektu,²²⁸ je do neho vkladaná viera, že sa dokáže poučiť z minulosti. Aj keď sa v súčasnosti EÚ často kritizuje, predsa je to politický vzor, ktorý prechádza mnohými obmenami a každý opis Únie je len poukázaním na jej evolúciu v určitom okamihu histórie, za špecifických politických a ekonomických podmienok.²²⁹ Aj tento opis počiatkovej integrácie je len akousi fotografiou minulosti, bez ktorej však nemožno budovať ďalej.

3.2 Hodnoty zakladateľov Európskych spoločenstiev

Na začiatku Európskeho spoločenstva stála úžasná kombinácia historických okolností, potreba inovatívnych riešení po hrôzach druhej svetovej vojny a osobnosti zakladateľov Európskeho spoločenstva. Tí boli

²²⁶ Monnet sa riadil ešte jedným pravidlom: „Pracovať, pokiaľ je to potrebné a začínať znova aj stokrát, ak je to potrebné stokrát.” In: Monnet, J.: *Cittadino d'Europa: 75 anni di storia mondiale*. op. cit., s. 224.

²²⁷ Monnet, J.: *Cittadino d'Europa: 75 anni della storia mondiale*. op. cit., s. 320.

²²⁸ Človek je podmienkou vitality Európy aj napriek obmedzeniam dominujúceho obchodu, je stále otvorená „humanistická perspektíva”, ktorá stimuluje ekonomický a sociálny systém, „aby uznal primát ľudskej dôstojnosti” in Romano Prodi z prejavu v Európskom Parlamente 15.2. 2000, in: Ferrara, P.: *La Filosofia Politica dell'Unione Europea, Tracce, direzioni, percorsi*, Bruxelles, 2000.

schopní spojiť víziu ideálov a pragmatizmu a zároveň politický inštinkt, ktorý im umožnil využiť príležitosť daného historického okamihu. Roberta Schumana, Alcide de Gasperiho a Konrada Adenauera definovali A. Foresi a M. Sensini takto: „Všetci traja boli z jazykovo zmiešaných hraničných území, všetci traja vedeli po nemecky. Všetci traja zažili regionálne a globálne konflikty a hrôzy poslednej vojny, ktorá v nich prebudila novú charakteristiku: vieru v solidaritu.“²³⁰ Títo muži dialógu a cezhraničnej spolupráce mali jasnú predstavu o tom, že ekonomický projekt, ktorý spájal oceľovú a uhoľnú produkciu mal vysoký politický základ a bol vo svojej podstate morálny.²³¹

Robert Schuman bol presvedčený, že Európa nemôže zostať len pri ekonomickom a technokratickom správaní. Musí mať dušu, blízky vzťah k svojej histórii a k svojej súčasnej a budúcej zodpovednosti jedinečnému ľudskému ideálu.²³²

A. De Gasperi považoval ESUO za prvý stupienok veľkého politického a ľudského ideálu, ideálu vyššej formy spolužitia medzi národmi.²³³

Keď prišiel J. Monnet navštíviť K. Adenauera 23. mája 1950 do Bonnu, aby mu predstavil Schumanov plán, Adenauer povedal, že európska integrácia sa stane jeho životnou misiou. Tvrdil: „*Tak ako vy, aj ja pokladám tento projekt za veľkolepý, ide o morálny projekt. Považujem dosiahnutie francúzskeho plánu za najdôležitejšiu úlohu. Ak sa mi ju podarí zvládnuť, budem mať pocit, že som nepremárnil život.*“²³⁴

²²⁹ Gozzi, S.: *Il Governo dell'Europa*. Bologna: Mulino, s. 15.

²³⁰ Foresi, A., Sensini, M.: *ABC dell'Europa*, Roma: Città nuova-Rai Eri, 2002 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 56.

²³¹ Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 57.

²³² Schuman, R.: *Pour l'Europe*, Paris: Nagel, 1963, s. 78.

²³³ Reč Alcide De Gasperiho. Verleihung des Internationalen Karlspreises zu Aachen an Alcide De Gasperi am 24. September 1952 (http://www.karlspreis.de/portrait/1952_2.html).

²³⁴ Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 57.

Aká bola etická a politická vízia týchto troch lídrov? J. H. H. Weiler definuje tri základné ideály európskej integrácie: mier, prosperitu a supranacionalizmus. Vysvetľuje, že ideály sú hlavným motorom, cez ktorý jednotlivci a skupiny interpretujú realitu, dávajú význam svojmu životu a definujú svoju identitu. Ideály tiež slúžia ako užitočný prvok na umiestnenie myšlienok do ich historického kontextu: sú dôležitou súčasťou kultúrnej histórie a kultúrnej identity, pretože v sebe zahŕňajú hodnoty.²³⁵

3.2.1 Mier, prosperita, supranacionalizmus

Prvou pôvodnou hodnotou zjednotenej Európy bolo *udržanie mieru*. Potvrdil to aj jeden z bývalých predsedov Európskej komisie Jacques Delors, že „mier je ústredným pokladom európskeho budovania“. ²³⁶ Hodnota mieru bola po druhej svetovej vojne najexplicitnejšou hodnotou európskej integrácie. Spomína sa v samotnej Schumanovej deklarácii z 9. mája 1950:

„Svetový mier by nemohol byť zachovaný bez tvorivého úsilia, ktoré je úmerné nebezpečeniam ohrozujúcich tento mier.

Zhromaždenie národov Európy vyžaduje, aby sa skoncovalo so stáročným nepriateľstvom medzi Francúzskom a Nemeckom: čokoľvek sa podnikne, musí sa dotýkať v prvom rade Francúzska a Nemecka.

Solidarita vo výrobe, ktorá takto nadviaže, dokáže, že akákoľvek vojna medzi Francúzskom a Nemeckom sa stane nielen nemysliteľná, ale i materiálne nemožná.“²³⁷

Ďalšou hodnotou, ktorá sa Európanom predkladala od počiatkov bola *prosperita*, nie však v hedonistickom slova zmysle, ale ako eticko –

²³⁵ Weiler, J. H. H.: *Fin -de-Siècle Europe: Do the New Clothes have an Emperor?* in *The Constitution of Europe, Do the New Clothes have an Emperor? and other Essays on European Integration*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 243-244 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 58.

²³⁶ Delors, J.: *Alla ricerca dell'identità europea*. Aspenia, n. 11, marec – apríl 2000.

²³⁷ Schuman, R.: *Pre Európu*, Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2002, s. 129-130.

politická kategória na riešenie nemeckého problému v zmysle spolupráce a kvôli znovu vybudovaniu Európy.²³⁸

Podľa Schumanovej deklarácie sú mier a prosperita veľmi úzko spojené.

„Spoločná výroba uhlia a ocele okamžite zabezpečí nastolenie spoločných základov ekonomického rozvoja.

Solidarita vo výrobe, ktorá sa takto nadviaže... položí reálne základy ekonomického zjednotenia (pre členské štáty).

Táto výroba bude ponúknutá celému svetu, bez rozdielu a bez diskriminácie, aby sa tak zvýšila životná úroveň a napredovanie mierového diela. Európa bude môcť takto získanými prostriedkami sledovať uskutočnenie jednej z jej základných úloh: rozvoj afrického kontinentu.“

J. H. Weiler hovorí o idealistickej dimenzii pojmu prosperita: ak sa používa proti deštrukcii a chudobe, potom individuálna a sociálna prosperita nadobúda svoj hlboký personálny aj kolektívny význam.²³⁹

Supranacionalizmus nahradil „liberálnu“ premisu medzinárodnej spoločnosti komunitárnou. Klasický model medzinárodného práva je na medzinárodnej úrovni replikáciou liberálnej teórie štátu. Na štát sa pozerá ako na analógiu od medzinárodnej úrovne až po domácu situáciu. V tomto zmysle majú pojmy ako suverenita, nezávislosť a konsenzus analógiu v individualistických teóriách štátu. V supranacionálnej vízii nebude spoločenstvo len akási neutrálna aréna, kde sa budú štáty snažiť dosiahnuť svoje maximálne benefity, ale budú vznikať napätia medzi štátom a spoločenstvom štátov. Myšlienka spoločenstva neznamena

²³⁸ Weiler, J. H. *Gli ideali dell'integrazione europea*, in: Beutler, B. – Bieber, R. – Pipkorn, J. – Strei, J. – Weiler, J. H.: *L'Unione europea. Istituzioni, ordinamento e politiche*. il, Bologna: Mulino 1998, s. 24.

²³⁹ Weiler, J. H. H.: *Fin -de-Siècle Europe: Do the New Clothes have an Emperor?* in *The Constitution of Europe, Do the New Clothes have an Emperor? and other Essays on European Integration*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 245 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 59.

eliminovanie národného štátu, ale ide o snahu doplniť národný záujem novou disciplínou.²⁴⁰

J. H. Weiler ďalej definuje supranacionalizmus ako snahu o „lepší svet“.²⁴¹

R. Schuman a J. Monnet zmýšľali dokonca o celosvetovej organizácii, ku ktorej by európska integrácia mohla prispieť. Podľa supranacionalistickej logiky by sa odovzdávanie suverenity udialo aj na iných kontinentoch. R. Schuman sa vyjadril, že: *„Zjednotená Európa predurčuje univerzálnu solidaritu budúcnosti.“*²⁴²

J. Monnet to zas vyjadril inými slovami: *„My sa nemôžeme zastaviť, keď je okolo nás celý svet v pohybe. Dal som vám dostatočne jasne pochopiť, že spoločenstvo, ktoré sme vytvorili, nemá cieľ samo osebe? Ono je procesom transformácie, ona bude pokračovať dovtedy, kým naše národné formy života neprejdú do predošlej fázy histórie. Ako naše vidieky včera, tak by sa mali dnes ľudia naučiť žiť spolu pod spoločnými pravidlami a inštitúciami, ktoré im slobodne umožnia dosiahnuť potrebný rozmer pre pokrok a chrániť opraty svojho osudu. Suverénne štáty minulosti nie sú viac miestom, kde sa môžu riešiť súčasné problémy. A Spoločenstvo samo osebe je len etapou voči formám organizácie zajtrajšieho sveta.“*²⁴³

Supranacionalizmus ako hodnota európskej integrácie nebola len prvotnou hodnotou, pretransformovala sa aj do dnešnej podoby. Vyjadruje to napríklad existencia spoločných inštitúcií. Oblasti, v ktorých bola spojená suverenita členských štátov, boli riadené spoločnými nadnárodnými inštitúciami. J. Monnet citoval švajčiarskeho filozofa Amiela: *„Každá ľudská skúsenosť je novým začiatkom. Len inštitúcie sa stanú*

²⁴⁰ Weiler, J. H. H.: *Fin -de-Siècle Europe: Do the New Clothes have an Emperor?* in *The Constitution of Europe, Do the New Clothes have an Emperor? and other Essays on European Integration*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 245 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 59

²⁴¹ tamže

²⁴² Schuman, R.: *Pour l'Europe*, Paris: Nagel, 1963, s. 38.

²⁴³ Monnet, J.: *Mémoires*. op. cit., s. 616.

*múdrejšími: nadobudnú kolektívnu skúsenosť a vďaka tejto skúsenosti a múdrosti sa povaha človeka, ktorý je podriadený týmto pravidlám, nezmení, ale správanie inštitúcií postupne áno.*²⁴⁴

3.3 Súčasné hodnoty v projekte Európskej únie

Hodnoty súčasnej Európskej únie by sa dali rozdeliť na dve samostatné skupiny, tie, ktoré sú deklarované v textoch (zmluvách alebo iných právnych dokumentoch) EÚ a potom hodnoty, ktoré síce nie sú deklarované, ale možno ich odvodiť zo samotnej podstaty únie.

Dnes by mohla politická etika európskej integrácie vytýčiť niektoré parametre ako subsidiarita v politicko – inštitucionálnom slova zmysle (autonómia aktérov na rozličných úrovniach teritoriálneho pôsobenia vo sférach im zverených kompetencií); subsidiarita v sociálnom slova zmysle (autonómia aktérov občianskej spoločnosti vo sfére zodpovednosti každého); zodpovednosť voči budúcim generáciám (trvalo udržateľný rozvoj); sociálna solidarita myslená ako zodpovednosť voči slabším a znevýhodneným skupinám; medzinárodná solidarita ako zodpovednosť voči krajinám a národom, ktoré žijú v podmienkach chudoby.²⁴⁵

Jadro únie je z veľkej miery ovplyvnené trhovým „fundamentalizmom“ a libertariánskym individualizmom s prvkami citlivosti na životné prostredie (myšlienka trvalo udržateľného rozvoja), významným nasmerovaním v sociálnej oblasti (zamestnanosť, solidarita, nevylučovanie), prvkami konfigurácie v politicko – inštitucionálnej oblasti (občianstvo, bezpečnosť, zastúpenie, legitimita, transparentnosť,

²⁴⁴ Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 62.

²⁴⁵ Jansen, T.: *L'Unione Europea come comunità di valori. Un contributo sull'etica della politica di unificazione*. Bruxelles: Commissione Europea – Nucleo di valutazioni prospettive, 1998 in: Ferrara, P.: *Non di solo Euro. La filosofia politica dell'Unione Europea*. Roma: Citta nuova, 2002, s. 15.

subsidiarita a proporcionalita) a politicko – ekonomickej oblasti (mena, nepriama fiškálnosť, kohézia).²⁴⁶

Základné hodnoty Európskej únie sú zakotvené priamo v jej zakladajúcich textoch. EÚ „potvrďuje oddanosť princípom slobody, demokracie, rešpektovania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu.“ (Preambula Lisabonskej zmluvy).

„Národy Európy sa rozhodli vytváraním stále užšieho zväzku zdieľať mierovú budúcnosť na základe spoločných hodnôt. Únia je založená na nedeliteľných a univerzálnych hodnotách ľudskej dôstojnosti, slobody, rovnosti a solidarity; je založená na zásadách demokracie a právneho štátu. Do stredobodu svojej činnosti stavia človeka, a to zavedením občianstva Únie a vytvorením priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti.

Únia prispieva k zachovaniu a rozvoju týchto spoločných hodnôt pri rešpektovaní rozmanitosti kultúr a tradícií národov Európy, ako aj národnej identity členských štátov a organizácie ich orgánov verejnej moci na ústrednej, regionálnej a miestnej úrovni; usiluje sa podporovať vyvážený a trvalo udržateľný rozvoj a zabezpečuje voľný pohyb osôb, služieb, tovaru a kapitálu, ako aj slobodu usadiť sa.

Na tento účel je potrebné posilniť ochranu základných práv s ohľadom na vývoj spoločnosti, sociálny pokrok, vedecký a technický rozvoj.“ (Charta základných práv Európskej únie, Preambula)²⁴⁷

„Zviditeľniť európske hodnoty je kľúčovou úlohou pre vitalitu a úspešnosť celého európskeho projektu.“²⁴⁸

²⁴⁶Ferrara, P.: *Non di solo Euro. La filosofia politica dell'Unione Europea*. Roma: Citta nuova, 2002, s. 18.

²⁴⁷ Charta základných práv Európskej únie, preambula *Úradný vestník* 303 , 14/12/2007 S. 0002 - 0002,

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12007P000:SK:HTML>

²⁴⁸ Balkenende, J. P. premiér Holandského kráľovstva in: Giusta, P.: *Ethic Matters*.

Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 67.

My sme sa najprv sústredili na hodnotu „jednoty v rozmanitosti“, ktorá síce oficiálne nie je deklarovaná ako hodnota EÚ, ale vyplýva zo života únie. Dá sa povedať, že ostatné hodnoty sú podmienené práve „jednotou v rozmanitosti“.

3.3.1 „Zjednotení v rozmanitosti“

Jednou z najvýraznejších črt supranacionalizmu je fakt, že jednotlivé suverénne národné štáty existujú a nie sú pohltené nejakou nadnárodnou entitou a na druhej strane je prítomná organizácia, ktorá má spoločné inštitúcie a procedúry. Tieto charakteristiky sú preložené do motto EÚ: „zjednotení v rozmanitosti“²⁴⁹. Odráža to fakt, že EÚ má jedinú globálnu identitu a zároveň si ponecháva identitu všetkých členských štátov.²⁵⁰ Preambula Lisabonskej zmluvy o EÚ uvádza, že je potrebné prehĺbiť solidaritu medzi národmi pri rešpektovaní národnej histórie, kultúry a tradícií.

Tieto dva komponenty: jednota a rozmanitosť sú rovnako dôležité hodnoty, tvrdí G. N. Toggenburg.²⁵¹ Poznomenáva, že jednota a rozmanitosť vytvárajú medzi sebou určité napätie. Avšak motto byť čo najviac zjednotení a zároveň si zachovať rôznorodosť, nie je skutočným paradoxom. Hodnoty a princípy nemajú v právnom systéme dvojakú povahu, teda že sú buď platné alebo nie. Zatiaľ čo zákony sú právnymi pravidlami a buď sa vyžaduje ich plnenie alebo nie, hodnoty sa vyžadujú vždy, aj keď majú poprieť iné hodnoty. Politická debata o jednote - rozmanitosti sa neodohráva v právnom vákuu: výsledok tejto debaty bude

²⁴⁹ „Zjednotení v rozmanitosti“ je mottom EÚ. Prvýkrát sa začalo používať v roku 2000 a bola spomenutá v Zmluve, ktorá zakotvovala Ústavu pre Európu, ktorej články 1-8 (o symboloch únie) hovoria aj o tom, že mottom EÚ má byť „Zjednotení v rozmanitosti“ http://europa.eu/abc/symbols/motto/index_en.htm.

²⁵⁰ Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 65.

²⁵¹ Toggenburg, G. N.: *Unification via Diversification - what does it mean to be united in diversity?*, EUMAP Online Journal, Feature E-day, 1 May 2004, <http://www.eumap.org/journal/features/2004/bigday/diversity/>

závisieť od použitia parametrov ako princíp lojality a princíp proporcionality. Koľko rozmanitosti si Európa bude môcť v budúcnosti dovoliť, bude závisieť od spoľahlivosti jej jednoty.

V EÚ jednota a rozmanitosť existujú vedľa seba bez toho, aby sa vylučovali. Švajčiarsky filozof D. de Rougemont poukazuje na to, že napätie medzi jednotou a rozmanitosťou je „kreatívnym napätím“²⁵², z ktorého vychádza pokrok k nášmu spoločnému každodennému žitiu.

Jednota a rozmanitosť sa stávajú nepísanými hodnotami EÚ, ktoré zdôrazňujú všetky deklarované hodnoty.

3.3.2 Sloboda

Hodnota slobody má v európskych spoločnostiach dlhú tradíciu. V morálnej rovine siahajúcej až do počiatkov kresťanstva, v rovine politickej a spoločenskej do dôb osvietenstva. Osvietenecký ideál slobody jednotlivca vo svojich dielach rozvíjali a popularizovali významní európski myslitelia ako John Locke, Jean Jacques Rousseau, Adam Smith, David Hume, Immanuel Kant, Alexis deTocqueville či Wilhelm von Humbold. Ich názory neostali živé len vo svete myšlienok, ale mali výrazný vplyv na konštituovanie vzťahu štátu a občana v tej forme, v akej ho poznáme dnes v krajinách Západu. Liberalizmus, ako nazývame už od konca 17. storočia formujúcu sa filozofickú a neskôr politickú doktrínu, sa v Európe vyvíjal v dvoch myšlienkových smeroch. Jednak to je tzv. klasický (britský) liberalizmus, ktorého dedičstvom je koncepcia del'by moci v štáte, vláda zákona a koncepcia prirodzených práv každého človeka. Druhou myšlienkovou líniou liberalizmu je tzv. Európsky kontinentálny liberalizmus nadväzujúci na radikálne myšlienky francúzskych osvietencov, požadujúcich rovnosť, vládu ľudu a sekularizáciu spoločnosti. Oba myšlienkové prúdy významnou mierou ovplyvnili hodnotovú orientáciu dnešnej spoločnosti.

²⁵² Rougemont, D.: *L'un et le divers*. La Baconnière, 1970, s. 23 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 67.

Koncept demokracie napr. podľa F. A. Hayeka je nástrojom, pretože slúži ako prostriedok na udržanie najvyššieho politického cieľa liberalizmu, a tým je práve sloboda. V neoliberalizme sloboda jednotlivca nie je automaticky garantovaná politickou demokraciou alebo právami zaručovanými štátom, sloboda znamená ochrana od zasahovania štátu, ktorý sa musí pohybovať v určitom rámci, aby zabezpečil slobodnú úlohu trhu.²⁵³

Pod pojmom sloboda sa vynorí veľa definícií a interpretácií. Dve syntetické koncepcie slobody predstavuje I. Berlin²⁵⁴, jednu pozitívnu a druhú negatívnu, to znamená *slobodu niečo robiť* a *slobodu od niečoho, niekoho*. Obe sa nachádzajú v európskom kontexte. Rozdiel medzi politickými a občianskymi právami a ekonomickými a sociálnymi právami sa zakladá na tejto dvojitosti. Základné občianske slobody sú aj z historického hľadiska *slobodami od*, politické slobody sú *slobodami niečoho*. Ekonomické a sociálne slobody sú kombináciou oboch.

Európska únia je založená na princípoch slobody, rešpektovania ľudských práv a základných slobôd, ako aj na princípe nediskriminácie na základe rasy, pohlavia, alebo etnickej príslušnosti, náboženstva alebo osobného presvedčenia.²⁵⁵ V únii sa preplietajú aj ďalšie štyri slobody – slobodný pohyb tovaru, služieb, kapitálu a osôb.

3.3.3 Demokracia, právny štát

Ide o dva princípy, na ktorých je postavená Európska únia: demokracia a právny štát.

Normy, ktorými je podmienené rozširovanie Európskej únie sú: existencia politickej demokracie (stabilné inštitúcie, ktoré zaručujú demokraciu, prítomnosť práva – princíp legality); ľudské práva, rešpektovanie a ochrana menšín, prítomnosť fungujúcej trhovej

²⁵³ Ferrara, P.: *Non di solo Euro. La filosofia politica dell'Unione Europea*. Roma: Citta nuova, 2002, s. 64.

²⁵⁴ Berlin, I.: *Due concezioni di libertà*. Milano: Feltrinelli, 2000.

²⁵⁵ čl. 6 Zmluvy o EÚ in: Siman, M. - Slašťan, M.: *Zmluva o EÚ a Zmluva o rozšírení Európskeho spoločenstva*. Banská Bystrica, 2004.

ekonomiky, ktorá je schopná odolať tlaku konkurencie a silám trhu. „Vzor demokracie“, ktorá sa navrhuje, zodpovedá vo veľkej miere „legálnej demokracii“ podľa definície Davida Helda.²⁵⁶ Mohlo by sa hovoriť aj o Kodanskom modeli demokracie:

- Väčšinový systém je vhodným spôsobom ochrany jednotlivcov pred arbitrárnou vládou; väčšinová vláda, aby mohla rozhodovať nezávisle a múdro, musí byť limitovaná vládou zákona (cez formy kontroly a princíp legality).
- Základné charakteristiky – ústavný štát, ktorý zahŕňa delbu moci; vláda zákona; ústavné a inštitucionálne garancie na ochranu ľudských práv a základných slobôd, so zvláštnym dôrazom na menšiny, minimálny zásah štátu do občianskej spoločnosti a súkromného života; slobodnému trhu je poskytovaný čo najširší priestor; transparentnosť skutkov verejnej moci a zodpovednosť voči verejnosti atď.
- Všeobecné podmienky – schopné politické vodcovstvo riadené liberálnymi princípmi; minimálne byrokratické riadenie; redukcia úlohy záujmových skupín; zredukovanie na minimum hrozby kolektivismu všetkých foriem.²⁵⁷

Pričlenenie trhovej ekonomiky k politickej demokracii je jednou z najkontroverznejších tém súčasnej politickej filozofie, je tu jasná voľba EÚ považovať tieto dva fakty za nerozlučné.²⁵⁸ Demokracia definovaná Kodanskými princípmi je „regulujúcou demokraciou“, ktorá sa snaží

²⁵⁶ Held D.: *Modelli di democrazia*, Bologna: il Mulino, 1987, s. 319.

²⁵⁷ Held, D.: *Modelli di democrazia*, Bologna: il Mulino, 1987.

²⁵⁸ V anglosaskom politickom myslení sa predpokladá, že trhová ekonomika je prvotnou podmienkou pre vytvorenie demokratických politických inštitúcií. Trh tak vytvára nevyhnutnú podmienku politickej demokracie. To privádza k tomu, že zatiaľ čo trh môže fungovať bez demokracie, demokracia nemôže existovať bez trhu. Dokazuje to skúsenosť „ázijských tigrov“ a niektorých štátov Latinskej Ameriky. Vplyvy trhu na demokraciu sú viac nepriame ako priame.

vytvoriť pre jednotlivcov ten istý inštitucionálny a právny rámec ako pre tovar a kapitál s dôležitým obmedzením v ľudskej mobilite.²⁵⁹

Právny štát je štát, v ktorom vládne právo. Štát, štátne orgány môžu postupovať len na základe práva a len spôsobom ustanoveným právom. Vládcom, ktorý prikazuje všetkým a každému, je zákon.

Právna istota je možná len za podmienok všeobecne záväzného zákona, ktorým sa musí spravovať aj vládca a vláda. Jedným z podstatných znakov právneho štátu je zákonnosť, legalita, čiže viazanosť všetkých no najmä štátnych orgánov platným právom. Cieľom je sebalimitácia štátnej moci platným právom. Občanom je dovolené všetko okrem toho, čo zakazujú zákony, štátnym orgánom sa dovoľuje len činnosť na základe zákonov a v ich medziach. Formovanie idey právneho štátu sa spája s požiadavkou deľby moci, spoločenskej zmluvy a zakotvenia a rešpektovania ľudských práv.

3.3.4 Ľudské práva

Ľudské práva patria medzi základné hodnoty Európskej únie. Odvolávaním sa na Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd sú ľudské práva zakotvené Zmluve o Európskej únii²⁶⁰ a neskôr v detailne definované v Charte základných práv²⁶¹. Okrem

²⁵⁹ Existuje však aj iná alternatíva, ktorú liberalizmus neberie do úvahy a tým nie je mierové a tolerantné nastolenie, ale jednota rozličností, to znamená žiadna násilná asimilácia, ale vzťah v rôznosti. Spolunažívanie v slobode, rovnosti a predovšetkým v politickom bratstve.

²⁶⁰ „Únia bude rešpektovať základné práva zaručené Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd, práva, ktoré vyplývajú z ústav členských štátov a práva, ktoré sú všeobecnými princípmi Spoločenstva“. Siman, M. – Slašťan, M.: Zmluva o EÚ a Zmluva o založení Európskeho spoločenstva. Banská Bystrica, 2004.

²⁶¹ Charta základných práv Európskej únie po prvýkrát v dejinách EÚ spája do jediného dokumentu celú škálu občianskych, politických, ekonomických sociálnych práv všetkých občanov a obyvateľov EÚ. Vyhlásenie Charty základných práv EÚ potvrdilo význam práv jednotlivca v pokračujúcom procese európskej integrácie. Charta sa skladá z preambuly, siedmych hláv a 54 článkov. Samotné práva sú obsiahnuté v prvých šiestich hlavách, siedma hlava obsahuje interpretačné ustanovenia.

Všetky práva v Charte vychádzajú zo základných práv a slobôd, obsiahnutých v Európskom dohovore o ľudských právach, ústavných tradíciách členských štátov EÚ, sociálnej charte Rady Európy, Spoločnej charte základných sociálnych práv pracujúcich a v ďalších medzinárodných dohovoroch, ktorých je Európska únia a jej členské štáty zmluvnou stranou.

imperatívu dodržiavania ľudských práv v štátoch EÚ, únia kladie dôraz na rešpektovanie ľudských práv aj mimo jej hraníc. Všetky dohody o obchode alebo dohody o spolupráci s tretími krajinami obsahujú doložku, ktorá ustanovuje, že ľudské práva sú neodmysliteľným prvkom vo vzťahoch medzi zmluvnými stranami.²⁶²

Charta základných práv Európskej únie objasnila európske práva a slobody, ktoré boli doposiaľ premiešané a je považovaná za skutočnú pridanú hodnotu právnických textov v Európe týkajúcich sa ľudských práv. Charta je skutočne dôležitým dokumentom aj z toho hľadiska, že popri politických dohodách o spoločných rozhodovacích mechanizmoch, ktoré tvoria obvykle jadro zmluvných dokumentov, sa vďaka začleneniu do Lisabonskej zmluvy, dostáva do popredia únijných zmlúv človek a jeho práva.

Charta predstavuje nevyhnutný dokument politickej a morálnej legitimity, tak pre občanov ako aj pre politickú triedu. Vyjadruje spoločné

Charta základných práv Únie bola po prvýkrát vyhlásená koncom roku 2000 ako spoločné vyhlásenie Európskeho parlamentu, Rady a Komisie ako nezáväzný dokument. Charta sa následne stala súčasťou Ústavy pre Európu, konkrétne tvorila celú jej druhú časť. Tvorcovia Ústavy pre Európu počítali s tým, že keď Ústava nadobudne platnosť, stane sa aj Charta základných právne záväznou. Projekt Ústavy však stroskotal. Na Chartu sa však nezabudlo a dostala sa aj do dokumentu, ktorý je aktuálny v súčasnosti a ktorý nahrádza Ústavu, stala sa súčasťou Lisabonskej zmluvy. Lisabonská zmluva však, na rozdiel od Ústavy pre Európu nezačleňuje Chartu priamo do zakladajúcich zmlúv Únie, ale odkazuje na ňu v budúcom čl. 6 Zmluvy o Európskej únii a deklaruje ju za právne záväznú s rovnakou právnou silou, akú majú zakladajúce zmluvy. Pred slávnostným podpísaním Lisabonskej zmluvy Chartu opätovne slávnostne vyhlásili Európsky parlament, Rada a Komisia 12. decembra 2007 počas portugalského predsedníctva.

Charta základných práv únie zatiaľ nie je právne záväzná. Má len povahu nezáväznej deklarácie, podobne ako Všeobecná deklarácia ľudských práv. Ak by Ústava pre Európu bola vstúpila do platnosti, stala by sa právne záväznou aj Charta základných práv Únie ako jej druhá časť. V súčasnosti, ako je aj vyššie uvedené, je Charta priložená ako protokol k Zmluve o Európskej únii a k Zmluve o fungovaní Európskej únie v Lisabonskej zmluve. Ak vstúpi Lisabonská zmluva do platnosti, stane sa Charta právne záväznou a bude fakticky súčasťou vnútroštátneho práva členských štátov Európskej únie. Výnimku si však vyrokovali Veľká Británia, Poľsko a Česko. Pre tieto tri štáty Charta nie právne záväzná ani po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy (3. 11. 2009 bola Zmluva ratifikovaná posledným štátom a vstúpi do platnosti 1. 12. 2009). http://sk.wikipedia.org/wiki/Charta_z%C3%

²⁶²Ľudské práva v EÚ. http://europa.eu/pol/rights/index_sk.htm

hodnoty, ktoré sú vlastné demokratickým komunitám.²⁶³ Práva sú rozdelené do kapitol, ktoré poukazujú na hodnoty: dôstojnosť (ľudskej osoby), sloboda, rovnosť, solidarita, občianstvo, spravodlivosť. Veľa z práv Charty je už vymenovaných napr. v Univerzálnej deklarácii práv človeka z roku 1948 alebo v Európskej konvencii ľudských práv z roku 1950²⁶⁴. Má však v sebe aj niekoľko novostí, ako napr. zdôraznenie práva na život, ktoré zahŕňa aj zrušenie trestu smrti, či zákaz reprodukčného klonovania ľudských bytostí.

Hoci dodržiavanie ľudských práv v členských štátoch únie je v porovnaní s väčšinou krajín na dobrej úrovni, ľudské práva neostávajú len v deklaratívnej rovine európskych právnických textov, ale sú obsiahnuté vo viacerých aktívnych programoch EÚ zameraných na boj proti rasizmu a neznášanlivosti. Dôvodom na neustálu obozretnosť k hrozbám voči ľudským právam je predovšetkým historická skúsenosť Európy. Európa nebola len kolískou slobody a demokracie, ale aj laboratóriom politického a sociálneho inžinierstva, ktoré prinieslo so sebou často protichodné tendencie: toleranciu a rasové vyhladzovanie, imperiálne ambície a autodetermináciu na národnej báze, slobodu a tyranie ľavice a pravice. Ako píše Edgar Morin, Európa je právom ale aj silou, demokraciou ale aj útlakom, spiritualitou ale aj materializmom, rozumom, ale aj mýtom.²⁶⁵

V snahe podporiť ľudské práva globálne EÚ financuje Európsky nástroj na podporu demokracie a ľudských práv, ktorý sa zameriava na tieto hlavné oblasti:

- * zrušenie trestu smrti v krajinách, ktoré ho stále uplatňujú;
- * boj proti mučeniu;

²⁶³ Ferrara, P.: *Non di solo Euro. La filosofia politica dell'Unione Europea*. Roma: Città nuova, 2002, s. 116.

²⁶⁴ Sloboda myslenia, svedomia, náboženstva, sloboda zhromažďovania, rovnosť pred zákonom, právo na nezávislého sudcu, zákaz mučenia a nehumánnych praktík.

²⁶⁵ Morin, E.: *Penser L'Europe*. Paris: Gallimard, 1990. in: Ferrara P.: *Non di solo Euro. La filosofia politica dell'Unione Europea*. Roma: Citta nuova, 2002, s. 16.

* boj proti rasizmu a diskriminácii zabezpečením dodržiavania politických a občianskych práv.

Z nástroja sa financujú aj projekty zamerané na rovnosť pohlaví či ochranu detí. Navyše sa prostredníctvom tohto nástroja podporujú spoločné aktivity medzi EÚ a ďalšími organizáciami, ktoré sa zapájajú do ochrany ľudských práv (Organizácia Spojených národov, Medzinárodný výbor Červeného kríža, Rada Európy a Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe).²⁶⁶

3.3.5 Rovnosť

Rovnosť medzi členskými štátmi je jedným z právnych a morálnych základov, ktorý dáva Spoločenstvu svoj plný význam.²⁶⁷ H. Rieben tvrdí, že určitý stupeň rovnosti bol potrebný medzi členskými štátmi na to, aby sa vyhlo hegemonii zo strany silnejšieho nad slabším v skupine štátov s nerovnako silnou ekonomikou.²⁶⁸ Váženie hlasov v Rade, jeden komisár pre každý členský štát a rovnaká rotácia predsedníctva, to sú základné črty princípu rovnosti.

Rovnosť príležitostí je súčasťou základných ustanovujúcich zmlúv Európskeho spoločenstva ako aj pilierov Európskej stratégie zamestnanosti a Európskej rámcovej stratégie nediskriminácie a rovnakých príležitostí pre všetkých. Dôvody, ktoré k tomu EÚ vedú, nie sú podmienené len historicko - kultúrno - politickým pozadím, ale aj vysoko pragmatickými skutočnosťami. Bariéry, ktoré bránia v rovnosti šancí v prístupe najmä na trh práce majú nielen široké spoločenské, ale najmä významné ekonomické dopady. Prekážky v rozvíjaní osobného potenciálu jednotlivcov obmedzujú možnosť plne využívať bohatý ľudský potenciál, ktorý je kľúčový pre rast ekonomiky. Vyrovnávanie šancí

²⁶⁶ Ľudské práva v EÚ. http://europa.eu/pol/rights/index_sk.htm

²⁶⁷ Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 63.

²⁶⁸ Rieben. H.: Un ferment de changement, 1996 in: Giusta, P.: *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006, s. 63.

a posilnenie prístupu znevýhodnených skupín sa stalo súčasťou nielen rámcových legislatívnych dokumentov, ale aj dlhodobých strategických cieľov Európskej únie.

3.3.6 Solidarita

Latinské slovo „Soliduum“, z ktorého je pojem solidarita odvodený, znamená pevne spojený celok. Bernhard Sutor definuje solidaritu ako:

- vzájomné záväzky jednotlivcov a skupín
- záväzky jednotlivcov a skupín s ohľadom na celok
- záväzky celku s ohľadom na jednotlivcov a skupiny.²⁶⁹

V európskom integračnom procese sa stretávame so solidaritou v zmysle tejto definície nielen v deklaratívnej rovine, ale aj s jej praktickou aplikáciou vo forme kohéznej a štrukturálnej politiky, ktorá je jedným z pilierov súčasnej Európskej únie.

Kohézia sa stala politickým cieľom únie, spočíva vo vytváraní európskej spravodlivejšej spoločnosti, ktorá vytvára príležitosti pre všetkých svojich občanov, nezávisle od toho, na akom teritóriu únie sa nachádzajú. Európsky ekonomický priestor sa pomocou kohéznych politík môže stať európskym sociálnym priestorom, aby sa zmenšili nerovnosti medzi jednotlivými regiónmi.

Kohézia si vyžaduje aj metódu, ktorou je konvergencia nielen v makroekonomických pojmoch, ale aj v socio - ekonomických, to znamená postupné redukovanie odlišností v čase. Makroekonomická a socio-ekonomická konvergencia sú dvoma dôležitými metodologickými oblasťami integračného procesu. Zatiaľ však čo makroekonomická konvergencia sa považuje za skoro ústavnú a jej nedostatok sa trestá pokutami a sankciami, socio-ekonomická konvergencia je opísaná v dokumentoch a v zmluvách len ako tendencia, ako koordinácia. V praxi

²⁶⁹ Sutor, B.: *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999.

je jasné, že sociálne politiky len v malej časti benefitujú z pozitívnej metódy integrácie.

Politika socio – ekonomickej kohézie nemusí mať len teritoriálny charakter s cieľom zmenšovať nerovnosti medzi regiónmi, ale aj technickejší charakter ako stratégia na znižovanie nezamestnanosti. Je evidentné, že kohézne politiky poukazujú v EÚ na dôležité problémy, ktoré nie sú vyriešené na politickej ani inštitucionálnej úrovni, na vzťah medzi „vládou ekonomiky“ a „vládou politiky“.

3.3.7 Subsidiarita

Subsidiarita pôvodne nebola hodnotou, ale počas komplikovaného fungovania EÚ dokázala, že ju možno považovať za veľmi efektívny, spravodlivý a férový politický princíp, ktorý napomáha kvalitnému rozhodovaniu. Preto sme zaradili aj subsidiaritu medzi hodnoty.

Subsidiarita (z lat.: subsidium = pomoc, podpora, posila, záloha) je politický princíp, podľa ktorého sa má politické rozhodovanie posunúť čo najbližšie pri občanom. Politické rozhodnutia sa prijímú od najnižšej do najvyššej úrovne rozhodovania. Pritom je ďalšia vyššia úroveň zaviazaná k pomoci, ak je menšia úroveň preťažovaná.²⁷⁰

Princíp subsidiarity je v niektorých demokraciách zakotvený v ústave a od Maastrichtskej zmluvy z roku 1993 je aj pevnou súčasťou Európskeho spoločenstva (ES). V Maastrichtskej zmluve sa píše: „V oblastiach, ktoré nepatria do jeho výlučnej kompetencie, vyvíja spoločenstvo činnosť v súlade s princípom subsidiarity len vtedy a len v takom rozsahu, pokiaľ ciele navrhované touto činnosťou nemôžu byť uspokojivo dosiahnuté členskými štátmi a z dôvodov rozsahu alebo dôsledkov navrhovanej činnosti ich možno lepšie dosiahnuť prostredníctvom spoločenstva.“ Princíp prevzali do zmluvy o Európskej

²⁷⁰ Princíp subsidiarity pochádza z katolíckej sociálnej náuky. Vychádza od Aristoteles a rozvíjal ho Tomáš Akvinský. Pápež Pius XI tento výraz definoval vo svojej sociálnej encyklike *Quadragesimo anno* z roku 1931.

únii (Preambula, č. B, 3b) a do zmluvy o ústave pre Európu (č. I-11, ods. 3).

Princíp subsidiarity sa stal v integračnom procese hlavným pravidlom pre delenie právomocí medzi spoločenstvom štátov, členskými štátmi, regiónmi a jednotlivcami. Jeho mottom je, že to, čo môže jednotlivec uskutočňovať vlastnými silami, nesmie mu spoločnosť odobrať; čo môže uskutočniť malé spoločenstvo, to mu nesmie odobrať väčšie.²⁷¹ Tento princíp predstavuje ochranu slobodnej iniciatívy v spoločnosti, zasadzuje sa za práva menších spoločenstiev, za budovanie spoločenského poriadku zdola nahor.

Súčasný obraz európskych inštitúcií chrliacich právne normy pokrývajúce aj najmenšie detaily hospodárskeho života však oprávnene navodzujú diskusiu, nakoľko je princíp subsidiarity dodržiavaný a kde je hranica medzi efektívnou prameniacaou z harmonizácie noriem a rešpektovaním samosprávy.

Koncepcia subsidiarity nie je objavom nedávnej minulosti, jedná sa o jeden z tradičných pojmov klasickej politickej filozofie. K jeho teoretickému objasneniu prispeli T. Akvinský, I. Kant či W. von Humboldt. Zreteľné obrysy však subsidiarita nadobúda až v 19. storočí hlavne zásluhou protestantského teológa A. Kuypera, ktorý vo svojom diele rozdeľuje spoločnosť do niekoľkých hierarchicky usporiadaných vrstiev a stupňov. V prípade konfliktov patrila rola arbitra štátu.

Keby sme sa mali zamerať na základnú hodnotu EÚ v súčasnosti, mali by sme otočiť pozornosť smerom von. Prvá fáza integračného

²⁷¹ „Je celkom iste pravdivé a dejiny to potvrdzujú, že kvôli zmeneným podmienkam mnohé veci môžu vykonávať už len veľké združenia, hoci sa nimi predtým zaoberali aj malé. Predsa však musí ostať jasná veľmi dôležitá zásada v sociálnej filozofii: ak je nepovolené odobrať jednotlivcom to, čo môžu vykonávať vlastnými silami a vlastným úsilím, a pridať to spoločenstvu, tak je nespravodlivé preniesť na väčší a vyššíu spoločnosť to, čo môžu vykonať menšie spoločenstvá. A práve v tomto spočíva veľká ujma a zároveň rozvrat správneho usporiadania spoločnosti. Prirodzenou náplňou akéhokoľvek zásahu samej spoločnosti je totiž pomôcť výpomocným spôsobom článkom spoločenského organizmu a nie zničiť ich a pohltiť.“ (QA 80), *Quadragesimo anno*. Sociálna encyklika pápeža Pia XI, 1931 in: Salatňay, M.: *Sociálne encykliky Leva XIII. Rerum novarum, Pia XI. Quadragesimo anno : (O riešení sociálnej otázky)*; Životopis Leva XIII. Bratislava: Združ. katol. robotníkov, 1941.

procesu bola zameraná dovnútra tzv. „*inward looking*“: spoločný trh, Schengen, euro. Teraz sa integrácia snaží odpovedať na nové výzvy voči vonkajšiemu svetu a zobrať na seba zodpovednosť za nový svetový poriadok. Nastal čas, kedy Európa musí rozhodnúť o svojej budúcnosti a schopnosti zobrať na seba úlohu vo svetovej politike, kde sa dnes všetko mení. Ak sa Európa doteraz sústredila na ťažký, ale plodný proces vnútornej sociálnej a ekonomickej obrody, nebude môcť viac pokračovať len v tejto tendencii. P. Ferrara tvrdí, že v súčasnosti prebieha vo svete deľba politiky nanovo a EÚ musí reagovať.

3.4 Európske hodnotové štúdie

Projekt Európskych hodnotových štúdií začal Jan Kerkhofs z Katolíckej Univerzity v Leuven v Belgicku a Ruud de Moor z Tilburskej Univerzity v Holandsku. Na konci sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia založili *European Value Systems Study Group* (EVSSG), malú skupinku sociálnych a politických vedcov, ktorí sa zaoberali základnými hodnotami Európanov. Tejto skupine sa podaril výskum v krajinách Európskych spoločenstiev a v Španielsku v roku 1981. Výskum vyvolal záujem aj v ďalších krajinách Európy a mimo nej a pridali sa k nemu ďalší vedci aj inštitúcie. Bolo publikovaných niekoľko medzinárodných komparatívnych štúdií ako napríklad od Jeana Stoetzela (1983), *Les Valeurs du Temps Présent: Une Enquete Européenne*; od Stephena Hardinga, Davida Phillipisa a Michaela Fogartyho (1986), *Contrasting Values in Western Europe: Unity, Diversity and Change*; od Felixa Heunksa, Ruuda de Moora a Harry Zandersa (1987), *Traditie, Secularisatie en Individualisering*.

Aby sa preskúmali zmeny v hodnotách, roku 1990 prebehla druhá vlna výskumu v krajinách Európskych spoločenstiev okrem Grécka, plus v Škandinávii a niektorých východoeurópskych a niekoľkých mimoeurópskych krajinách.

Z tohto obdobia spomenieme publikácie Davida Barkera, Loeka Halmana a Astrida Vloeta (1992), *The European Values Study 1981-1990 Summary Report*; Sheena Ashforda and Noel Timmsa (1992) *What Europe thinks: A Study of Western European Values*; Loek Halmana a Astrid Vloeta (1994), *Measuring and Comparing Values in 16 Countries of the Western World*.

Tretia vlna výskumu bola robená skoro vo všetkých európskych krajinách v rokoch 1999 a 2000 okrem Albánska, Cypru, Moldavska, Nórska, Švajčiarska a niektorých štátov bývalej Juhoslávie a kaukazských republík. Kniha z tohto výskumu je od Loeka Halmana, (2001), *The European Values Study: A third Wave*. Medzinárodné dáta sú uložené v Centrálnom archíve pre empirický sociálny výskum v Kolíne.

Knižka *The Cultural Diversity of European Unity*²⁷² hovorí o európskych hodnotách z ekonomického, politického, sociálneho a nábožensko - morálneho pohľadu. Pozornosť zameriava nielen na súčasné hodnotové systémy, ale aj na meniace sa hodnoty v čase. Tilburgská Univerzita má svoje vedúce postavenie v Európskych hodnotových štúdiách.

Posledné všeobecné meranie hodnôt v Európe bolo v roku 2008, ale oficiálne budú tieto merania vyhodnotené až na jar v roku 2010.

„E Pluribus Unum“, to je motto Spojených štátov amerických, ktoré si mnohí prajú, aby bolo mottom aj súčasnej Európskej únie. Valery Giscard d'Estaing často prirovnával prácu delegátov v Bruseli k práci otcov zakladateľov Ameriky. Keď on a jeho dvanásťčlenné prezídium vo februári 2003 po prvýkrát ukázalo prvých šestnásť článkov návrhu ústavy, asi tisíc rôznych dodatkov prichádzalo z každej strany. Niektorí chceli spomenúť priamo náboženské hodnoty a Boha v ústave, ďalší zas chceli jasnú del'bu medzi štátom a cirkvou. Prečo je také ťažké dospieť k zhode?

²⁷²Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003.

V roku 1933, keď sa v Nemecku dostali k moci národní socialisti, veľký holandský historik Johan Huizinga²⁷³ začal písať o európskom duchu. Bol presvedčený, že tohto ducha možno nájsť nielen v súčasnej Európe, ale aj v histórii. V eseji *Defiled World; A Reflection on the Chances of Recovery of our Civilization*, prišiel k záveru, že história mu nedávala potešenie, ktoré v nej videl. Napísal, že: „Pre Európu to nebolo strašné, ale práve naopak, bolo to požehnanie, že má toľko entít a toľko rozdielnosti v civilizácii. Aj keby mal každý z týchto národov silné národné cítenie a cítil sa nezávislý, stále to nevylučuje pokojné a mierové spolunažívanie všetkých(...) V uniformite sa zabíja a v rôznorodosti sa dáva zrod. Napriek všetkým zdaniam, náboženstvo alebo iný idealistický súlad nie sú potrebné, aby zabezpečili harmóniu kontinentu. Stačí aj málo ľudského rozumu a spoločné dobro, aby sa nastolila takáto situácia“(...)”²⁷⁴

Strach z náboženského a morálneho úpadku, ale aj nádej a viera v Huizingovo uvažovanie zamestnávalo mysle malej skupinky vedcov okolo Ruuda de Moora z Tilburgskej Univerzity a Jana Kerkhofsia z Katolíckej Univerzity v Leuven. Kládli si otázky, či bola Európa kultúrne jednotná, keďže sa dostala pod vplyv kresťanstva, či sa kresťanské tradičné hodnoty zmenili a neboli v Európe viac dominantné? Pýtali sa, či sekularizácia, individualizácia a modernizácia priniesli iné hodnoty? Aby zodpovedali tieto otázky, začali výskum okolo *European Values Study*. Okolo nich sa zdvihla vlna záujmu a za dve desaťročia sa z toho vyvinul globálny projekt. Títo vedci sa sústredili na širokú škálu sociálnych a morálnych hodnôt, ktoré zahŕňali rôzne životné domény ako voľný čas, spoločnosť a politika, náboženstvo a morálka, manželstvo a rodinný život. Zaujímalo ich prepojenie medzi hodnotovými orientáciami v rôznych sférach.

²⁷³ Huizinga, J.: *Verzameld Werk*, Vol. 7. Haarlem: Tjeenk Willink, 1950.

²⁷⁴ Huizinga napísal túto prednášku „Discours sur l’avenir de l’esprit Européen“ pod záštitou Ligy Národov. Esej *Geschonden Wereld* (Defiled World) napísal v roku 1943 v dobrovoľnom internom exile v malej dedinke De Steeg potom, ako bol prepustený ako profesor z Leydenskej Univerzity nemeckými okupačnými silami. Zomrel pred koncom vojny vo februári 1945.

Huizinga, J.: *Verzameld Werk*, Vol. 7. Haarlem: Tjeenk Willink, 1950, s. 262.

Keďže európska integrácia bola robená hlavne z politického a ekonomického aspektu, chceli skúmať hlavne kultúrne a hodnotové dimenzie európskej integrácie a boli si vedomí, že rozličné hodnoty v jednotlivých krajinách môžu zabrániť jednotiacemu procesu. Hodnoty hrajú kľúčovú rolu v integračnom procese. „Podobnosti v základných hodnotách vedú k väčšej dôvere medzi ľuďmi(...) Vyššia dôvera povzbudzuje k väčšej spolupráci a ekonomickej integrácii. A ekonomická integrácia, vedie k väčšej politickej integrácii.“²⁷⁵

Ronald Inglehart²⁷⁶ hovoril, že sú nevyhnutné rôzne korekcie, ktoré treba brať do úvahy, ak chcú vedci skúmať integráciu modernou teóriou. Po prvé si treba uvedomiť, že ľudstvo vstúpilo do novej historickej etapy, postmodernej alebo postindustrializačnej éry. Nie je sprevádzané len novými technologickými objavmi, ale aj ekonomickými zmenami (globalizácia trhov, flexibilita práce). Prináša však aj nové postmaterialistickejšie hodnoty. Po druhé, že sa netreba sústrediť len na dlhodobý rozvoj, ale treba vziať do úvahy aj krátkodobé zmeny, ako napríklad rôzne fázy obchodného cyklu alebo vojny a revolúcie. Po tretie je dobré zobrať na vedomie, že hoci môže byť smer zmeny spoločný pre rôzne spoločnosti, každá spoločnosť sa vyvíja podľa svojej vlastnej rýchlosti a vlastným spôsobom, ktorý reflektuje sociálno - kultúrnu skúsenosť a historické dedičstvo.²⁷⁷

Názory ľudí, ich aktivity, myšlienky, postoje, a hodnoty sú späté s inštitucionálnou, ekonomickou a kultúrnou štruktúrou spoločnosti, v ktorej žijú. Avšak ekonomický, kultúrny, sociálny a inštitucionálny kontext nie je len nezávislou premennou pri objasňovaní hodnôt, ale aj závislou premenou v tom zmysle, že je utváraný hlavnými hodnotami, postojmi a

²⁷⁵ Deutsch, K. W.: *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press, 1957. in: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 4.

²⁷⁶ Inglehart, R.: *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

²⁷⁷ Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 6.

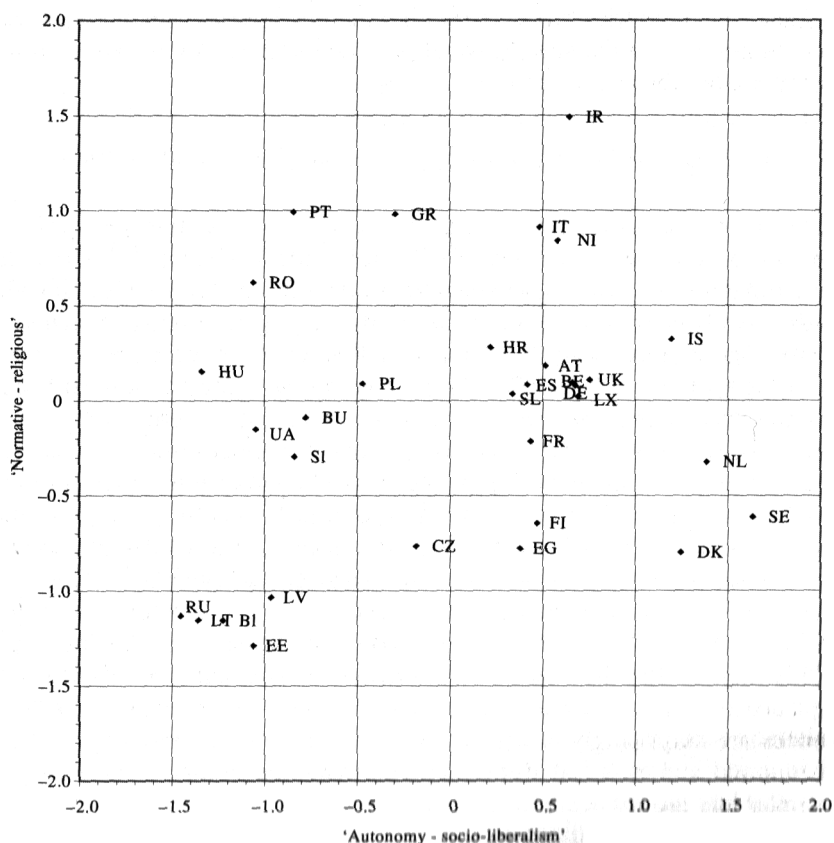
prioritami v spoločnosti. Z toho vyplýva, že súčasná a budúca Európa bude mať množstvo hodnotových orientácií.

3.4.1 Európske základné hodnoty - mapa

Európske hodnotové štúdie (EVS) sú najzrozumiteľnejším prameňom dát o základných hodnotách Európanov. Jednotlivé vlny prieskumov sa konali v rokoch 1981, 1990, 1999 - 2000 a 2008. Keďže výsledky posledného prieskumu majú byť publikované až na jar 2010, v práci čerpáme informácie z tretieho výskumu, na ktorom sa zúčastnilo tridsaťtri krajín. Ďalšou črtou je široká škála orientácií, preferencií a postojov v dôležitých oblastiach života: náboženstvo, morálka, rodina, manželstvo, politika, ekonomika, práca voľný čas. Nejde tu však o zbieranie rôznych hodnôt, ale skôr o snahu zodpovedať, či je ich možné zredukovať na základný, limitovaný počet hodnotových dimenzií. Znamená to, že vedci Európskych hodnotových štúdií (EVS) postupovali formou abstrakcie z konkrétneho obsahu a chceli dospieť k akejsi kultúrnej mape Európy, ktorá by znázorňovala rozdielnosti a podobnosti v hodnotách.

Európske hodnotové štúdie (EVS) sa snažia nájsť zmysluplnú cestu k rozlíšeniu podstatných sfér ľudského života. Základné hodnoty sú skúmané ako agregát a zároveň na individuálnej úrovni.²⁷⁸ Nakoniec sa skúma, či sa pozícia danej krajiny v základných hodnotách zmenila v čase.

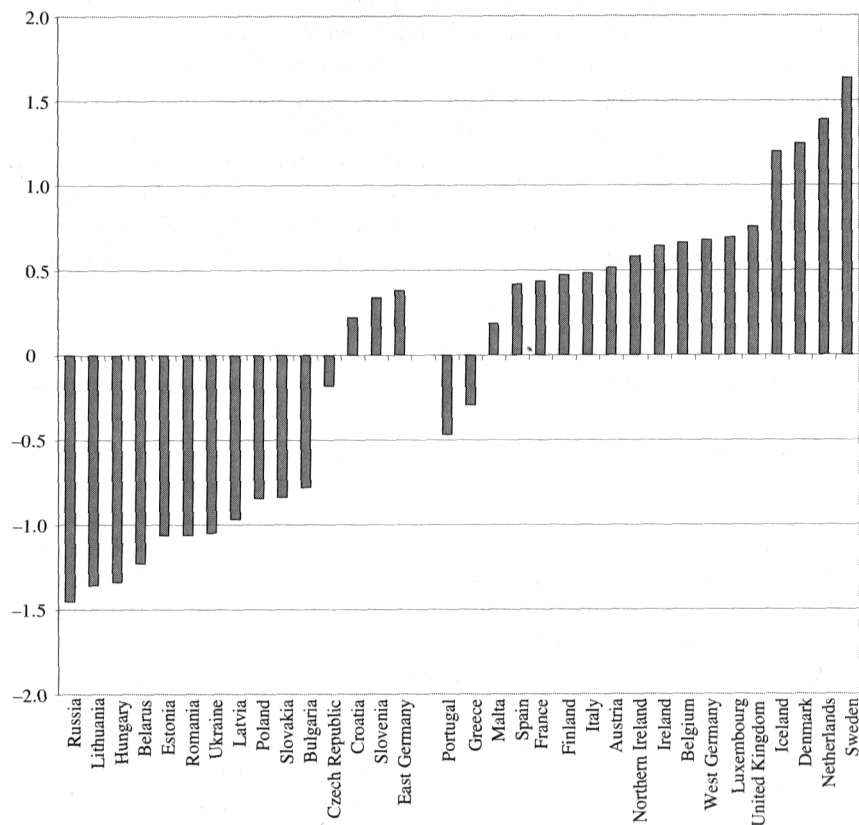
²⁷⁸ Väčšinou sa porovnávajú výsledky individuálneho merania so skupinovým a robí sa skóre.



Graf 1: Priemerné skóre krajín z pohľadu dvoch dimenzií

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 33.

Horizontálna os na obrázku predstavuje socio-liberálnu dimenziu od ne-liberálneho (-2,0) k liberálnemu (2,0). Vertikálna os je normatívnou dimenziou a ide od ne-normatívnej (-2,0) k normatívnej (2,0). Krajiny, ktoré sú umiestnené v pravom hornom kvadrante smerom od nulového bodu, sú socio-liberálne a nábožensko-normatívne. Najtypickejším príkladom je Írsko, Severné Írsko a Taliansko. Poľsko a Rumunsko sú menej liberálne a viac náboženské v hornom ľavom kvadrante. Švédsko a Dánsko sú príkladom liberálnych a nenáboženských krajín (v pravom dolnom kvadrante), zatiaľ čo Rusko, Litva, Bielorusko, Estónsko a Lotyšsko sú príkladmi neliberálnych a nenáboženských krajín (ľavý dolný kvadrant). Čím sú krajiny na mape bližšie k sebe, tým sú aj v skutočnosti podobnejšie.

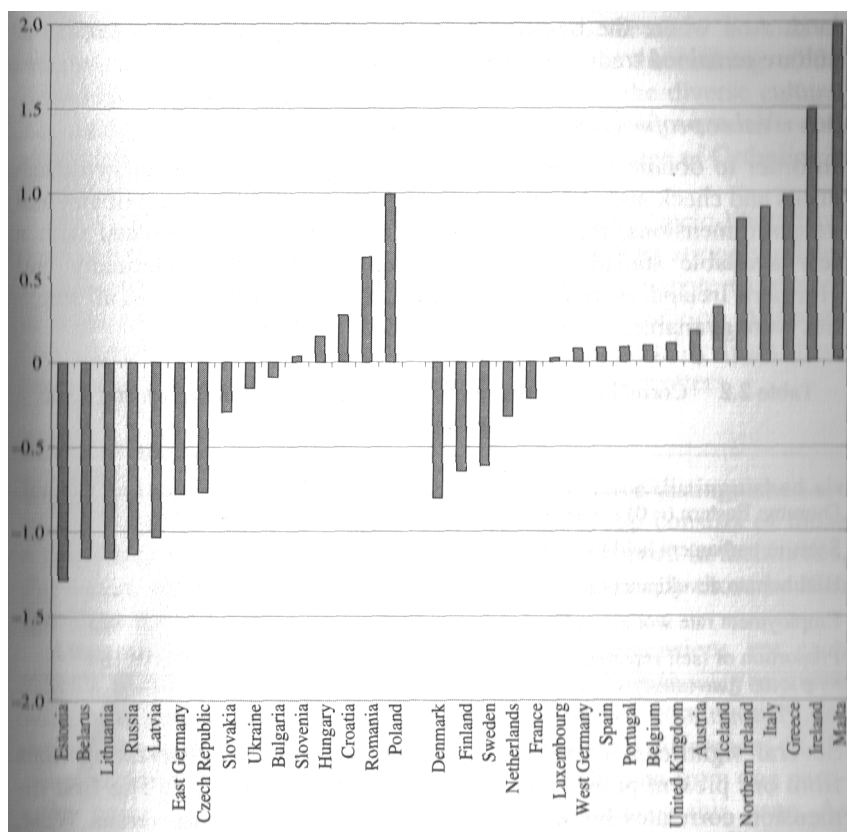


Graf 2: Skóre krajín z pohľadu autonómno- socioliberálnej dimenzie

Prameň: Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 34.

Krajiny strednej a východnej Európy sú zoskupené spolu a krajiny západnej Európy spolu. V týchto množinách sú krajiny zoradené podľa skóre dimenzie. Na prvej sociálno - liberálnej dimenzii je tu jasný rozdiel medzi západnými a východnými krajinami Európy, kde tie prvé sú na strane liberálnej, autonómnej a tie druhé menej. Zvlášť Rusko, Litva a Bielorusko je priepastne ďaleko od Švédska, Nórska a Dánska. Sú tu aj výnimky. Portugalsko, Grécko a Malta sú menej socio-liberálne ako Chorvátsko, Slovinsko a bývalé západné Nemecko.

Rozdiely v socio-liberálnej dimenzii sa dajú preložiť aj v termínoch ekonomického blahobytu.



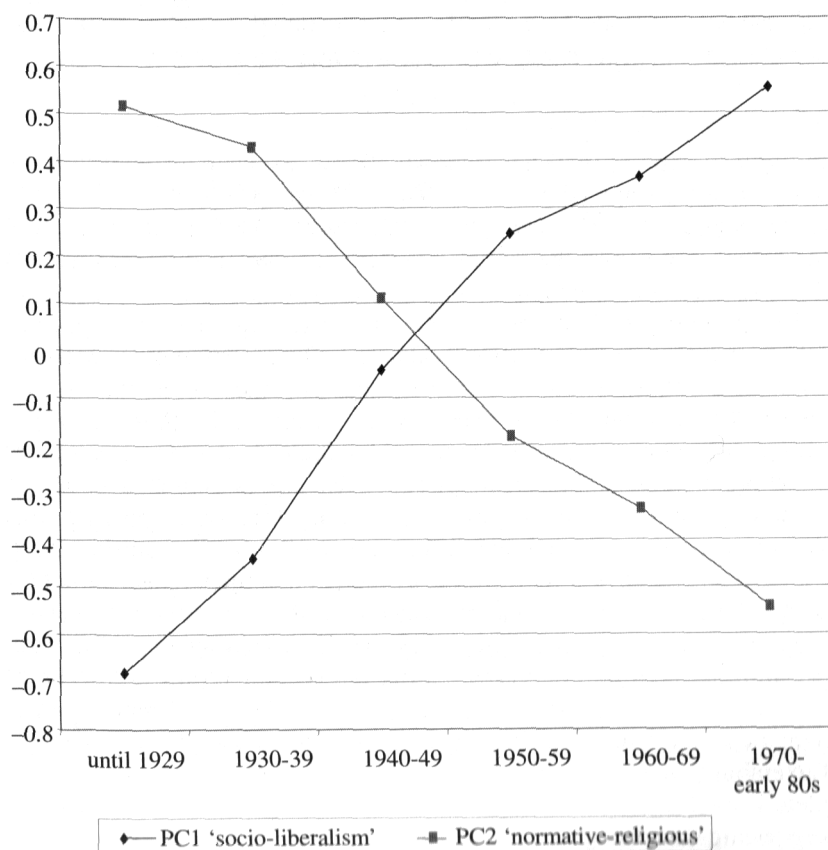
Graf 3: Skóre krajín z pohľadu normatívno-náboženskej dimenzie

Prameň: Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 35.

Druhý obrázok nemožno porovnávať na základe ekonomického blahobytu. Ekonomicky najvyspelejšie krajiny sa tu nachádzajú uprostred nábožensko normatívne orientovaných krajín na pravej strane a viac sekulárne na ľavej strane. Poradie krajín odráža katolícku, protestantskú a ortodoxnú tradíciu. Vo všeobecnosti sa katolícke krajiny javia nábožensky a morálne striktnéjšie ako protestantské a ortodoxné. Island je výnimkou v západnej Európe. Aj Rumunsko je v rebríčku vyššie ako by sa predpokladalo, poukazuje na silnú prítomnosť ortodoxie. M. Tomka²⁷⁹ tvrdí,

²⁷⁹ Tomka, M.: *Coping with Persecution. Religious change in Communism and in Post-Communist Reconstruction in Central Europe*. *International Sociology* 13: 229-248, in: Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 36.

že je to preto, že ak sa komunizmu nepodarilo úplne zničiť tradičnú ekonomiku a sociálny systém, zachovalo sa aj kultúrne a náboženské bohatstvo. Platí to aj o Poľsku.



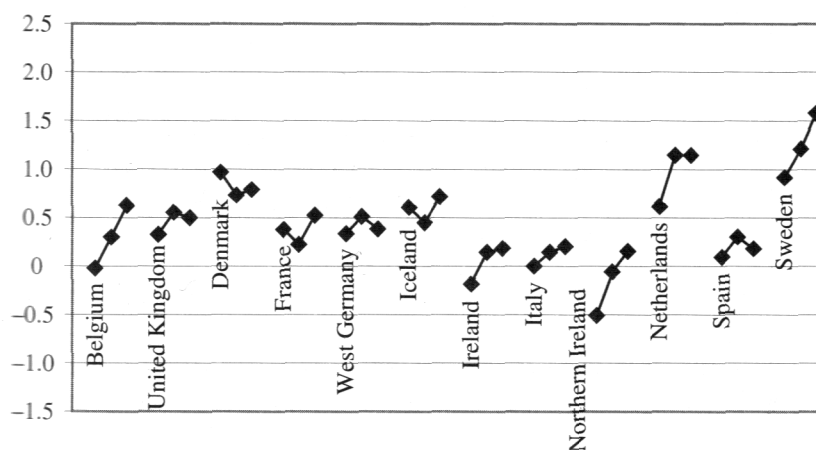
Graf 4: Čisté generačné rozdiely v hodnotách (1999/2000)

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 38.

Pre porovnanie generácií Európskych hodnotových štúdií (EVS) odlíšilo šesť skupín podľa jednotlivých desaťročí. Prvá skupina bola narodená pred rokom 1930, druhá medzi rokmi 1930-1940 atď. Generačné rozdiely vidno na dvoch dimenziách veľmi jasne, socio - ekonomická od narodenia postupne stúpa, zatiaľ čo normatívno -

náboženská klesá. Takýto generačný trend je viac menej vo všetkých krajinách.²⁸⁰

Môžeme pozorovať zmenu vo vyvíjajúcich sa dimenziách pri jednotlivých krajinách západnej a východnej Európy.



Graf 5: Skóre krajín s autonómno-sociálnym liberalizmom v rokoch 1981, 1990 a 1999

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 43.

²⁸⁰ Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 38.

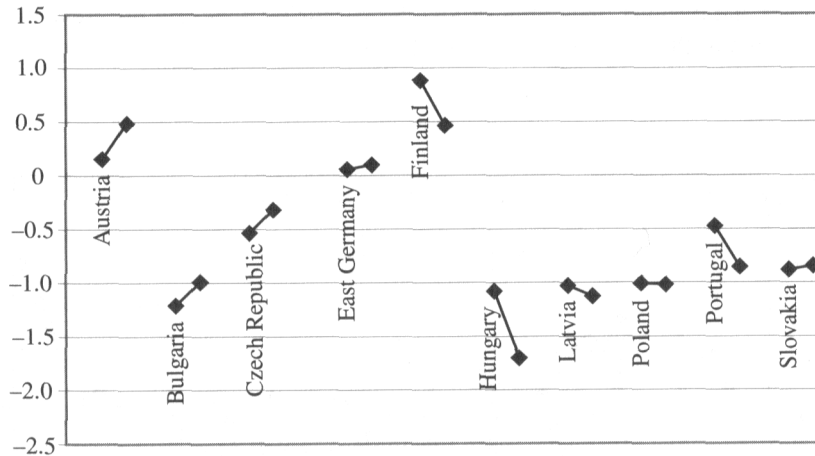
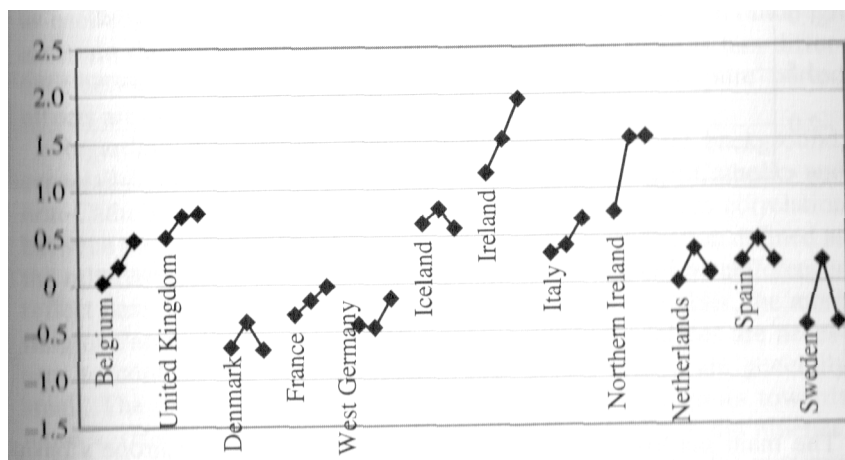


Figure 2.9 Countries' scores on 'autonomy - socio-liberalism' in 1990 and 1999

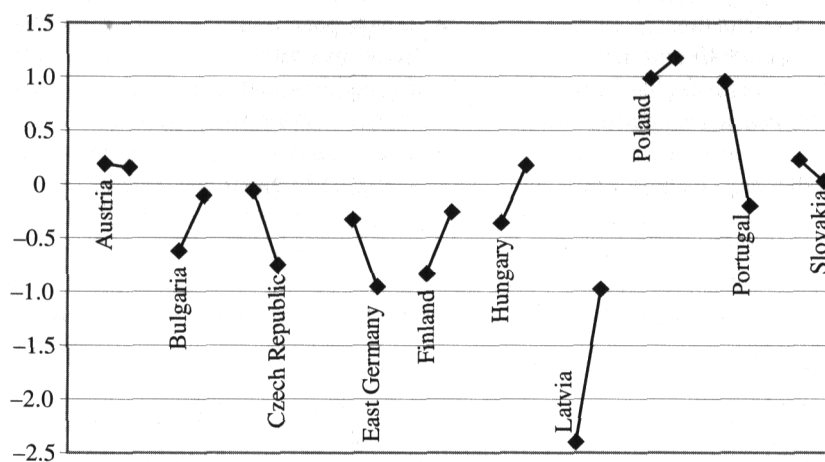
Graf 6: Skóre krajín s autonómno-sociálnym liberalizmom v rokoch 1990 a 1999.

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 44.



Graf 7: Priemerné skóre krajín s normatívno - náboženskými hodnotami v rokoch 1981, 1990 a 1999

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 45.



Graf 8: Priemerné skóre krajín s normatívno - náboženskými hodnotami v rokoch 1990 a 1999

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 46.

Obrázky 5 a 7 zobrazujú krajiny, ktoré sa zúčastnili všetkých troch meraní a obrázky 6 a 8 krajiny, ktoré sa pridali v roku 1990. Na obrázku 5 možno vidieť, že v Belgicku, Írsku, Taliansku, Severnom Írsku a Švédsku je trend voči socio - liberálnym a autonómnym hodnotám kontinuálny. V Dánsku, Francúzsku a na Islande sú trajektórie iné, prepadajú sa v roku 1990. V Británii, Nemecku a Španielsku je to presne obrátené.

Aj pri krajinách východnej Európy (obrázok 6) sú trendy rozdielne. Vzrastajúcu kontinuálnu úroveň možno badať pri Rakúsku, Bulharsku a Českej republike. Vo Fínsku, Maďarsku, Portugalsku a trochu aj na Malte a Litve ide vývoj smerom dole, zatiaľ čo v Poľsku zostáva na rovnakej úrovni.

Je ťažké nájsť nejaké vysvetlenie na tento trend. Dalo by sa zovšeobecniť, že sociálny liberalizmus od osemdesiatych rokov nepozorujeme a prevláda posun k autonómii.

Obrázok 7 ukazuje vývoj v druhej normatívno náboženskej dimenzii. Medzi rokmi 1981 a 1990 vo všetkých krajinách okrem západného

Nemecka dochádza k vzostupu tejto tendencie. Ale medzi rokmi 1990 a 1999 dochádza k poklesu v Dánsku, na Islande, Holandsku, Španielsku a hlavne vo Švédsku. Nárast bol zaznamenaný v Belgicku, Spojenom kráľovstve, Francúzsku, Nemecku, Írsku, Taliansku a trochu aj v Severnom Írsku.

Obrázok č. 8 ukazuje tento vývoj hlavne vo východných krajinách. Vidíme tiež dve skupiny. Je tam úpadok v normatívnych hodnotách pri Českej republike, východnom Nemecku, Slovensku a trochu aj v Portugalsku a rovnako aj Rakúsku. Nárast badať v Bulharsku, Fínsku, Maďarsku, Poľsku a Litve.

Európske hodnotové štúdie vychádzali z počtu ukazovateľov zostavených z rôznych položiek, ktoré spolu predstavovali jednotlivé teoretické koncepty. Celý zoznam položiek sa dal zmysluplne zúžiť na dve základné dimenzie autonómnu socio - liberálnu a normatívno - náboženskú. Prvá dimenzia zahŕňa nematerializmus, autonómiu, právo žien na vlastný sociálny rozvoj, tolerancia voči etnickým skupinám a osobnú sexuálnu povolenosť. Patria k nej tiež politické hodnoty ako postmaterializmus, protest, obhajovanie demokracie a environmentalizmus. Typické normatívne ukazovatele sú: náboženstvo, dôraz na manželstvo, a rodinu, odmietnutie potratov, dôležitosť práce, dôraz na autoritu a všeobecná dôvera v medzinárodné organizácie. Zdôrazňuje tiež občiansku morálku (je proti nelegálnym praktikám a osobnému záujmu), podporuje v spoločnosti solidaritu.

Pozícia krajín na mape sa dá chápať veľmi všeobecne. Autonómna sociálno - liberálna koncepcia koreluje s východno - západným rozdelením a ekonomickým blahobytom: čím vyššie je bohatstvo krajiny, tým je liberálnejšia.

Čo sa týka nábožensko - normatívnej dimenzie, zdá sa byť rozhodujúca pozícia katolíckych a nekatolíckych krajín. Vidno tu aj generačný rozdiel, starší ľudia skôr podporujú túto dimenziu.

Mapa Európy ukazuje, že tento kontinent nie je homogénnou časťou sveta. Naopak zdá sa, že ide o jednotu v rôznorodosti. Sú tu dôležité

rozdiely medzi krajinami v ekonomike a rozvoji, ale aj v kultúrnom bohatstve, jazyku, náboženstve, ideologických tradíciách, v rôznosti politických a výchovných systémov. Neexistuje jedna jediná trajektória zmeny hodnôt. Hodnotové orientácie závisia od špecifických národných kontextov a od historického vývoja.

Tradícia hovorí, že Jean Monnet na konci svojho života poznamenal, že keby mal ešte raz začať so stavbou „Domu Európy“, začal by kultúrnym a nie ekonomickým a politickým životom. V určitom zmysle však kultúrou začal.²⁸¹

Theodor Heuss, prvý prezident nemeckej federálnej republiky raz povedal: „Nemôžete použiť politiku, aby ste vytvorili kultúru. Mali by ste však použiť kultúru, aby ste vytvorili politický systém.“²⁸² J. Monnet aj T. Heuss vedeli, že úspešná integrácia sa dá dosiahnuť na spoločných kultúrnych základoch. Európske hodnotové štúdie si kladli otázku, či sa dá nájsť spoločný kultúrny základ v európskom obyvateľstve. Ak si niekto myslí, že kultúra sa má hľadať ako celok, ako čosi unifikované, potom je odpoveď negatívna. Ak existuje nejaká kultúrna jednota v Európe, tak potom je to jednota v rôznorodosti.

3.5 Náboženský a morálny pluralizmus v súčasnej Európe

Pri hľadaní hodnotových východísk európskej integrácie je potrebné sa pristaviť aj pri náboženstvách a morálke, pretože majú jeden z najkľúčovejších vplyvov na tvorbu hodnotových postojov.

3.5.1 Náboženstvo a morálka vo všeobecnosti

Je rozšírený názor, že dôležitosť náboženstva poklesla tak v spoločnosti ako aj u jednotlivcov. Do popredia sa dostávajú tvrdenia, že

²⁸¹ 16. júna 1940 v texte Francúzsko-Britskej únie, ktorej autorom bol aj J. Monnet obhajuje hodnoty slobody a spravodlivosti, ktoré sú aj kultúrnymi hodnotami.

²⁸² Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 44-69.

náboženstvo vo všeobecnosti, ako aj cirkvi a cirkevní vodcovia stratili v súčasnej Európe svoju dominantnú pozíciu. Napriek tomu, že ide v Európe o rozšírenú mienku, niektorí americkí vedci zastávajú opačné tvrdenie.²⁸³

Klasické vysvetlenie tohto postupného úpadku významu náboženstva je také, že jednotlivé spoločenské sféry sa od seba oddelili a stali sa autonómnyimi špecializovanými jednotkami s vlastnou logikou a vlastnými pravidlami a normami správania sa. V takejto funkcionálne diferencovanej spoločnosti je náboženstvo len jedným zo subsystémov.²⁸⁴ Predpokladá sa, že tento úpadok je úzko spojený s procesom individualizácie, ktorý sa dá opísať ako sociálny a historický proces, v ktorom sa ľudia postupne oslobodzujú od štrukturálnych a sociálnych pút. Individualizácia poukazuje na to, že ľudia sa stali viac autonómnyimi a viac závislí na vlastných túžbach a myšlienkach. K tomu sa pridáva aj proces racionalizácie, vďaka ktorému sa stáva svet kontrolovateľnejším.

Toto všetko však nemusí jednoznačne naznačovať, že náboženstvo je na úpadku. Čo je na úpadku je význam inštitucionálneho náboženstva a cirkvi. Ľudia sa viac konfrontujú s vlastným presvedčením a nedbajú natoľko na predkladané kolektívne pravdy. Keďže sa náboženské presvedčenie stáva viac osobnou záležitosťou, vytvára to pluralizmus, pretože niekto chce zostať verný tradičnému typu, iného lákajú nové formy.

Úpadok tradičného inštitucionálneho náboženstva je často spájaný s úpadkom morálky v spoločnosti.²⁸⁵ Rodney Stark²⁸⁶ tvrdí, že funkcionálny zákon, podľa ktorého náboženstvo podmieňuje morálku, musí byť

²⁸³ Stark, R.: *Bringing Theory Back* in: Young, L.: *Rational Choice Theories of Religion*. Routledge, London, 1997; MARTIN, D.: *Religion, Secularisation, and Post-Modernity: Lessons from the Latin American Case* in: Repstad, P.: *Religion and Modernity. Modes of Coexistence*. Scandinavian University Press, Oslo, 1996; Davie, G.: *Europe: The Exceptional Case*. Darton, Longman and Todd, London, 2002.

²⁸⁴ Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 371.

²⁸⁵ Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 372.

poopravený. Tvrdí, že náboženstvo má tento efekt len vtedy, ak je viera založená na vedomej, aktívnej participácii na morálnom živote. Ak ide len o navštevovanie rituálov, morálka a náboženstvo sa vzájomne neovplyvňujú. Pozorovať tendenciu, že každé individuum sa stáva samo o sebe morálnou autoritou. Rozvinula sa preto aj mnohorakosť v morálnom presvedčení.

Pýtame sa, či je súčasná európska spoločnosť morálne a nábožensky plurálna. Používame dáta z Európskych hodnotových štúdií.²⁸⁷ Dáta, ktoré zozbierali v rokoch 1981 a 1990 prinášajú podobnosti ale aj odlišnosti. Na prvý pohľad sa zdá, že nejestvuje rovnaká trajektória náboženských zmien, že nepostupovala vo všetkých spoločnostiach rovnakou rýchlosťou.²⁸⁸ Rýchlejšie prebehol náboženský úpadok v severských krajinách ako v južných. Závisí to od odlišností v kultúrnych a náboženských tradíciách, v odlišnostiach vo vzťahu medzi štátom a cirkvou, medzi danou náboženskou situáciou a okolnosťami z nej plynúcich. Katolicizmus a protestantizmus vytvorili v Európe zo sekularizácie nerovný proces, teoretické vysvetlenie plynie zo samotnej teologickej podstaty týchto náboženstiev.

Teórie kultúrnej modernizácie prinášajú aj ďalšie vysvetlenie, prečo je v krajinách Európy náboženský úpadok. Jedna z týchto teórií vyzdvihuje dôležitosť ekonomického rozvoja a úrovne existenčnej bezpečnosti v závislosti od ústupu dôvery v cirkevné inštitúcie. Kedysi bezpečnosť zabezpečovalo náboženstvo a viera. Je pravdepodobnejšie, že náboženský a morálny pluralizmus sa rozvinie predovšetkým v ekonomicky vyspelejších a prosperujúcejších krajinách.

²⁸⁶ Stark, R.: *God, Rituals and the Moral Order*. Journal for the Scientific Study of Religion 40, 2001, s. 619.

²⁸⁷ Európske hodnotové štúdiá sú nadnárodným výskumným programom, ktorý bol iniciovaný v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Výskumná skupina skúmala predovšetkým sociálne, kultúrne, politické a náboženské hodnoty populácií desiatich štátov západnej Európy. Postupne boli zapojené ostatné krajiny Európy, dnes ich je 26, kde prebiehajú výskumy a merania.

²⁸⁸ Dobbelaere, K.: *Religion in Europe and North America* in: DE MOOR, R.: *Values in Western Societies*. Tilburg: Tilburg University Press, 1995.

Ďalšou charakteristikou modernej spoločnosti je, že je stále viac súčasťou globálnej komunity. Globalizácia ponúka ľuďom väčší výber morálneho presvedčenia a viery. Samozrejme veľa závisí aj od zloženia populácie,²⁸⁹ od postupného striedania generácií.

3.5.2 Teórie náboženského pluralizmu

Úpadok náboženstva sa často vysvetľuje pojmom sekularizácie. David Martin sa v roku 1978 pokúsil o vytvorenie všeobecnej teórie o sekularizácii.²⁹⁰ Tvrdí, že európske spoločnosti sledujú veľmi odlišné trajektórie náboženských zmien, ktoré súvisia s kultúrnym dedičstvom jednotlivých spoločností. Rozlišuje päť typov krajín: prvá kategória zahŕňa krajiny s dominantnou protestantskou tradíciou, napr. Škandinávia, Anglicko a USA. Krajiny s prevahou protestantov a s podstatnou katolíckou menšinou sú v druhej kategórii: Holandsko, Nemecko a Švajčiarsko. Tretiu skupinu tvoria krajiny s prevládajúcim katolicizmom ako Portugalsko, Taliansko, Belgicko a Rakúsko. Štvrtá skupina je charakterizovaná polarizáciou ľudí, ktorí patrili k jednej denominácii, ktorá sa akoby vracala k autoritárskej spoločnosti, často podporovanej armádou, napr. Španielsko, Grécko a nakoniec autoritatívne režimy ľavice tvoria piatu kategóriu, Rusko atď.

Podľa D. Martina existuje niekoľko druhov náboženského pluralizmu. *Kompletný pluralizmus* pramení zo súťaže medzi rôznymi denomináciami, ktoré nie sú spojené s autoritami alebo špecifickou kultúrnou elitou. Ďalej sa odlišuje *kvalifikovaný pluralizmus*, ktorý je charakterizovaný súťažou medzi špecifickým náboženským orgánom, ktorý je spojený s kultúrnou elitou alebo sociálnou autoritou. To je typické napr. pre Anglicko. D. Martin ešte odlišuje *segmentovaný pluralizmus*. Tento označuje situáciu rivalitných skupín medzi katolíkmi a protestantmi žijúcimi na teritoriálne

²⁸⁹ Mladí sú považovaní za viac sekulárnu zložku spoločnosti, nižšie vzdelaní za viac nábožensky založenú zložku spoločnosti atď.

²⁹⁰ Martin, D.: *A General Theory of Secularization*. Oxford: Basil Blackwell, 1978.

oddelených územiach. Tu sa organizujú do politicko - sociálnych subkultúr ako Holandsko a Švajčiarsko.²⁹¹

D. Martin tvrdí, že náboženskú toleranciu ovplyvňuje aj poloha a geografické faktory krajiny, ako aj industrializácia, modernizácia a migrácia. Niektoré ideologické, teologické, politické a geografické faktory akoby napomáhali pluralistickej konštelácii, ďalšie akoby ju zbrzdžovali. Samozrejme od roku 1978 sa veci dramaticky zmenili a aj vďaka transformácii postkomunistických krajín v strednej a východnej Európe sa postavenie náboženstiev a cirkví radikálne zmenilo. Predpokladá sa, že náboženský a morálny pluralizmus bude vyšší v krajinách s prevládajúcim protestantským náboženstvom, už vďaka jeho teologickej podstate, nakoľko ide o osobnú zodpovednosť kresťanov pred Bohom. Katolícka doktrína má väčšiu kolektívnu identitu.

3.5.3 Merania a analytické stratégie

3.5.3.1 Závislé premenné

Náboženský a morálny pluralizmus sa skúmal na základe stupňa heterogenity. Čím odlišnejšie sa umiestnili ľudia na danej osi, tým väčšia je variácia a vyšší stupeň odlišnosti vnútornej diferenciácie.

Náboženský pluralizmus

Európske hodnotové štúdie majú k dispozícii niekoľko faktorov, ktoré považujú za kľúčové pri hodnotení rôznych dimenzií religiozity. A) osobné náboženstvo - viera v osobného Boha, náboženská osoba, dôležitosť Boha, náboženstvo prinášajúce silu; B) tradičná viera, viera v Boha, posmrtný život, hriech, nebo, peklo; C) prechodné rýty, dôležitosť náboženstva pri zrode, svadbe a smrti. Z týchto faktorov sa vypočítalo skóre a štandardná odchýlka krajín od tohto skóre bola použitá na označenie stupňa náboženského pluralizmu.

Morálny pluralizmus

²⁹¹Martin, D.: *A General Theory of Secularization*. Oxford: Basil Blackwell, 1978, s. 56 a 57, 111 a 113.

Európske hodnotové štúdie obsahujú 22 rôznych typov správania sa. Od respondentov sa požadovalo, aby na škále od 1 do 10 ohodnotili to, čo by nikdy nedokázali ospravedlniť alebo čo by dokázali ospravedlniť. Išlo o tri dimenzie.

Jedna dimenzia hovorila o sebadeterminácii vo vzťahu k tzv. mikroetickým otázkam, ako ospravedlnenie potratu, rozvod, homosexualita, eutanázia atď.

Druhá dimenzia sa zaoberá správaním ako podvádzanie pri platení daní, podplácanie, nelegálne využívanie štátnych benefitov. Ide o morálku osobného záujmu. (personal interest morality).

Do tretej dimenzie spadá šoférovanie pod vplyvom alkoholu, neoprávnené použitie motorového vozidla, ide o porušovanie všeobecných pravidiel, ktoré neprinášajú okamžité benefity: občianska zodpovednosť verzus benevolencia (civic sense - versus - permissiveness).

Pre každú z dimenzií sa vypočíta skóre a štandardná odchýlka je použitá ako indikátor stupňa morálneho pluralizmu.

3.5.3.2 Nezávislé premenné

Pri nezávislých premenných sa uvádzajú vek, vzdelanie, stupeň urbanizácie, pohlavie.

Pri analýze náboženstiev bola použitá *Svetová kresťanská encyklopédia*, ktorá prináša detailné informácie o denomináciách a náboženstvách všade vo svete.²⁹² Rozlišuje 11 kategórií: protestantské krajiny (viac ako 70% populácie sú protestanti) - Dánsko, Švédsko, Fínsko, Island; katolícke krajiny (viac ako 70% katolíkov) - Rakúsko, Chorvátsko, Írsko, Taliansko, Litva, Malta, Poľsko, Portugalsko, Španielsko; ortodoxné krajiny (viac ako 70% ortodoxných) - Grécko, Rumunsko; miešané protestantsko - katolícke krajiny - západné Nemecko,

²⁹² Barrett, D.B., Kurian, G.T. and Johnson, T.M.: *World Christian Encyclopedia. A Comparative Survey of Churches and Religions in the Modern World*. Vol. 1, Oxford: Oxford University Press, 2001.

Severné Írsko; miešané krajiny katolíkov a nepatriacich do cirkvi (veľká časť populácie je katolícka, ale značná časť nepatrí do cirkvi) - Belgicko, Francúzsko, Luxembursko, Slovinsko, Slovensko; miešané krajiny anglikánov a nepatriacich do cirkvi - Spojené kráľovstvo; miešané krajiny ortodoxných a nepatriacich do cirkvi - Bulharsko; miešané krajiny nepatriacich do cirkvi a katolíkov - Česká republika, Maďarsko; miešané krajiny nepatriacich do cirkvi a protestantov - Estónsko; miešané krajiny nepatriacich do cirkvi a ortodoxných - Rusko, Bielorusko a Ukrajina; miešané krajiny nepatriacich do cirkvi a rôznych - veľa ľudí nepatrí do cirkvi, veľa je katolíkov a protestantov - Holandsko, Lotyšsko.

Herfindahlov index koncentrácie je založený na kombinácii a) počtu cirkví, denominácií a b) príslušnosti k cirkvám. Čím viac je cirkví v jednotlivkej krajine, tým je väčšia rôznorodosť. Herfindahlov index sa počíta podľa vzorca $\sum s_i^2$ kde je s_i proporcionálne hodnote i . Maximálna hodnota indexu je 1,0. Čím je väčší počet cirkví a rozlíšenie medzi nimi, tým je nižší Herfindahlov index a tým je pluralistickejší náboženský trh.

Do nezávislých premenných počítame aj ekonomickú situáciu krajiny, ktorú meriame veľkosťou HDP, ďalej globalizáciu²⁹³ a stupeň sekularizácie.²⁹⁴

3.5.4 Trendy náboženského a morálneho pluralizmu

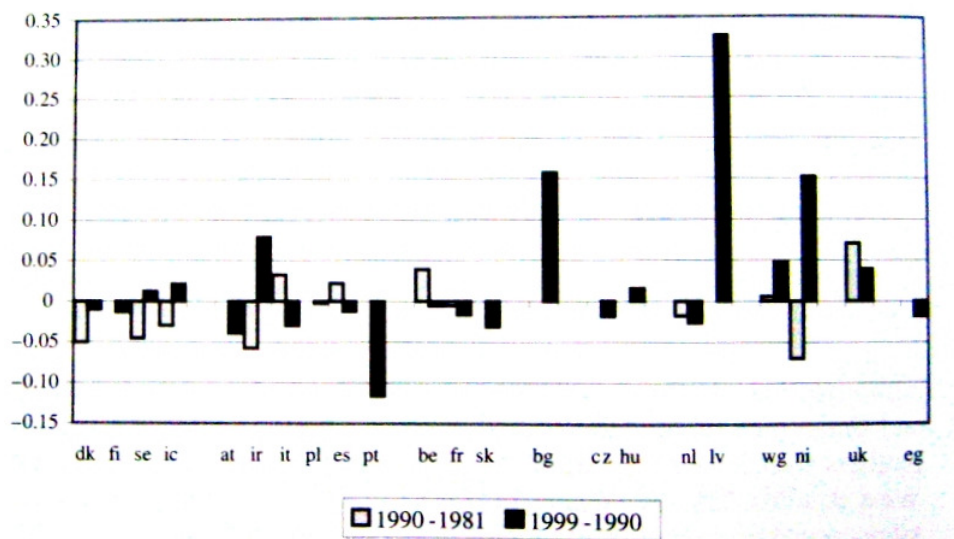
V Európe nie je jednoduché nájsť jasnú cestu náboženského a morálneho pluralizmu. Nábožensky najpluralistickejšie krajiny nepatria zároveň aj k najviac morálne pluralistickým spoločnostiam napr. Holandsko, Maďarsko a Bulharsko. Je pluralizmus vyšší v protestantsky dominujúcich krajinách? Podľa výskumov by mala byť odpoveď nie. Vo všeobecnosti sú protestantsky dominantné krajiny menej pluralistické vo všetkých štyroch dimenziách v porovnaní s katolíckymi a miešanými

²⁹³ Merania sa robia na základe „World Development Report“ a „Human Development Report“ podľa počtu televíznych staníc, telefónov, mobilných telefónov a prístupu k internetu v danej krajine.

katolíckymi krajinami. Podľa výskumov Európskych hodnotových štúdií sa ukázalo, že ani vek, ani stupeň vzdelania, ani stupeň urbanizácie ani rozdielnosti pohlavia neovplyvňujú náboženský a morálny pluralizmus. Rovnako nie ani blahobyť a štrukturálna a kultúrna globalizácia. Takto sa dá pokračovať aj ďalej, v podstate neexistuje ani jeden jasný vzor, ktorý by vysvetľoval vplyv na náboženstvo alebo sekularizmus z morálnych dôvodov.

Názor, že pluralizmus v Európe narastá je dokázaný tromi meraniami, ktoré sa uskutočnili v rokoch 1981, 1990 a 1999. Dve veci tieto analýzy ovplyvňujú a) počet krajín v prvých meraniach bol limitovaný a b) niektoré otázky v prvých meraniach neboli položené. Veľa z krajín strednej a východnej Európy po prvýkrát participovalo na projekte až v roku 1999. Pobaltské krajiny, Poľsko, Východné Nemecko, Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Bulharsko a Rumunsko boli prítomné už v roku 1990, ale nie všetky dáta boli merateľné. Nakoniec sa analýzy morálneho pluralizmu zhrnuli len do dvoch dimenzií: morálka osobného záujmu a občianska benevolentnosť.

²⁹⁴ Stupeň sekularizácie spoločnosti sa vypočíta ako kombinácia náboženskej viery (meranie náboženského pluralizmu) a praktiky (cirkevná návštevnosť). Vypočítame skóre a keď ho obrátíme, dostaneme stupeň sekularizácie pre každú krajinu.



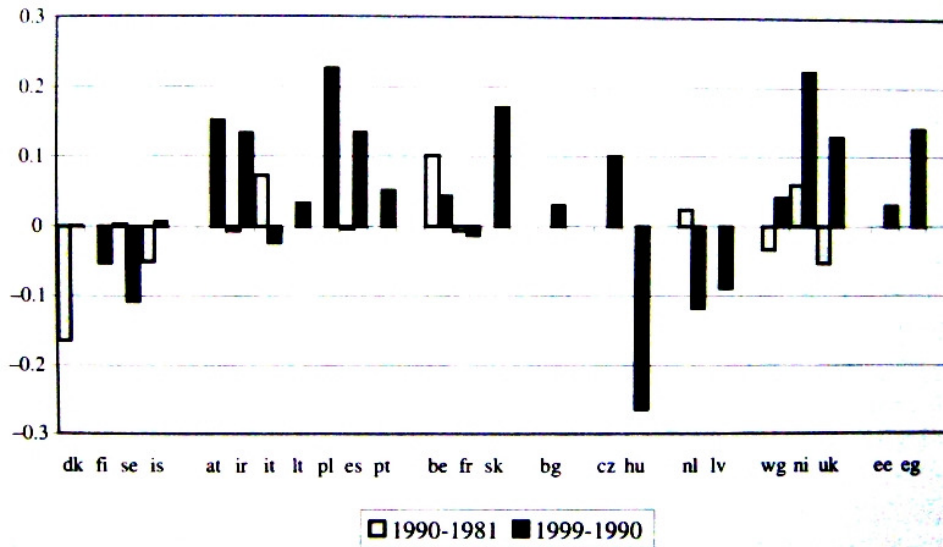
Graf 9: Posuny v náboženskom pluralizme

Prameň: Arts, W., Hagedaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s. 394.

V tomto grafe sa odčítala štandardná odchýlka z roku 1981 od tej z roku 1990 a štandardná odchýlka z roku 1990 od tej z roku 1999. Grafy nad nulou ukazujú nárast, zatiaľ čo pod nulou úbytok.

Od roku 1981 do roku 1990 polovica krajín vykazuje vzrastajúcu úroveň náboženského pluralizmu a druhá polovica krajín klesajúcu úroveň náboženského pluralizmu. Od roku 1990 do roku 1999 pluralizmus narástol v Lotyšsku, v Severnom Írsku, Bulharsku a Írsku a upadá v Portugalsku a Rakúsku.²⁹⁵

²⁹⁵ Arts, W., Hagedaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s.394.

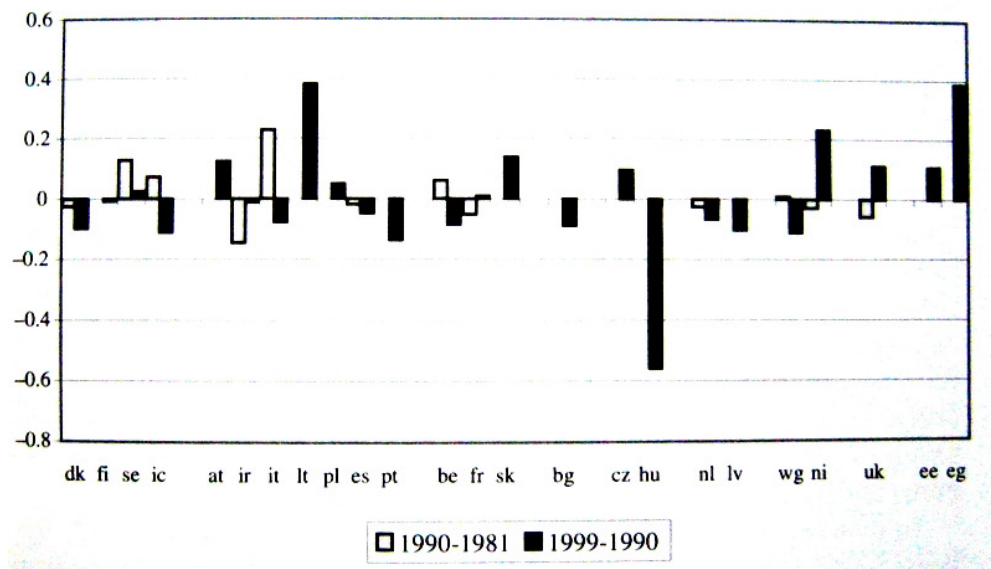


Graf 10: Posuny v pluralizme s ohľadom na morálku osobného záujmu

Prameň: Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s.395.

Tento graf poukazuje na to, že neexistuje uniformná zmena čo sa týka väčšieho pluralizmu s ohľadom na morálku osobného záujmu. Dánsko okúsilo v rokoch 1981 a 1990 úpadok, zatiaľ čo v iných krajinách sa stupeň pluralizmu takmer nezmenil. Rozdiel medzi rokmi 1990 a 1999 je väčší. V Maďarsku sa pluralizmus s ohľadom na morálku osobného záujmu stratil, čo bol v menšom rozmere aj prípad Lotyšska, Holandska, Švédska a Fínska. Najväčší nárast v pluralizme badať v Poľsku, na Slovensku a v Severnom Írsku a o trochu menej v Rakúsku, Írsku, Španielsku, Spojenom kráľovstve a bývalom východnom Nemecku.²⁹⁶

²⁹⁶ Arts, W., Hageaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s.395.



Graf 11: Posuny v stupni pluralizmu s ohľadom na občiansku benevolenciu

Prameň: Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s.395.

Od roku 1981 do roku 1990 sa stali ľudia v Taliansku a vo Švédsku viac heterogénni s ohľadom na občiansku benevolenciu, ale Taliani boli menej heterogénni medzi rokmi 1990 - 1999. V tých istých rokoch došlo k nárastu pluralizmu vo východnom Nemecku, Litve a Severnom Írsku, ale poklesol v Maďarsku.²⁹⁷

Ak vezmeme do úvahy tieto analýzy, je možné urobiť záver, že neexistuje uniformná zmena v smere narastajúceho náboženského a morálneho pluralizmu.

Vo svojich politikách únia skloňuje tie najrozmanitejšie hodnoty, často úplne opačné, ktoré sú výsledkom jednotlivých myšlienkových prúdov ako osvietenstvo, liberalizmus, sociálna demokracia, kresťanská demokracia.

²⁹⁷ Arts, W., Hagenaars, J., Halman, L.: *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003, s.395.

Vo všeobecnosti sa Európa nachádza na križovatke a sama si musí vyjasniť, aké kritériá a hodnoty si vyberie pre budúce fungovanie. Únia však po teoreticko – politickej stránke navždy zostane otvorenou a nedeterminovanou oblasťou, v ktorej budú spolu existovať rozličné fragmenty postojov a ideológií.

Záver

O európskej integrácii sa dá v dnešnej dobe napísať veľa. Je to už dokonca samostatný študijný program a navyše sa mení a dopĺňa veľmi často. Prečo sme však hovorili práve o teóriách a hodnotách európskej integrácie, z ktorých sa už niektoré historicky vyčerpali, alebo sú používané len okrajovo?

Táto práca mala za cieľ podať obraz o teoretických a hodnotových východiskách pre európsku integráciu a vytvoriť tak možnosť zorientovať sa v tejto problematike. Sústredili sme sa na popis dvoch základných otázok, „prečo“ bola možná integrácia a „ako“ sa vyvíjala. Zistili sme, že ak chceme správne interpretovať a predvídať ďalší vývoj európskeho integračného procesu, štúdium na úrovni postojov a záujmov aktérov nepostačuje. Je potrebné hlbšie bádanie po zdrojoch, z ktorých záujmy aktérov integrácie vychádzajú. Týmito východiskami sú hodnoty.

E. B. Haas už v roku 1968 vysvetľuje, že integrácia bola založená na konvergentných pragmatických záujmoch, ktoré sa zhodovali hlavne s ekonomickým blahobytom a neboli posilnené hlbokým filozofickým alebo ideologickým výborom, ktorý by spolupracoval na spoločných cieľoch alebo hodnotách. Aj kvôli tejto Haasovej výzve sa táto dizertačná práca venovala teóriám a hodnotám súčasne.

Dospeli sme k záveru, že základné politické hodnoty ako mier, prosperita, supranacionalizmus neboli len deklaroványmi princípmi vtedajšej spoločnosti, ale skutočným podnetom, na základe ktorého sa rozbehla následná ekonomická a politická integrácia. V rámci hodnotového systému sme poukázali aj na individuálny vplyv Jeana Monneta.

Ďalšou osobitosťou sú súčasné hodnoty Európskej únie, ktoré sú buď deklarované (sloboda, demokracia, právny štát, ľudské práva, solidarita, rovnosť, subsidiarita), alebo vyplývajú zo samotnej podstaty únie („jednota v rozmanitosti“).

Na tretiu skupinu sociálnych a morálnych hodnôt, ktoré zahŕňali rôzne životné domény ako voľný čas, spoločnosť a politiku, náboženstvo a morálku, manželstvo a rodinný život poukazujú Európske hodnotové štúdie (EVS). Tie sú najzrozumiteľnejším prameňom dát o základných hodnotách Európanov. Jednotlivé vlny prieskumov sa konali v rokoch 1981, 1990, 1999-2000 a 2008. Zaujímalo nás prepojenie medzi hodnotovými orientáciami v rôznych sférach. Čím je napríklad blahobyť krajiny vyššia, tým je spoločnosť liberálnejšia.

V súlade s výskumami sa hodnoty jednotlivých štátov prelínajú, čo uľahčuje proces integrácie. Tým, že pri vzniku Európskeho spoločenstva boli dôležité politické hodnoty ako mier, prosperita, supranacionalizmus vo svojej nekonfliktnej podstate sú nosnými hodnotami dodnes, nepredpokladá sa, že by do budúcnosti vyvolávali sporné reakcie.

Rovnako aj teórie, ktoré vysvetľujú proces integrácie podľa rôznych modelov sú v kombinácii s hodnotovým systémom dôležité pre zorientovanie sa v problematike.

Teoretické a hodnotové východiská boli rozpracované interdisciplinárne, prelínajú sa tu poznatky z teórie medzinárodných vzťahov, európskych štúdií, sociológie, politológie aj štatistiky. Spoločne utvárajú rámec, ktorý môže slúžiť pre ucelenejšie štúdium procesov európskej integrácie.

Práve preto, že teoretické a hodnotové východiská asi najlepšie dokážu zachytiť meniace sa ľudské názory a protichodné myšlienky, nesú v sebe odkaz aj pre budúce generácie. Jednotlivé teórie nemožno odmietnuť, aj keď ide o historicky prekonané modely. Obraz o európskom hodnotovom rámci sa vytvára postupne z pozície každej teórie, aj keď len parciálne.

Teórie nám pomôžu lepšie sa zapojiť do rozličných debát o konfrontácii v rôznych oblastiach európskej politiky. Vyhneme sa tak zjednodušeným tvrdeniam, ktoré tak často ovládajú dnešný svet.

Na záver možno povedať, že teórie a hodnoty sa prelínajú aspoň na akademickom poli. Je zaujímavé, ako nám história svojim konkrétnym sledom udalostí odhaľuje hodnoty, ktoré len ak sa abstrahujú a „zakonzervujú“ v teórii, majú čo povedať aj o niekoľko desaťročí. Je zaujímavé, ako každá teória poukazuje na inú hodnotu. Federalizmus ako prvý upozornil na potrebu jednoty v mnohorakosti, funkcionalizmus vyzdvihol antropológiu a David Mitrany zaviedol kategórie blahobytu, účasti a bezpečnosti. Transnacionalizmus upozornil na pluralizmus a bezpečnostnú komunitu, na komunikáciu a z toho prameniacu dôveru aj v procese regionálnej integrácie. Neofuncionalizmus bol teóriou, ktorá uchovala Monnetovu stratégiu, upozornila na podstatu gradualizmu s efektom spillover. Haas bol zástancom pluralizmu, no rovnako si bol vedomý, že práve pluralizmus plodí aj konflikty a tie prinášajú pokrok. Teória interdependencie zas priniesla prehodnotenie národného záujmu a spochybnila silu a moc vojenskej bezpečnosti. Teórie Governance a Politické siete poukazujú na hru s pozitívnym súčtom, poskytujú miesto pre hľadanie uzmierenia a spoločných záujmov tým, že sa vytvárajú viaceré centrá moci. Realistické a neorealistické koncepcie chceli nastoliť poriadok v anarchii. Konštruktivizmus chcel ako prvý socializáciu noriem a upozornil aj na konštitutívny efekt inštitúcií. To znamená, že aktéri a inštitúcie sa navzájom determinujú a prebieha medzi nimi neustála hodnotová výmena. Zároveň sme dospeli k záveru, že umiernený konštruktivizmus je takmer kompatibilný s teóriou racionálnej voľby a že sa v mnohých sférach dopĺňajú.

Čo sa týka štúdia a metodológie, aj po takmer sedemdesiatych rokoch sa nachádza teória európskej integrácie stále v paradigmatickom konflikte. Neexistuje konsenzus medzi veľkými teóriami, metódami a analytickými perspektívami, niekedy ani v základných otázkach. Dokonca existuje súťaživosť medzi rôznymi makroteoretickými modelmi - liberálnym intergovernmentalizmom, supranacionalizmom a viacúrovňovým spravovaním (*multilevel governance*), z ktorých každý má iný prístup a zameriava sa na iné otázky. Veľa paradigiem by sa dalo použiť na regionálnu integráciu. Celostnej analýze by prospel väčší stupeň

integrovania metód. Väčšia zhoda pri analytických štandardoch by umožnila, aby sa dokázalo stavať na predchádzajúcich prácach a nemuselo sa zakaždým dištancovať a vyhraňovať svoju pozíciu. Väčším prínosom by bola del'ba teoretickej práce a schopnosť pracovať v tímoch, aby sa tak jednotlivé teórie dali napríklad kombinovať, ako v prípade konštruktivizmu a teórie racionálnej voľby. Oba zdieľajú základnú premisu, že svet je „sociálny“ aj materiálny, závisí, aká je tvárna sociálna realita. Oba prístupy sa snažia odhaliť ako a prečo prebiehajú sociálne zmeny a hľadajú odpoveď, ktorí aktéri a mechanizmy prinášajú zmenu. Takáto del'ba práce by však vyžadovala väčšiu otvorenosť a metodologickú transparentnosť a vzájomnú kritiku.

Asi najväčšou teoretickou výzvou pri štúdiu EÚ je pochopiť simultánnu interakciu faktorov, ktoré determinujú výstupy európskej integrácie na domácej a regionálnej úrovni. Mnohé teórie brali do úvahy dynamiku na jednej úrovni a druhú považovali za konštantnú. Modely, ktoré sa zaoberali medzištátnym vyjednávaním, považovali domáce preferencie za fixné. Na druhej strane modely politik vnútroštátneho záujmu neberú do úvahy faktory európskej úrovne. Čo chýba, je dynamický model vnútorno-medzinárodnej interakcie, ktorá sa snaží determinovať dopad domácich vnútroštátnych inštitúcií a záujmov na medzinárodné interakcie a naopak.

Ďalšou veľkou výzvou je zabezpečiť lepšiu empirickú analýzu. Prospeli by fundované sociologické výskumy, ktoré by spracovali overené empirické údaje a umožňovali by lepšie vyhodnocovať aj jednotlivé teórie. Lepšia empirická analýza vyžaduje aj väčšiu pozornosť k výberu a použitiu prameňov.

Bibliografia

1. ALFORD, R. A. - FRIEDLAND, R. 1985. *Powers of Theory: Capitalism, the State and Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
2. ADAMOVÁ, K. - KŘÍŽKOVSKÝ, L. - ŠOUŠA, J. 2001. *Politologický slovník*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2001.
3. ARON, R. 1978. *Politics and History*. London: Macmillan, 1978.
4. ARTS, W. - HAGENAARS, J. - HALMAN, L. 2003. *The Cultural Diversity of European Unity, Findings, Explanations and Reflections from the European Values Study*. Leiden: BRILL, 2003.
5. ASPINWALL, M. - SCHNEIDER, G. 2000. *Some Menu, Separate Tables: The Institutional Turn in Political Science and the Study of European Integration*, *European Journal of Political Research*, 2000.
6. ATTINÁ, F. 1999. *Il Sistema politico globale. Introduzione alle relazioni internazionali*. Roma-Bari: Editori Laterza, 1999.
7. BARETT, D.B., Kurian, G.T. and Johnson, T. M. 2001. *World Christian Encyclopedia. A Comparative Survey of Churches and Religions in the Modern World*. Vol. 1, Oxford: Oxford University Press, 2001.
8. BARŠA, P. 2001. *Západ a Islamismus, Střed civilizací nebo dialog kultur?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
9. BERLIN, I. 2000. *Due concetti di libertà, Feltrinelli, Milano 2000*.
10. BOGDANOR V. 1991. *The Blackwell Encyclopedia of Political Science*. Oxford: Blackwell, 1991.
11. BOOKER, Ch. a North, R. 2006. *Skryté dějiny evropské integrace od roku 1918 do současnosti*. Brno: Barrister and Principal, 2006.
12. BROŽÍK, V. 2000. *Hodnotové orientácie*, IRIS, Bratislava 2000.
13. BROŽÍK, V. 2006. *O hodnotách a l'ud'och*. Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2006.
14. BRUGMANS, H. 1969. *La Pensée Politique du Fédéralism*. Sijthott-Leyde, 1969.
15. BURGESS, M. 1989. *Federalism and European Union: Political Ideas, Influences and Strategies in the European Community, 1972-1987*, London: Routledge, 1989.
16. CAPORASO, J. A. 1996. *The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern?*, *Journal of Common Market Studies* 34 (1), 1996.

17. DE MOOR, R. 1995. *Values in Western Societies*. Tilburg: Tilburg University Press, 1995.
18. DEUTSCH, K. - BURRELL W. - KANN S. A. - LEE R. A. - LICHTERMAN M. - LINDGREN M. - LOEWENHEIM R. E. - VAN WANGEREN F. L. 1957. *Political Community and the North Atlantic Area: Interbational Organization in the Light of Historical Experience*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1957.
19. DEUTSCH, K. W. 1966. *Nationalism and Social Communication* 2nd edn. Cambridge, MA: MIT Press, 1966.
20. DEUTSCH, K. W. 1968. *The Analysis of of International Relations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1968.
21. EILSTRUPE-SANGIOVANNI, M. 2006. *Debates on European Integration*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
22. FERRARA, P. 2002. *Non di solo Euro. La filosofia politica dell'Unione Europea. Citta nuova, Roma 2002*.
23. FIALA, P. Pitrová, M. 2003. *Evropská unie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003.
24. FONTAINE, P. 2000. *Une idée neuve pour l'Europe: la declaration Schuman 1950-2000*. Luxembourg: Office des publications officielles des Communautés européennes, 2000.
25. FORSYTH, M. 1981. *Unions of States: The Theory and Practise of Confederation*. Leicester: Leicester University Press, 1981.
26. FRIEDRICH, C. J. 1968. *Trends in Federalism in Theory and Practice*. New York: Praeger, 1968.
27. GIUSTA, P. 2006. *Ethic Matters. Practical Micro-Ethics for Civil Servants of the European Union*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.
28. GONDA, V. 2006. *Metodika vedeckej práce pre doktorandov*. Bratislava: Ekonóm, 2006.
29. GOZZI, S. 2001. *Il Governo dell'Europa*. Bologna: Mulino, 2001.
30. HAAS, E. B. 1966. *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press, 1966.
31. HAAS, E. B. 1968. *The Uniting of Europe. Political, Social and Economic Forces, 1950-1957*. Stanford: Stanford University Press, 1968.
32. HAAS, E. B. 1961. *International Integration: The European and the Universal Process*, *International Organization* 15, 1961.

33. HAAS, E. B. - SCHMITTER P. C. 1964. *Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections about Unity in Latin America*, *International Organization* 18 (4), 1964.
34. HAINES, C. G. 1957. *European Integration*. John Hopkins Press, 1957.
35. HARRIS, E. *Hypothesis and Perceptions*. London: Allen and Unwin, 1970.
36. HELD, D. 1987 *Modelli di democrazia, il Mulino, Bologna 1987*
37. HÉRAUD, G. 1968. *Les Principes du Fédéralisme et la Fédération Européenne*. Paris: Presses d'Europe, 1968.
38. HESSE J. J. - WRIGHT V. 1996. *Federalizing Europe? The Costs, Benefits and Preconditions of Federal Political Systems*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
39. HODGES, M. 1972. *European Integration*. Harmondsworth: Penguin, 1972.
40. HOFFMAN, S. 1964. *The European Process at Atlantic Crosspurposes*, *Journal of Common Market Studies* 3, 1964.
41. HORNE, A. 1988. *MacMillan 1894-1956*, Londýn: MacMillan, 1988.
42. CHRYSSOCHOOU, D. N. 1994. *Democracy and Symbiosis in the European Union: Toward a Confederal Consociation*. *West European Politics* 17 (4), 1994.
43. CHRYSSOCHOOU, D. N. - TSINISIZELIS, M. J. - STAVRIDIS, S. - INFANTIS, K. 1999. *Theory and Reform in the European Union*. Manchester: Manchester University Press, 1999.
44. IKENBERRY G. J. - LAKE D. A. - MASTANDUNO M. 1988. *The State and American Foreign Economic Policy*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988.
45. INGLEHART, R. 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
46. JACOB P. E. - TOSCANO J. V. 1964. *The Integration of Political Communities*. Philadelphia: J.P. Lippencott and Co. 1964.
47. JANSEN, T. 1998 *L'Unione Europea come comunità di valori. Un contributo sull'etica della politica di unificazione*, Commissione Europea – Nucleo di valutazioni prospettive, Brusel, 1998
48. JORGENSEN K.E. 1997. *Reflective Approaches to European Governance*, Basingstoke: Macmillan, 1997.
49. KANT, I. 1996. *K večnému mieru*. Bratislava. ARCHA, 1996.

50. KENNETH, M. 2003. *Christophobia and the West*. The New Criterion, June 2003.
51. KEOHANE, R. O. - NYE, J. S. 1971. *Transnational Relations and World Politics*, *International Organization* 25 (3) special issue, 1971.
52. KEOHANE, R. O. - NYE, J. S. 1975. *International Interdependence and Integration*, in: F. Greenstein and N. Polsby (eds), *Handbook of Political Science, Volume 8*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975.
53. KEOHANE, R. O. - NYE, J. S. 1977. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston, MA: Little, Brown and Co. 1977.
54. KON, I. S. a kol. 1975. *Etický slovník*, Nakladatelství Pravda, Copyright Politizdat 1975.
55. KREJČÍ, O. 1997. *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing, 1997.
56. KURTH, J. 2004. *Western Civilization, Our Tradition*. The Intercollegiate Review, Fall 2003/Spring 2004.
57. LATOUCHE, S. 1997. *L'economia svelata. Dal bilancio familiare alla globalizzazione. bar: dedalo, 1997*.
58. LEHMKUHL, U. 2000. *Theorien Internationaler Politik*. München: Oldenbourg verlag, 2000.
59. LEJEUNE, R. 2001. *Robert Shuman – otec Európy*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001.
60. LIJPHART, A. 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven, CT: Yale University Press, 1977.
61. LINDBERG L. N. - SCHEINGOLD S. A. 1971. *European Integration: Theory and research*. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
62. LINDBERG, L. N. 1963. *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Stanford University Press, 1963.
63. LINDBERG, L. N. 1966. *Integration as a Source of Stress on the European Community System*, *International Organization* 20 (2), 1966.
64. LINDBERG, L. N. - SCHEINGOLD, S. A. 1970. *Europe's Would-Be Polity: Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1970.
65. LODGE, J. 1978. *Loyalty and the EEC: the Limits of the Functionalist Approach*, *Political Studies* 26, 1978.
66. MARKS, G. - HOOGHE, L. - BLANK, K. 1999. *European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-Level Governance*, *Journal of Common Market Studies*, 34/3. 1999.

67. MARTIN, D. 1978. *A General Theory of Secularization*. Oxford: Basil Blackwell, 1978.
68. MÁRTON, M. a kol. 2004. *Kultúra a medzinárodné vzťahy. Vybrané kapitoly*. Bratislava: Ekonóm, 2004.
69. MAZEY, S. and Rhodes, C. (eds) 1995. *The State of The European Union Volume 3: Building a European Polity?*, Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995.
70. MCCORMICK, J. 2000. *Poznávame Európsku úniu*. Pezinok: Formát, 2000.
71. MEARSHEIMER, J. J. 1990. *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*, *International Security* 15 (1), 1990.
72. MILWARD, A. S. 1984. *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*. London: Methuen, 1984.
73. MILWARD, A. S. 1992. *The European Rescue of the Nation State*. London: Routledge, 1992.
74. MITRANY, D. 1946. *A Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization*. London: National Peace Council, 4 th printing, 1946.
75. MITRANY, D. 1966. *A Working peace System*. Chicago: Quadrangle Books, 1966.
76. MITRANY, D. 1951. *Marx against the Peasants: A Study in Social Dogmatism*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1951.
77. MITRANY, D. 1975. *The Functional Theory of Politics*. (Introduction by Paul Taylor) London: Martin Robertson, 1975.
78. MITRANY, D. 1933. *The Progress of International Government*. London: George Allen and Unwin, Yale University Press, 1933.
79. MITRANY, D. 1971. *The Functional Approach in Historical Perspective*. In: *International Affairs* 47 (3), 1971.
80. MITRANY, D. 1948. *The Functional Approach to World Organization*. In: *International Affairs* 24 (3), 1948.
81. MONNET, J. 1978. *Cittadino d'Europa: 75 anni di storia mondiale*. Milano: Rusconi, 1978.
82. MONNET, J. 1976. *Mémoires*. Paris: editions Fayard, 1976.
83. MORAVCSIK, A. 1993. *Liberalism and International Relations Theory*, Harvard University Center for International Affaires (Paper No. 92-6), 1993.
84. MORGENTHAU, H. 1972. *Politics among nations*. New York. Knopf, 1972.

85. MURRAY P. - RICH P. (eds) 1996. *Visions of European Unity*, Boulder CO: Westview, 1996.
86. MURRAY, A. 1997. *Reconstructing Realism: Between Power Politics and Cosmopolitan Ethics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
87. MUTIMER, D. 1992 and the Political Integartion of Europe: *Neofunctionalism Reconsidered*, *Journal Of European Integration* 13 (4).
88. NYE, J. S. 1971. *Peace in Parts: Integration and Conflict in International Organization*. Boston, MA: Little, Brown and Co. 1971.
89. NYE, J. S. 1971. *Comparing Common Markets: A revised Neo-Functionalist Model*, in: L. N. Lindberg and S. A. Scheingold (eds), *Regional Integration: Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.
90. OLIVI, B. 1998. , *L'Europa difficile – Storia politica dell'integrazione europea 1948-1998*. Bologna: Mulino, 1998. ,
91. PENTLAND, C. 1973. *International Theory and European Integration*. London: Faber and Faber, 1973.
92. PETERSON, J. 1995. *Policy Networks and European Union Policy Making: A Reply to Kassim*, *West European Politics* 18 (2), 1995.
93. ROCHE, J. J. 2000. *Le relazioni internazionali, teorie a confronto*. Bologna: Mulino, 2000.
94. ROSAMOND, B. 2000. *Theories of European Integration*. New York: Palgrave, 2000.
95. RUGGIE, J. G. 1998. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge, 1998.
96. SALATŇAY, M. 1941. *Sociálne encykliky Leva XIII. Rerum novarum, Pia XI. Quadragesimo anno : (O riešení sociálnej otázky) ; Životopis Leva XIII*. Bratislava: Združ. katol. robotníkov, 1941.
97. SALTER, A.: *The United States of Europe*, London: George, Allen and Unwin, 1931.
98. SARTORI, G. 1996. *Elementi di teoria politica, il Mulino, Bologna 1996*.
99. SEWELL, J. P. 1966. *Functionalism and the World Politics*. London: Oxford University Press, 1966.
100. SCHMITTER, P. C. 1969. *Three Neo-Functional Hypotheses about European Integration*, *International Organization* 23 (1), 1969.
101. SCHMITTER, P. C. 1971. *A Revised Theory of European Integration*, in: L. N. Lindberg and. S. A. Scheingold (eds), *Regional Integration:*

- Theory and Research*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.
102. SCHWEITZER, A. 1986. *Kultúra a etika*. Bratislava: 1986.
 103. SIMAN, M. - Slašťan, M. 2004. Zmluva o EÚ a Zmluva o rozšírení Európskeho spoločenstva. Banská Bystrica, 2004.
 104. SMOUTS, M. C. 1998. *Les nouvelles relations internationales*. Paris: Presses de la Fondation nationale de Sciences Politiques, 1998.
 105. STARK, R. 2001. *God, Rituals and the Moral Order*. Journal for the Scientific Study of Religion 40, 2001.
 106. STONE, A. 1994. *What is a Supranational Constitution? An Essay in International relations Theory*, *Review of Politics* 56 (3), 1994.
 107. SUTOR, B. 1999. *Politická etika*. Trnava: Dobrá kniha, 1999.
 108. SZENTANDÁSI, T. 2007. *Dejiny ideí európskeho zjednotenia (do začiatku 20. storočia)*, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra, 2007.
 109. ŠÍBL, D. 1999. *Európska Únia: od Schumanovej deklarácie k Amsterdamskej zmluve*. Bratislava: Eurounion, 1999.
 110. TAYLOR, P. 1993. *International Organization in the Modern World: The Regional and the Global Process*. London: Pinter, 1993.
 111. TAYLOR, P. 1994. *Consociationalism and Federalism as Approaches to International Integration*, in: A. J. R. Groom and P. Taylor (eds), *Frameworks for International Co-operation*. London: Pinter, 1994.
 112. TOKÁR, Ľ. 2005. Východné rozšírenie EÚ: Liberálny intergovernmentalizmus, sociologický inštitucionalizmus a neo-gramsciánsky prístup k európskej integrácii. In: *Aktuálne problémy medzinárodných vzťahov a teórie politiky*. Zborník príspevkov II. vedeckého seminára doktorandov v Banskej Bystrici 10. 11. 2005. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu, 2005.
 113. TRANHOLM-MIKKELSEN, J. 1991. *Neofunctionalism: Obstinate or Obsolete? Millennium: Journal of International Studies* 20 (1), 1991.
 114. VAJDA J. 1993. *Etika*, vydavateľstvo ENIGMA, P. O. BOX 12 A, Nitra, 1993.
 115. VÁROSS, M. 1970. *Úvod do axiológie*, nakladateľstvo EPOCHA, Bratislava 1970.
 116. WALLACE, W. 1994. *Regional Integration: The West European Experience*. Washington DC: Brookings Institution, 1994.
 117. WALTZ, K. 1979. *Theory of International Politics*. New York: McGraw Hill, 1979.

118. WEILER, J.H. 1998. *Gli ideali dell'integrazione Europea*, v B. Beutler – R. Bieber – J. Pippkorn – J. Streil – J. H. H. Weiler L'Unione europea. *Istituzioni, ordinamento e politiche*, il Mulino, Bologna, 1998.
119. WIENER, A. - Diez, T. (eds.). 2004. *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
120. ZÁGORŠEKOVÁ, M. B. 2009. *Kultúry v medzinárodných vzťahoch*, Bratislava: Ekonóm, 2009.